

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД УКООПСІЛКИ
«ПОЛТАВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЕКОНОМІКИ І ТОРГІВЛІ»

Л. В. Левченко

ГРОШІ ТА КРЕДИТ

НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК

*Рекомендовано
Міністерством освіти і науки України
для студентів вищих навчальних закладів*

Київ
«Центр учбової літератури»
2011

УДК 336.7(075.8)

ББК 65.262я73

Л 38

*Гриф надано
Міністерством освіти і науки України
(Лист № 1/11-7937 від 17.08.2010 р.)*

Рецензенти:

Вовчак О. Д. – професор, доктор економічних наук, завідувач кафедри банківської справи Університету банківської справи Національного банку України (Київ);

Мороз А. М. – професор, доктор економічних наук, завідувач кафедри банківської справи ДВНЗ „КНЕУ імені Вадима Гетьмана” (Київ);

Ковальов А. І. – професор, доктор економічних наук, проректор з наукової роботи, завідувач кафедри економіки та управління національним господарством Одеського державного економічного університету (Одеса).

Левченко Л. В.

Л 38 Гроші та кредит. Навч. посіб – К.: Центр учбової літератури, 2011. – 224 с.

ISBN 978-611-01-0185-1

Навчальний посібник вирішує проблему забезпечення дисципліни: «Гроші та кредит» навчально-методичними матеріалами для самостійної роботи студентів. До кожної теми подані методичні вказівки, тестові завдання, задачі, проблемні питання, творчі завдання, список рекомендованої літератури. В посібнику міститься термінологічний словник, індивідуальні завдання для самостійної роботи студентів та методичні рекомендації до їх виконання, карта самостійної роботи студента, порядок і критерії оцінювання знань студентів.

Для студентів вищих навчальних закладів, які навчаються за освітньо-професійною програмою бакалавра галузі знань «Економіка і підприємництво», викладачів, наукових і практичних працівників.

УДК 336.7(075.8)

ББК 65.262я73

ISBN 978-611-01-0185-1

© Левченко Л. В., 2011.

© Центр учбової літератури, 2011.

Зміст

Вступ	5
РОЗДІЛ I. НАВЧАЛЬНА ПРОГРАМА ДИСЦИПЛІНИ	8
РОЗДІЛ II. ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН ДИСЦИПЛІНИ	16
РОЗДІЛ III. МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО ВИ- ВЧЕННЯ ДИСЦИПЛІНИ	17
Модуль I. Теоретична основа функціонування грошей	17
Тема 1. Сутність і функції грошей.....	17
Тема 2. Грошовий обіг і грошові потоки.....	26
Тема 3. Грошовий ринок.....	38
Тема 4. Роль грошей у ринковій економіці.....	48
Тема 5. Теорія грошей.....	57
Модуль II. Механізм функціонування грошової системи	65
Тема 6. Грошові системи.....	65
Тема 7. Інфляція та грошові реформи.....	73
Тема 8. Валютний ринок і валютні системи.....	81
Тема 9. Механізм формування пропозиції грошей та грошово-кредитна політика.....	90
Модуль III. Теоретична основа функціонування кредиту	101
Тема 10. Сутність і функції кредиту.....	101
Тема 11. Форми, види і роль кредиту.....	108
Тема 12. Теоретичні засади процента.....	115

Модуль IV. Кредитна система та фінансове посередництво. .	123
Тема 13. Фінансове посередництво грошового ринку. . . .	123
Тема 14. Теоретичні засади діяльності комерційних банків	132
Тема 15. Центральні банки в системі монетарного та банківського управління	139
Тема 16. Міжнародні фінансово-кредитні установи та їх співробітництво з Україною	148
Термінологічний словник.	155
Контрольні модульні роботи	168
РОЗДІЛ IV. ІНДИВІДУАЛЬНІ ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ ТА МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО ЇХ ВИКОНАННЯ	174
РОЗДІЛ V. ТВОРЧІ ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТА.	183
РОЗДІЛ VI. КАРТА САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТА	202
РОЗДІЛ VII. ПОРЯДОК І КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ ЗНАНЬ СТУДЕНТІВ.	204
Список рекомендованої літератури	220

Вступ

Навчальний посібник для самостійного вивчення дисципліни «Гроші та кредит» за кредитно-модульною системою організації навчального процесу для студентів за напрямом підготовки «Фінанси і кредит» за програмою професійного спрямування підготовлено відповідно до навчальної та робочих програм з дисципліни «Гроші та кредит».

Метою посібника є сприяння вивченню теоретико-методологічних засад і організаційно-правового механізму функціонування в ринковій економіці грошей, кредиту, банків, необхідних для підготовки кваліфікованих фахівців та засвоєння закономірностей функціонування грошового ринку як теоретичної основи державної монетарної політики й розвитку банківської справи.

Основними завданнями, які стоять перед навчальною дисципліною, є:

- з'ясування сутності, функцій та ролі грошей і кредиту;
- вивчення механізму функціонування грошової системи в ринковій економіці;
- визначення закономірностей функціонування валютного ринку і валютної системи;
- визначення закономірностей функціонування грошового ринку як теоретико-методологічної бази державної монетарної політики;
- засвоєння ролі, специфіки та практики використання грошово-кредитної політики центрального банку;
- розгляд основ побудови банківської системи та операцій банків;
- визначення напрямів діяльності небанківських фінансових інститутів, щодо грошово-кредитного обслуговування суб'єктів господарювання та населення в Україні.

Предмет навчальної дисципліни — грошова і банківська система як центральні ланки інфраструктури грошового ринку.

Вивчення дисципліни «Гроші та кредит» ґрунтується на базових знаннях, якими оволоділи студенти з політекономії, мікро- і макро-економіки, історії економіки та економічної думки, економічного аналізу, статистики, страхування, бухгалтерського обліку, національної економіки та інших.

Після вивчення дисципліни студент повинен:

Знати:

- економічну суть механізму функціонування грошей як об'єктивного результату розвитку товарного виробництва та обміну;
- закономірності становлення й розвитку грошових і кредитних систем країни;
- складові елементи грошової та кредитної систем України і шляхи забезпечення їх стійкості;
- сутність та економічні основи функціонування грошового ринку;
- місце і роль грошової та банківської системи в інфраструктурі грошового ринку;
- необхідність і суть кредиту та особливості розвитку кредитних відносин в економіці України;
- правовий статус і економічні основи діяльності центрального банку як головного суб'єкта грошово-кредитної політики;
- механізм пропозиції грошей як об'єкт грошово-кредитної політики;
- поняття і механізм регулювання валютного ринку та валютних систем.

вміти:

- оцінювати стан грошової та кредитної систем країни;
- здійснювати фінансові розрахунки;
- забезпечувати раціональне використання факторів впливу центрального банку на діяльність інфраструктури грошового ринку України з урахуванням досвіду країн з розвинутою економікою;
- вишукувати резерви підвищення ефективності грошово-кредитної політики держави, її впливу на стан грошового ринку;
- формувати висновки про забезпечення стабільності національної грошової одиниці в умовах існування розвинутих грошових ринків та розгалуженої системи кредитно-фінансових інститутів.

Дисципліна «Гроші та кредит» в освітньо-професійній програмі підготовки фахівців є стрижневою дисципліною для таких прикладних дисциплін, як «Банківські операції», «Центральний банк і

грошово-кредитна політика», «Аналіз банківської діяльності», «Банківський нагляд», «Організація діяльності банків зарубіжних країн» та ін.

У процесі вивчення дисципліни «Гроші та кредит» повинні бути використані закони України, постанови Верховної Ради України, Укази Президента і постанови Кабінету Міністрів України, постанови Правління Національного банку України, що стосуються питань грошово-кредитного регулювання та управління грошово-кредитними відносинами на макрорівні, а також навчальна та наукова література, періодичні видання.

Тематичний план дисципліни поділено на чотири змістові модулі, що дасть змогу студентам вивчати дисципліну в логічній послідовності та систематично перевіряти отримані знання.

Вивчення курсу здійснюється з акцентом на індивідуалізацію навчання та підсилення ролі самостійної роботи. Це знайшло відображення у структурі кожної теми.

Структура посібника сприятиме майбутнім фахівцям у галузі банківської справи в засвоєнні теоретичного матеріалу з питань організації та функціонування грошової та кредитної систем в Україні.

НАВЧАЛЬНА ПРОГРАМА ДИСЦИПЛІНИ

МОДУЛЬ I. ТЕОРЕТИЧНА ОСНОВА ФУНКЦІОНУВАННЯ ГРОШЕЙ

ТЕМА I. СУТНІСТЬ І ФУНКЦІЇ ГРОШЕЙ

Походження грошей. Раціоналістична та еволюційна концепції походження грошей. Необхідність грошей.

Сутність грошей як загального еквівалента. Історичний розвиток форм вартості грошей.

Форми грошей та їх еволюція. Причини та механізм еволюції форм грошей від звичайних товарів першої необхідності до благородних металів. Демонетизація золота. Неповноцінні гроші та їх кредитна природа. Депозитні та електронні гроші.

Вартість грошей та її специфіка. Купівельна спроможність як вираз вартості грошей як грошей. Вартість грошей і час. Вплив зміни вартості грошей на економічні процеси. Ціна грошей як капіталу: альтернативна вартість зберігання грошей і процент.

Функції грошей. Поняття функції грошей. Гроші як міра вартості. Гроші як засіб обігу. Гроші як засіб платежу. Гроші як засіб нагромадження. Світові гроші. Взаємозв'язок функцій грошей. Дискусії щодо кількості функцій грошей.

Якісні властивості грошей. Розвиток ринку та ускладнення його вимог до якості грошей. Стабільність купівельної спроможності грошей. Економічність. Портативність. Легкоподільність. Довговічність. Однорідність. Надійність. Швидка ідентифікація. Загально-визнаність.

ТЕМА 2. ГРОШОВИЙ ОБІГ І ГРОШОВІ ПОТОКИ

Сутність грошового обороту як процесу руху грошей. Суб'єкти грошового обороту. Модель сукупного грошового обороту. Грошові потоки. Механізм збалансування грошових потоків.

Структура грошового обороту. Сектор грошового обігу, фінансово-кредитний (фіскально-бюджетний і кредитний). Готівковий та безготівковий сектори грошового обороту.

Маса грошей, що обслуговує грошовий оборот: поняття, структура, фактори, які визначають її зміну. Характеристика структури грошової маси за ступенем ліквідності окремих елементів. Особливості побудови показників грошової маси (агрегатів, грошової бази) в Україні.

Швидкість обігу грошей: поняття, порядок визначення, фактори, що на неї впливають.

Закон грошового обігу: сутність, вимоги та наслідки порушення вимог.

ТЕМА 3. ГРОШОВИЙ РИНОК

Грошовий ринок: сутність, суб'єкти, об'єкт та інструменти.

Інституційна модель грошового ринку. Сектори прямого та опосередкованого фінансування. Фінансові посередники на грошовому ринку.

Структура грошового ринку.

Особливості прояву на грошовому ринку основних ринкових ознак — попиту, пропозиції, ціни. Поняття, цілі та мотиви попиту на гроші. Чинники впливу на попит на гроші. Поняття, механізм формування пропозиції грошей. Чинники впливу на пропозицію на гроші.

Графічна модель грошового ринку. Рівновага на грошовому ринку та рівноважна ставка процента. Чинники, що діють на боці пропозиції грошей та на боці попиту на гроші.

Зв'язок між заощадженнями та інвестиціями як функція грошового ринку.

ТЕМА 4. РОЛЬ ГРОШЕЙ У РИНКОВІЙ ЕКОНОМІЦІ

Поняття ролі грошей, її відмінність від функцій грошей, залежність від рівня розвитку товарного виробництва та ринку. Бартерна та монетарна форми організації економічних відносин, переваги

монетарної економіки перед бартерною. Розширювальний, стимулювальний, регулятивний ефект монетарних відносин.

Дискусії щодо нейтральності грошей відносно реальної економіки. Кейнсіанські та монетаристські погляди на зв'язок між зміною маси грошей і діловим циклом.

Передавальний механізм впливу грошей на реальну економіку. Основні канали передавального механізму: канал процентної ставки, канал фінансових активів, канал кредитування, канал валютного курсу, монетаристський канал.

Моделі впливу пропозиції грошей на економіку в короткостроковому та довгостроковому періодах. Практичні рекомендації, що впливають із цих моделей, для економічної політики.

Еволюція ролі грошей в економіці України. Чинники, що стримують вплив грошей на ділову активність в умовах України.

ТЕМА 5. ТЕОРІЯ ГРОШЕЙ

Абстрактна теорія грошей та її напрями: номіналістична, металистична та їх еволюція.

Прикладна (монетаристська) теорія грошей. Кількісна теорія грошей: класична кількісна, неокласична кількісна теорія та сучасний монетаризм.

Класична кількісна теорія грошей — методологічна основа розвитку монетаристської теорії. Основні постулати класичної кількісної теорії. Внесок Ж. Бодена, Дж. Локка, Д. Юма, І. Фішера, А. Сміта, Д. Рікардо, К. Маркса в розвиток класичної кількісної теорії грошей.

Неокласичний варіант кількісної теорії грошей. «Кон'юнктурний» варіант М. І. Туган-Барановського. «Кембриджська версія» неокласичного варіанта кількісної теорії грошей.

Внесок Дж. М. Кейнса в розвиток кількісної теорії грошей. Зміна акцентів в оцінці ролі держави в економічному регулюванні та механізм впливу на економіку. Неминучість інфляційних наслідків реалізації кейнсіанських концепцій.

Сучасний монетаризм як напрям розвитку кількісної теорії грошей. Відмінності монетаристських трактувань ролі держави в регулюванні економіки. Вклад М. Фрідмана в розроблення монетарної політики на основі неокласичного варіанта кількісної теорії.

Зближення позицій монетаристів та неокейнсіанців у їх рекомендаціях щодо грошово-кредитної політики в сучасних умовах. Кейнсіансько-неокласичний синтез.

Грошово-кредитна політика України у світлі сучасних монетаристських теорій.

МОДУЛЬ II. МЕХАНІЗМ ФУНКЦІОНУВАННЯ ГРОШОВОЇ СИСТЕМИ

ТЕМА 6. ГРОШОВІ СИСТЕМИ

Грошова система: сутність, призначення, склад, елементи.

Типи грошових систем, їх еволюція. Системи металевого й паперово-кредитного обігу. Ринкові та неринкові грошові системи. Відкриті та закриті грошові системи.

Створення та розвиток грошової системи України. Необхідність створення грошової системи України. Особливості процесу запровадження національної валюти в Україні.

Загальна характеристика грошових систем зарубіжних країн.

ТЕМА 7. ІНФЛЯЦІЯ ТА ГРОШОВІ РЕФОРМИ

Сутність, форми прояву та закономірності розвитку інфляційного процесу. Основні показники вимірювання інфляції. Види інфляції. Причини інфляції.

Соціально-економічні наслідки інфляції.

Державне регулювання інфляції. Антиінфляційна політика.

Особливості інфляційного процесу в Україні.

Сутність, способи класифікації грошових реформ.

Особливості проведення грошової реформи в Україні в 1990-х роках.

ТЕМА 8. ВАЛЮТНИЙ РИНОК І ВАЛЮТНІ СИСТЕМИ

Сутність валюти, призначення та сфера використання. Види валют: національні, іноземні, колективні, конвертовані, неконвертовані. Особливості валютних відносин.

Валютний ринок: сутність, об'єкти та суб'єкти, ціна, інфраструктура, попит та пропозиція, комунікації, функції. Характеристика основних операцій на валютному ринку.

Валютний курс: сутність, основи формування. Режими валютних курсів. Регулювання валютних курсів. Розвиток режиму валютного курсу в Україні.

Валютна система: сутність, різновиди. Елементи національної валютної системи. Валютне регулювання та валютна політика: кур-

сова, облікова, інтервенційна. Особливості формування валютної системи в Україні. Органи валютного регулювання в Україні.

Платіжний баланс: сутність, побудова, призначення та використання. Сутність призначення та використання золотовалютних резервів.

Світова валютна система: поняття, елементи, етапи розвитку. Поняття міжнародної валютної системи. Формування Європейської валютної системи, трансформація її в Європейський валютний союз зі спільною валютою та Європейською системою центральних банків.

Міжнародні ринки грошей та капіталів: сутність, призначення, інструменти. Основні світові центри ринків грошей і капіталів.

ТЕМА 9. МЕХАНІЗМ ФОРМУВАННЯ ПРОПОЗИЦІЇ ГРОШЕЙ ТА ГРОШОВО-КРЕДИТНА ПОЛІТИКА

Механізм формування пропозиції грошей в обороті. Емісійна діяльність центрального банку. Емісія депозитних грошей комерційними банками. Грошово-кредитний мультиплікатор: поняття, механізм дії, показники визначення та чинники впливу на його рівень.

Соціально-економічна сутність грошово-кредитної політики. Завдання та цілі грошово-кредитної політики.

Основні типи грошово-кредитної політики: рестрикційна, експансіоністська, селективна.

Інструменти реалізації грошово-кредитної політики, їх класифікація.

Реалізація грошово-кредитної політики в Україні. Інструменти впливу грошово-кредитної політики Національного банку на параметри грошового обігу.

МОДУЛЬ III. ТЕОРЕТИЧНА ОСНОВА ФУНКЦІОНУВАННЯ КРЕДИТУ

ТЕМА 10. СУТНІСТЬ І ФУНКЦІЇ КРЕДИТУ

Необхідність кредиту. Загальні передумови формування кредитних відносин. Економічні чинники розвитку кредиту та особливості прояву їх у різних галузях народного господарства.

Сутність кредиту. Кредит як форма руху вартості на основі повернення. Еволюція кредиту в міру розвитку суспільного виробни-

цтва. Кредит як форма суспільних відносин. Об'єкти та суб'єкти кредиту. Позичковий капітал і кредит. Зв'язок кредиту з іншими економічними категоріями. Теоретичні концепції кредиту.

Стадії та закономірності руху кредиту. Принципи кредитування.

Функції кредиту, їх сутність та призначення. Взаємозв'язок кредиту з грошима та фінансами. Проблеми розвитку кредитних відносин в Україні.

ТЕМА 11. ФОРМИ, ВИДИ І РОЛЬ КРЕДИТУ

Форми та види кредиту. Критерії класифікації кредиту. Форми кредиту, переваги й недоліки кожної з форм.

Види кредиту, критерії їх класифікації. Характеристика окремих видів кредиту: банківського, державного, комерційного, міжнародного, особистого (приватного). Банківський кредит як переважний вид кредиту.

Економічні межі кредиту. Поняття меж кредиту, причини та наслідки їх порушення.

Роль кредиту. Еволюція ролі кредиту. Основні напрями прояву ролі кредиту в ринковій економіці.

Розвиток кредитних відносин в Україні. Перспективи розвитку кредиту в Україні.

ТЕМА 12. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПРОЦЕНТА

Поняття процента та процентної ставки.

Теоретичні засади формування попиту на активи. Теорія вибору портфеля, основні чинники вибору активів. Роль диверсифікації у виборі портфеля активів.

Ринок і процентні ставки. Попит та пропозиція на позичковий капітал. Зміна норми процента залежно від співвідношення попиту та пропозиції, інших суб'єктивних та об'єктивних чинників.

Ризикова і строкова структура процентних ставок. Ризики та строковість як чинники впливу на процентну ставку.

Способи нарахування процентів (складні та прості процентні ставки, фіксовані та плаваючі, дискретні та безперервні проценти).

Функції та роль процента. Функція розподілу прибутку. Функція збереження позичкового капіталу. Стимулювальна функція. Роль процента в суспільстві.

МОДУЛЬ IV. КРЕДИТНА СИСТЕМА ТА ФІНАНСОВЕ ПОСЕРЕДНИЦТВО

ТЕМА 13. ФІНАНСОВЕ ПОСЕРЕДНИЦТВО ГРОШОВОГО РИНКУ

Сутність, призначення та види фінансового посередництва.

Банки як провідні суб'єкти фінансового посередництва. Сутність і функції банків.

Банківська система. Поняття банківської системи, її цілі та функції. Специфічні риси банківської системи. Особливості побудови банківської системи в Україні.

Небанківські фінансово-кредитні установи. Подібність та відмінність їх діяльності і діяльності банків.

Види та характеристика основних видів небанківських фінансово-кредитних установ: страхових компаній, пенсійних фондів, інвестиційних фондів тощо.

Розвиток спеціалізованих кредитно-фінансових установ в Україні.

ТЕМА 14. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДІЯЛЬНОСТІ КОМЕРЦІЙНИХ БАНКІВ

Поняття комерційного банку, призначення, класифікація та види комерційних банків. Еволюція банків від приватних кредиторів до багатфункціональних посередників на грошовому ринку. Роль банків у сучасних ринкових економіках.

Основи організації та специфіка діяльності комерційних банків. Порядок створення банку, його реєстрація та ліцензування діяльності. Організаційні структури та функціональні особливості окремих видів банків.

Пасивні операції комерційних банків. Власний капітал банку, його основні функції. Залучення й запозичення коштів.

Активні операції комерційних банків. Кредитні операції, їх сутність і призначення. Інвестиційні операції та їх види.

Комісійно-посередницькі операції. Розрахунково-касове обслуговування клієнтів. Інші види банківських послуг.

Стабільність банків і механізм її забезпечення. Поняття банківської стабільності та її значення. Показники стабільності та економічні нормативи, що її забезпечують. Страхування банківських депозитів. Створення резервів для покриття ризиків. Ліквідність банків.

Особливості становлення й розвитку комерційних банків в Україні.

ТЕМА 15. ЦЕНТРАЛЬНІ БАНКИ В СИСТЕМІ МОНЕТАРНОГО ТА БАНКІВСЬКОГО УПРАВЛІННЯ

Походження та розвиток центральних банків. Чинники, що зумовили появу центральних банків.

Призначення, статус та основи організації центрального банку. Незалежний статус центрального банку, його значення та форми реалізації.

Функції центрального банку, їх характеристика. Операції центрального банку.

Національний банк України: особливості створення та діяльності.

Особливості розвитку центральних банків Англії, США, Франції. Створення Європейської системи центральних банків.

ТЕМА 16. МІЖНАРОДНІ ФІНАНСОВО-КРЕДИТНІ УСТАНОВИ ТА ЇХ СПІВРОБІТНИЦТВО З УКРАЇНОЮ

Інтеграційні процеси у світовій економіці та необхідність регулювання міжнародних валютних і фінансово-кредитних відносин. Створення міжнародних фінансових інституцій.

Міжнародний валютний фонд. Організація та функціональне призначення МВФ. Напрямки співпраці МВФ з Україною.

Група Світового банку. Основи організації, структура та призначення Світового банку. Форми співпраці структур Світового банку з Україною.

Регіональні міжнародні кредитно-фінансові інституції. Створення та призначення Чорноморського банку торгівлі та розвитку.

Європейський банк реконструкції та розвитку. Порядок створення, призначення і функції ЄБРР. Напрямки співробітництва з Україною.

Банк міжнародних розрахунків. Необхідність та порядок створення БМР. Функції банку. Роль БМР у розвитку міжнародного співробітництва у валютно-кредитній сфері.

Розділ II

ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН ДИСЦИПЛІНИ

№ з/п	Назва змістового модуля (розділу), теми	Кількість годин за формами навчання та видами занять				
		денна				
		разом	аудиторні заняття		поза аудиторна робота	
			лекція	семінарське	ІКР	СРС
1	2	3	4	5	6	7
Модуль I. Теоретична основа функціонування грошей						
1	Сутність і функції грошей	16	2	2	2	10
2	Грошовий обіг і грошові потоки	23	4	4	3	12
3	Грошовий ринок	25	4	4	3	14
4	Роль грошей у ринковій економіці	19	2	2	3	12
5	Теорія грошей	24	4	2	4	14
Модуль II. Механізм функціонування грошової системи						
6	Грошові системи	21	4	2	3	12
7	Інфляція та грошові реформи	22	4	4	3	11
8	Валютний ринок і валютні системи	26	4	4	4	14
9	Механізм формування пропозиції грошей та грошово-кредитна політика	23	4	4	3	12
Модуль III. Теоретична основа функціонування кредиту						
10	Сутність і функції кредиту	19	2	2	3	12
11	Форми, види і роль кредиту	19	2	2	3	12
12	Теоретичні засади процента	21	2	2	3	14
Модуль IV. Кредитна система та фінансове посередництво						
13	Фінансове посередництво грошового ринку	24	4	4	4	14
14	Теоретичні засади діяльності комерційних банків	27	4	4	3	14
15	Центральні банки в системі монетарного та банківського управління	25	4	4	3	14
16	Міжнародні фінансово-кредитні установи та їх співробітництво з Україною	26	4	4	4	14
		360	54	50	51	205

Розділ III

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО ВИВЧЕННЯ ДИСЦИПЛІНИ

МОДУЛЬ I. ТЕОРЕТИЧНА ОСНОВА ФУНКЦІОНУВАННЯ ГРОШЕЙ

ТЕМА 1

СУТНІСТЬ І ФУНКЦІЇ ГРОШЕЙ

Для того, щоб зрозуміти суть грошей у ринковій економіці, студенту слід повторити такі елементи економічної теорії, як товар і його властивості. Варто з'ясувати питання про походження грошей, оскільки гроші належать до низки дуже загадкових феноменів, виникнення яких цікавило людство в стародавні часи.

За тривалий час існування товарного-виробництва і його дослідження вченими-економістами з питань походження грошей сформувалися різні погляди, які умовно можна звести до двох основних загальних напрямів: раціоналістичного й еволюційного.

Раціоналістичний напрям у теорії походження грошей охоплює тих вчених, основні погляди яких щодо цього питання можна звести до тези: гроші — це продукт домовленості між людьми. Інакше кажучи, гроші за цією концепцією виникають тоді, коли люди уявляють собі необхідність їх існування як певного засобу, що забезпечує рух товарів і є неодмінним елементом раціональної організації товарообміну.

Представники: давньогрецький мислитель Аристотель (384—322 рр. до н. е.), який уважав гроші продуктом угоди між людьми. Цей погляд на походження грошей зберігся до наших часів. Видатний економіст ХХ ст. П. Самуельсон у своєму підручнику «Економіка» писав: «Деньги — это искусственная социальная условность». Німецький економіст Г. Кнапп (1842—1926.), який у своїй

праці «Нариси державної теорії грошей» стверджує, що гроші — це продукт права, продукт держави.

Рационалістичний напрям у теорії походження грошей, безсумнівно, не є науковим, бо об'єктивні явища (а поява грошей належить саме до таких) зумовлюються об'єктивними процесами і не можуть залежати у своєму походженні від суб'єктивних і, по суті, вторинних процесів. Причину появи грошей слід шукати в товарному виробництві. Проте, незважаючи на ненауковий характер цих теорій, повністю їх ігнорувати не можна. Це пов'язано з тим, що економічні явища, які є об'єктивними за своєю природою, відбуваються одночасно внаслідок суб'єктивної діяльності людини, тому людина, суспільство й держава мають певне відношення до формування зовнішніх ознак і форм організації руху грошей.

Еволюційний напрям у питанні про походження грошей об'єднує значну кількість учених, які пов'язують появу грошей з виникненням товарного виробництва. Поки продукт праці не призначався для продажу, обмін не потребував появи якогось спеціального еквівалента, яким і стали за своєю суттю гроші. Гроші вирізняються із загальної товарної маси, оскільки вони найпридатніші для виконання функціональної ролі грошового товару. Певний товар стає грошми лише в межах певної особливої суспільної форми.

Цей напрям представлений багатьма відомими вченими: представник англійської економічної науки кінця XVIII — початку XIX ст. А. Сміт (1723—1790), який вважав помилковим уявлення меркантилістів про те, що справжнє багатство суспільства — це золото і срібло. Він порівнював золоті й срібні монети з бруківкою, яка сприяє переміщенню товарів, але сама по собі нічого не створює. Він визначав гроші як особливий товар, який стихійно виділився з усієї маси товарів. Але сутність грошей він не розумів, бо зводив її до ролі посередника в обміні товарів.

Д. Рікардо (1772—1823) багато в чому підтримував позиції свого великого попередника А. Сміта. Він визначав вартість грошей витратами праці, але, на відміну від А. Сміта, дуже багато уваги приділяв проблемам сталості грошового обороту та зменшенню витрат, пов'язаних з обігом золотих монет. Він вважав базою грошового обігу золото й виступав за створення системи паперово-грошового обігу з вільним розміном паперових грошей на золото в злитках. Це, на його думку, мало забезпечити сталість грошового обороту та знизити витрати, пов'язані з обігом золотих монет. Однак сутність грошей він трактував неправильно. Як і А. Сміт, він пов'язував її з роллю технічного засобу обміну товарів.

Німецький економіст К. Маркс (1818—1883) в основу своєї теорії походження грошей поклав тезу про те, що гроші — це продукт товарного виробництва. Появу грошей він пов'язував з об'єктивним процесом розвитку товарного виробництва і товарного обміну, що супроводжує його, оскільки товарне виробництво неможливе без обміну.

Незважаючи на визначення концепцій походження грошей, людство сьогодні не дає однозначної відповіді на питання, що ж собою являють гроші, тому слід особливу увагу звернути на вивчення суті грошей, зрозуміти, чим вони відрізняються від звичайного товару.

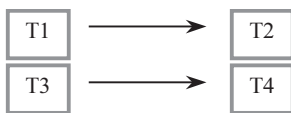
Існують певні альтернативні підходи до вирішення сутності грошей: функціональний, еквівалентний, портфельний. Незважаючи на суттєві відмінності, усі три підходи до визначення сутності грошей мають одну спільну рису — визнають абсолютну ліквідність як визначальну властивість грошей. Ця властивість надає грошам здатності обмінюватися на будь-який інший товар, тобто бути загальним еквівалентом.

Отже, гроші — це специфічний товар, що має властивість обмінюватися на будь-який інший товар, тобто є загальним еквівалентом.

Студентам необхідно зрозуміти недоліки бартерного обміну порівняно з грошовим та розглянути історичний розвиток форм вартості грошей.

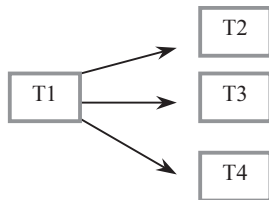
Відповідно до класичного за змістом аналізу розвитку форм вартості розрізняють: просту, повну або розгорнуту, загальну та грошову.

Проста форма вартості

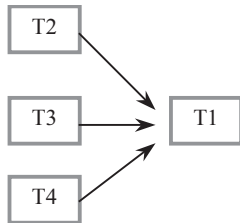
Властивості: пов'язана з безпосереднім (бартерним) обміном товарів різних споживчих вартостей.

Повна або розгорнута форма вартості

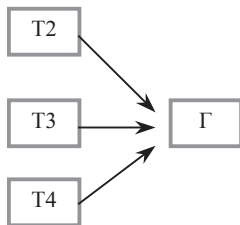
Властивості: властива більш високому ступеню розвитку розподілу праці. Обмін регулярний.

Загальна форма вартості

Властивості: один товар, що систематично обмінюється на інші, стає загальним еквівалентом. До нього привірюється решта товарів.

Грошова форма вартості

Властивості: товар T1 у загальній формі володіє ознаками, що притаманні грошовій одиниці.

У подальшому слід зупинитися на вивченні еволюції грошового товару та функціональних форм грошей, поступової втрати золотом грошової функції. Важливо звернути увагу на еволюцію форм грошей, з'ясувати причини, які зумовили перехід від простих до складніших форм грошей. Особливу увагу слід звернути на процес демонетизації золота та виникнення паперових і кредитних грошей, що прийшли на зміну золоту.

Важливим питанням теорії грошей є питання про їхню вартість. Особливо ускладнилось воно після того, як панівною формою стали кредитні гроші, що не мають внутрішньої вартості. Світова економічна думка розрізняє *два аспекти в питанні вартості грошей*: вартість грошей як грошей та вартість грошей як капіталу.

Вартість грошей як грошей формується у сфері їх обігу. Тут гроші обмінюються на реальні блага і їхня вартість набуває купівельної спроможності. Гроші як капітал набувають своєї цінності на ринку капіталу під впливом співвідношення попиту та пропозиції. Тут вартість грошей має форму відсотка. Набуття грошима однієї з форм руху капіталу не означає, що вони перестали використовуватися як гроші. Слід зазначити, що купівельна спроможність грошей і процент співіснують не як альтернативні, а як паралельні показники цінності грошей у двох їх статусах — як грошей і як капіталу.

Студентам потрібно засвоїти механізм формування таких грошей і суть його прояву як купівельної спроможності грошей, особливості прояву грошей як грошей і грошей як капіталу, а також зрозуміти, що процент — це ціна грошей як капіталу, та уявити, що таке альтернативна вартість грошей.

У процесі вивчення функцій грошей слід звернути увагу на те нове, що з'явилося у їх тлумаченні за останні роки. Зокрема, вивчаючи функцію грошей як міру вартості, треба мати на увазі, що поняття масштабу цін, яке давно вживали в літературі, докорінно змінилося. Замість вагової кількості грошового металу, взятого за грошову одиницю, тепер у всіх країнах за масштаб цін береться певна частка товарної вартості, за допомогою якої і пропорційно якій вимірюється вартість кожного товару.

Вивчаючи інші функції грошей (засіб обігу, засіб платежу, засіб нагромадження, світові гроші), потрібно з'ясувати їхні характерні ознаки (табл. 1).

Таблиця 1

ФУНКЦІІ ГРОШЕЙ І СФЕРИ ЇХ ВИКОРИСТАННЯ

Функція грошей	Сфери використання
Міра вартості	Забезпечують упровадження та вимірювання вартості всіх товарів
Засіб обігу	Виконують роль посередника в обміні товарів
Засіб платежу	Обслуговують погашення різноманітних боргових зобов'язань
Засіб нагромадження	Зберігають вартість, слугують представниками абстрактної форми багатства
Світові гроші	Обслуговують рух вартості в міжнародному економічному обороті

Щоб відповідати ринковим вимогам, гроші повинні мати певні властивості:

1. Стабільність купівельної спроможності грошей (стабільність цінності). Ця властивість є базовою, оскільки будь-яка форма грошей, якщо вона знецінюється, не може ефективно виконувати функції грошей. У сучасній Україні це зрозуміло кожному, бо мати в 1990—1994 роках на руках або на рахунку в банку долари, марки чи фунти стерлінгів було, на жаль, набагато надійніше, ніж українські карбованці.

2. Економічність — дозволяє мінімізувати витрати на виготовлення грошей і забезпечувати потреби обороту, оскільки сьогодні гроші, які перебувають в обороті, є неповноцінними.

3. Як засіб обігу, гроші мають бути зручними для транспортування та обміну, тобто портативними. Пригадайте давньоруські гривні та рублі у формі шматків металу, які були надто важкими, щоб залишатися засобом розрахунку, наприклад, у київському ЦУМі.

4. Гроші мають бути легкоподільними. Цю властивість досить ефективно забезпечує система паперових (або паперових і металевих) грошових знаків різного номіналу. Уявіть собі, що кожного разу під час розрахунку з таксистом або в косметичному стані вам доводилось би відрубувати шматок срібла або частину золотого зливка.

5. Для довгочасного користування гроші мають бути досить міцними фізично, довговічними. Тому, наприклад, шоколад з його коротким терміном зберігання та повною непридатністю для використання в ролі грошей у жарку погоду міг би якоюсь мірою правити за гроші лише за певних специфічних умов та протягом дуже нетривалого періоду.

6. Різні грошові одиниці мають бути однорідними й не втрачати своїх властивостей у процесі обігу. Так, шкурки соболя в процесі обігу витиралися, і якість хутра на різних шкурках суттєво різнилася, тобто вони ставали неоднорідними. Навіть вживання золотих і срібних монет не гарантувало однорідності, бо монети стиралися, і той, хто їх отримував, щоразу мусив шукати засоби перевірки вмісту цінних металів у монеті.

7. Гроші мають бути такими, що легко і швидко ідентифікуються кожним, хто їх використовує. Гроші мають бути зроблені таким чином, щоб, не вдивляючись пильно в малюнок та написи, кожна людина, незалежно від її зорової пам'яті та розумових здібностей, могла б одразу відрізнити валюту своєї країни від іншої, грошові купюри різних номіналів між собою.

8. Загальновизнаність — необхідна риса грошей. У перші роки радянської влади в країні було випущено значну кількість різних типів грошей відповідно різними угрупованнями, які вважали себе на той час урядом. Але населення прагнуло уникати використання таких грошей, бо їм бракувало загальновизнаності, а отже, і їх купівельна спроможність була досить низькою.

Вивчаючи властивості грошей потрібно з'ясувати, чому грошам вони повинні бути притаманні. Особливо слід розібратися в тому, як розвиток ринку та ускладнення його вимог впливають на якість грошей.

ПЛАН СЕМІНАРСЬКОГО ЗАНЯТТЯ № 1

1. Характеристика основних теоретичних концепцій походження грошей.
2. Розвиток форм вартості грошей.
3. Еволюція форм грошей та їх сучасні форми.
4. Функції грошей. Сучасний підхід до їх трактування.
5. Властивості грошей. Вимоги, які ставить до них суспільство.

ПРАКТИЧНІ ЗАВДАННЯ ДО ТЕМИ 1

1. Тести до теми

1. Яке з положень розкриває сутність грошей як економічної категорії?
  - а) гроші — це грошові білети і розмінна монета, що перебуває в обігу;
  - б) гроші — це загальний еквівалент обміну товарів;
  - в) гроші — це золоті та срібні монети.
2. У чому полягає головна економічна доцільність грошей?
  - а) у високій питомій вартості;
  - б) у здатності вимірювати вартість товарів і обмінюватися на будь-яке благо;
  - в) у здатності накопичувати багатство.
3. Що забезпечує висока здатність грошей до обміну?
  - а) високу ймовірність розв'язання внутрішніх суперечностей товарів, виставлених на продаж;
  - б) урізноманітнення в часі асортименту товарної маси, що перебуває на ринку;
  - в) нарощування обсягів виробництва необхідної суспільству продукції.

4. Який товар із загального їх ряду, представленого на певному регіональному ринкові, виокремлювався як товар-еквівалент?

- а) той, що мав привабливіший зовнішній вигляд;
- б) той, що мав найбільшу споживчу вартість, який найчастіше шукали;
- в) той, що виробляли в найбільшій кількості.

5. Коли форма обміну через посередництво товару-еквівалента (еквівалентна форма обміну) трансформувалася у грошову?

- а) коли внаслідок розвитку і закріплення міжрегіональних торговельних зв'язків з маси регіональних товарів-еквівалентів виокремився еквівалент, що обслуговував обмін на великій території;
- б) коли роль еквівалента від товарів першої необхідності (зерно, худоба, сіль тощо) перейшла до товарів, що такими не були (перли, хутро та ін.);
- в) коли роль товару — еквівалента стали виконувати метали.

6. Що таке грошова функція?

- а) певний «обов'язок», який виконують гроші, обслуговуючи рух вартості в процесі відтворення;
- б) специфічна зовнішня відмінність грошей у товарному світі;
- в) здатність грошей без додаткових витрат у будь-який час обмінюватися на будь-яке благо.

7. Яку функцію виконують гроші, надаючи вартості товару форми ціни?

- а) міри вартості;
- б) засобу обігу;
- в) засобу платежу.

8. Наявність якої умови об'єктивно передбачає процес формування ціни товару?

- а) наявність при цьому готівкових грошей;
- б) фізичну присутність продавця і покупця;
- в) наявність масштабу цін.

9. Яку важливу суспільну потребу, крім вираження вартості товарів, дають змогу розв'язувати гроші як міра вартості?

- а) збільшувати обсяги капіталовкладень в економіку;
- б) запобігати коливанню цін;
- в) кількісно виражати економічні процеси та явища на мікро — і макрорівні.

10. Чим є гроші, коли вони виконують функцію засобу обігу?

- а) чинником розвитку конкурентного середовища на товарному ринку;
- б) посередником в обміні товарів, засобом їх реалізації;
- в) індикатором співвідношення попиту і пропозиції.

11. Які гроші не можуть виконувати функцію засобу нагромадження вартості?

- а) нерозмінні паперові грошові знаки;
- б) депозитні, електронні;
- в) гроші, що швидко знецінюються.

12. Чому в епоху золотих і срібних грошей їх кількість в обігу регулювалась автоматично?

- а) тому що обсяг товарообороту був порівняно незначним;
- б) тому що повноцінні гроші мають високу мобільність;
- в) тому що повноцінні гроші здатні «випадати» у скарби й відновлюватися зі скарбів у засіб обігу.

2. Правильно / неправильно (ТАК/НІ) Відповідь обґрунтувати

- 1. Гроші — це кристалізація мінової вартості.
- 2. Першим товаром-посередником було золото.
- 3. Головна властивість грошей — це їх надійність.
- 4. Гроші виконують роль рахункової одиниці.
- 5. Гроші виконують функції: засобу обігу, засобу вимірювання вартості, засобу збереження та накопичення вартості.
- 6. Прямий товарообмін — це ліквідність.
- 7. Гроші — це мова ринку.
- 8. Паперові гроші бувають у вигляді банкноти, пластикової картки, казначейського білета.
- 9. Грошовий обіг — це рух грошей при виконанні ними своїх функцій у готівкових і безготівкових формах.

3. Підберіть кожному терміну його визначення:

Терміни:

- 1) раціоналістична концепція походження грошей;
- 2) еволюційна концепція походження грошей;
- 3) засіб платежу;
- 4) засіб обігу;
- 5) довговічність;
- 6) масштаб цін;
- 7) неповноцінні гроші.

Визначення:

- 1) гроші виникають тоді, коли люди уявляють собі необхідність їх існування як певного засобу, що забезпечує рух товарів;
- 2) форма грошей, цінність яких визначається не вартістю матеріалу, з якого вони виготовлені, а набувається в обігу.

- 3) гроші обслуговують погашення різноманітних боргових зобов'язань;
- 4) гроші мають бути досить міцними фізично;
- 5) гроші виділяються із загальної товарної маси, оскільки вони найпридатніші для виконання функціональної ролі грошового товару;
- 6) гроші є посередником в обміні товарів і забезпечують їх обіг;
- 7) величина грошової одиниці.

Питання для самостійного вивчення

1. Назвати відмінності грошей як грошей від грошей як капіталу.
2. Дослідити причини та механізм еволюції грошей, особливо еволюцію кредитних грошей.
3. Назвати причини демонетизації золота.
4. Дослідити взаємозв'язок функції грошей та вплив на функції грошей зміни їх вартості.
5. Розглянути вартість, купівельну спроможність і ціну грошей.

Рекомендована література

5, 16, 17, 18, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 30, 35, 40.

ТЕМА 2

ГРОШОВИЙ ОБІГ І ГРОШОВІ ПОТОКИ

Вивчаючи цю тему, слід звернути увагу на різницю між грошовим оборотом як безперервним процесом руху грошей між суб'єктами економічних відносин у суспільному відтворенні та грошовим обігом як складовою частиною грошового обороту.

Потрібно усвідомити, що грошовий оборот як явище макроекономічного порядку слід відрізнити від обороту грошей у межах кругообороту окремого індивідуального капіталу.

Грошовий оборот обслуговує кругооборот усього сукупного капіталу суспільства на всіх стадіях суспільного відтворення: у виробництві, розподілі, обміні і споживанні. Тому нерідко його називають сукупним грошовим оборотом.

Оборот грошей у межах кругообороту окремого індивідуального капіталу, тобто на мікрорівні є однією з функціональних форм капіталу, його складовою та елементом багатства, яким володіє власник цього індивідуального капіталу. У цьому випадку гроші являють собою капітал, вони вимагають для себе відповідної норми прибутку (доходу) подібно до інших форм капіталу. Чим більшою масою грошей володіє даний власник, тим він багатший, тим більші його можливості «заробити» прибуток чи дохід.

Зовсім іншу роль відіграють гроші в сукупному грошовому обороті. Тут вони функціонують виключно як гроші і не є функціональною формою капіталу. Тому їх масу в обороті не можна вважати частиною багатства країни, тобто її зростання не збільшує сукупного капіталу суспільства подібно до капіталу окремого індивіда.

Суб'єктами грошового обороту є всі юридичні та фізичні особи, які беруть участь у виробництві, розподілі, обміні та споживанні валового суспільного продукту.

Під час аналізу грошових потоків як частин грошового обороту слід розібратися у відповідній моделі, що відображає рух коштів між економічними суб'єктами і різними видами ринків. Важливо пояснити, як відбувається збалансування потоку національного продукту та потоку національного доходу через внутрішній та зовнішній ринки.

При розгляді структури сукупного грошового обороту за економічним призначенням студенти мають усвідомити, що він складається з трьох секторів (грошового обігу, кредитного обороту, фінансово-бюджетного обороту) та розібратися у їх характерних ознаках.

Економічним відносинам — відносинам обміну, що реалізуються в грошовому обороті, притаманна:

— еквівалентність, оскільки назустріч грошам, які передає покупець продавцеві, переміщуються продукти рівновеликої номінальної вартості;

— безповоротність, оскільки одержані продавцем гроші не повинні повертатися до свого попереднього власника, вони безповоротно перейшли у власність нового суб'єкта обороту;

— прямолінійність, яка виявляється в постійному віддаленні грошей від того суб'єкта обороту, який використав їх для купівлі продуктів, оскільки наступний суб'єкт теж витрачає їх для нових закупівель.

Такий характер руху грошей, що обслуговує сферу обміну, дає підстави виділити його в окремий сектор, що називається грошовим обігом.

Інший сектор грошового обороту називається фінансово-кредитним. Відносини, що виникають у цьому секторі, пов'язані з процесами розподілу вартості ВВП. Для таких економічних відносин характерна безповоротність та прямолінійність.

У свою чергу цей сектор поділяється на певні складові: фіскально-бюджетну (безеквівалентний, безповоротний рух грошей) та кредитну (безеквівалентний, зворотний рух грошей), що забезпечує отримання доходу суб'єктом, який передає їх у тимчасове користування).

Грошовий обіг, фіскально-бюджетний та кредитний обороти як складові сукупного грошового обороту тісно взаємозв'язані, внутрішньо переплітаються й доповнюють один одного в забезпеченні цілей розширеного відтворення. Водночас вони — самостійні явища, зі своїм особливим механізмом регулювання і специфічними можливостями впливу на процес відтворення.

Слід звернути увагу на те, що залежно від форми грошей, у якій відбувається грошовий оборот, він поділяється на безготівковий та готівковий.

Готівка, як правило, використовується при утворенні доходів населення (виплата заробітної плати, пенсій, стипендій) і витрачання доходів населення (купівля товарів і послуг у роздрібній торгівлі тощо). У сфері готівкового обороту гроші рухаються поза банками, безпосередньо обслуговуючи відносини економічних суб'єктів.

У сфері безготівкового обороту рух грошей здійснюється у вигляді перерахування сум через рахунки в банках. При цьому гроші не виходять за межі банківської системи, що дозволяє контролювати грошові потоки суб'єктів господарювання і певним чином впливати на відносини відповідних економічних суб'єктів не лише їм самим, але й банкам. Визначаючи законодавчо можливість банківських установ здійснювати такий контроль, держава може впливати на весь безготівковий грошовий оборот зокрема і на процес суспільного відтворення в цілому. У цьому основна перевага безготівкового обороту грошей порівняно з готівковим.

У всіх розвинутих країнах канали обігу готівки й безготівкової грошової маси утворюють єдине ціле. Постійно відбувається перетворення грошей з безготівкової форми в готівку і навпаки.

Особливу увагу під час розгляду цієї теми необхідно звернути на поняття грошової маси, показники її вимірювання та структуру.

Поняття грошової маси досить складне, оскільки складна сама категорія грошей, значна різноманітність їх форм та функцій. Грошова маса це вся сукупність запасів грошей у всіх їх формах, які перебувають у розпорядженні суб'єктів грошового обороту в пев-

ний момент. Такими суб'єктами є приватні особи, підприємства, громадські організації, господарські об'єднання, державні установи тощо, які мають у своєму розпорядженні готівкові гроші чи вклади на різних рахунках у комерційних банках.

Грошова маса має певний кількісний вираз, надзвичайно складну структуру та динаміку руху.

У складі грошової маси за ступенем ліквідності виокремлюють певні складові, які прийнято називати грошовими агрегатами. В Україні починаючи з 2003 року, склад окремих грошових агрегатів є таким:

M_0 — готівка в обігу (банківські білети та розмінна монета, що перебувають поза банківською системою);

M_1 — M_0 + переказні кошти в національній валюті (складова грошового агрегату M_1 «Переказні кошти в національній валюті» включає кошти в національній валюті, які за першою вимогою можуть бути обмінені на готівкові);

M_2 — M_1 + переказні кошти в іноземній валюті та інші кошти (складова грошового агрегату M_2 «Переказні кошти в іноземній валюті» включає кошти в іноземній валюті, що за першою вимогою можуть бути обмінені на готівкові. До складової грошового агрегату M_2 «Інші кошти» належать непереказні кошти до запитання, строкові кошти та кошти за іменними ощадними (деPOSITними) сертифікатами, емітованими банками);

M_3 — M_2 + цінні папери власного боргу банків.

У практиці управління сукупним грошовим оборотом кожний агрегат має певне призначення, а разом вони дають цілісну картину структури та динаміки грошової маси і грошового обігу.

Окрім того, Національний банк визначає показник, що називається «грошовою базою», який широко використовується під час визначення потенційних можливостей розвитку емісійного процесу і відповідно до нього — динаміки прогнозування грошової маси. Показник грошової бази не є ще одним грошовим агрегатом за своїм змістом, оскільки характеризує масу грошей з боку прояву її на балансі центрального банку.

За змістом грошова база (*monetary base*) — це об'єднаний показник резервних грошей банківської системи країни, який через ефект кредитного мультиплікатора формує загальну масу грошей, що перебувають в обігу.

Грошова база включає готівку, що перебуває в обігу поза банківською системою (M_0), готівку в касах банків та резерви комерційних банків на їхніх рахунках у Національному банку. Ці гроші не беруть участь у кредитному банківському обороті і додатково не збільшують масу грошей в обігу, а тільки є базою для її зростання.

Перші два елементи грошової бази (готівка в обігу та в касах банківських установ) складають усю суму готівки, що випущена Національним банком та не повернута в його фонди. Третій елемент (резерви комерційних банків у НБУ) є сумою зобов'язань Національного банку перед комерційними.

Досить важливим є питання визначення швидкості обігу грошей, факторів, які впливають, та показників її вимірювання.

Швидкість обігу грошей характеризує частоту, з якою кожна одиниця наявних в обороті грошей (гривня, долар тощо) використовується в середньому для реалізації товарів і послуг за певний період (рік, квартал, місяць).

Виходячи з відомого рівняння обміну І. Фішера, величину швидкості обігу грошей можна визначити за формулою:

$$V = \frac{PQ}{M},$$

де V — швидкість обігу грошей;

P — середній рівень цін на товари та послуги;

Q — фізичний обсяг товарів і послуг, що реалізовані в цьому періоді;

M — середня маса грошей, що перебуває в обороті за даний період.

З наведеної формули випливає, що величина швидкості обігу грошей прямо пропорційно пов'язана з номінальним обсягом виготовленого національного продукту ($P \times Q$) й обернено пропорційно — з обсягом маси грошей, що є в обороті.

Показник швидкості обігу грошей можна визначити і за іншими критеріями, зокрема за середньою частотою використання грошової одиниці в оплаті доходів населення, тобто у формуванні національного доходу; за середньою частотою використання грошової одиниці у здійсненні всіх видів платежів, тобто у формуванні всього грошового обороту; за частотою проходження готівки через каси банків. Перший із цих показників може бути визначений діленням обсягу національного доходу на масу грошей в обороті. Кількісно він майже збігатиметься з показником V , визначеним за ВВП. Другий з них може визначатися діленням загального обсягу грошового обороту на M . Цей показник суттєво відрізнятиметься від показника V , визначеного за ВВП, бо в ньому будуть враховані всі нетоварні платежі (фіскально-бюджетні, кредитні, спекулятивні тощо). Оскільки офіційна статистика загальний обсяг грошового обороту не визначає, розрахувати цей показник V майже неможливо. Третій показник може визначатися діленням загального обсягу касових

оборотів усіх комерційних банків за рік на середньорічну суму готівки в обороті.

Швидкість обігу грошей перебуває під впливом багатьох чинників з різнонапрямленим характером дії. Усі їх можна поділити на дві групи — ті, які діють на боці платоспроможного попиту, і ті, що діють на боці пропозиції. Серед чинників першої групи головними є зміна попиту на гроші, розвиток структури споживання, культурних потреб населення тощо. Основні чинники другої групи — розвиток суспільного виробництва, ринкових відносин, інфраструктури ринку тощо.

Швидкість обігу грошей — явище об'єктивне, надзвичайно складне, його важко прогнозувати та регулювати.

Особливо важливе значення для вивчення багатьох питань цієї теми має розуміння законів грошового обігу.

Сутність закону грошового обігу полягає в тому, що протягом даного періоду для обігу необхідна лише певна, об'єктивно обумовлена маса купівельних і платіжних засобів. Якщо формалізувати суть цього закону, то вона може бути виражена рівнянням: $M_{\phi} = M_n$, де M_{ϕ} — фактична маса грошей в обігу, а M_n — об'єктивно необхідна для обігу маса. Якщо M_{ϕ} перевищує M_n — значить в обігу з'явилися зайві гроші, і навпаки, якщо M_{ϕ} менше від M_n — їх нестача.

Кількість грошей, у середньому необхідних для обігу протягом певного часу (M_n), можна виразити за допомогою відомого рівняння І. Фішера.

$$M = \frac{PQ}{V},$$

де $P \times Q$ — сума цін товарів, що реалізуються за певний період,

V — середня кількість оборотів грошової одиниці за цей самий період.

Проте не всі товари, які реалізуються, оплачуються негайно, не всі боргові зобов'язання погашаються реальними грошима і т. п.

Якщо врахувати додаткові фактори, що діють на грошову масу, то величину M_n можна виразити так:

$$M_n = \frac{\sum PQ - \sum K + \sum P - \sum B3}{V},$$

де $\sum K$ — сума продажів товарів і послуг у кредит;

$\sum P$ — загальна сума платежів, строк оплати яких настав;

$\sum B3$ — сума платежів, які погашаються шляхом взаємного зарахування боргів.

Закон грошового обігу був і є об'єктом активного дослідження в радянській та в сучасній вітчизняній літературі з теорії грошей та грошового обігу.

Спираючись на закони грошового обігу, слід уважно проаналізувати суть стабільності грошей та механізм її забезпечення, звернути увагу на дію кожного з основних факторів, що впливають на неї.

ПЛАН СЕМІНАРСЬКОГО ЗАНЯТТЯ № 2

1. Поняття грошового обороту, його економічна основа.
2. Грошові потоки. Характеристика їхніх основних видів та механізм балансування.
3. Структура грошового обороту.
4. Характеристика грошового обігу як складової грошового обороту.

ПЛАН СЕМІНАРСЬКОГО ЗАНЯТТЯ № 3

1. Показники обсягу та структури грошової маси.
2. Швидкість обігу грошей і фактори, що на неї впливають.
3. Закони грошового обігу.
4. Основні шляхи інтенсифікації руху грошей у сфері обігу та платежів.

ПРАКТИЧНІ ЗАВДАННЯ ДО ТЕМИ 2

1. Тести до теми

1. Як називається процес безперервного руху грошей між суб'єктами економічних відносин?

- а) інфляція;
- б) девальвація;
- в) грошовий оборот;
- г) грошовий обіг.

2. З яких секторів складається грошовий оборот?

- а) грошового обігу та фінансів;
- б) грошового обігу, фінансів та кредитного сектору;
- в) грошового обігу, кредитного сектору.

3. Як називається сектор грошового обороту, у якому частина доходів економічних суб'єктів вилучається у вигляді податків у розпорядження держави на виконання своїх функцій?

- а) фінансово-кредитний;
- б) фіскально-бюджетний;
- в) соціально-економічний.

4. Які гроші перебувають в обігу в Україні в сучасних умовах?
- а) повноцінні гроші;
  - б) неповноцінні гроші;
  - в) обидва види.
5. Які гроші належать до неповноцінних?
- а) готівкові гроші;
  - б) електронні гроші;
  - в) мідні монети;
  - г) срібні монети.
6. Як називається специфічний показник грошової маси, що характеризує певний набір її елементів залежно від їх ліквідності?
- а) грошовий показник;
  - б) агрегат;
  - в) грошовий агрегат;
  - г) ліквідний агрегат.
7. Яка кількість грошових агрегатів використовується для цілей аналізу в статистичній практиці України?
- а) дев'ять;
  - б) три;
  - в) чотири;
  - г) вісім.
8. Складова грошової маси M_0 в Україні включає?
- а) гроші поза банками;
  - б) гроші поза банками і на рахунках до запитання;
  - в) тільки гроші на рахунках до запитання;
  - г) готівкові гроші в касах банків.
9. Складова грошової маси — грошова база — в Україні включає:
- а) гроші поза банками;
  - б) гроші поза банками і на рахунках до запитання;
  - в) тільки гроші на рахунках до запитання;
  - г) готівкові гроші в касах банків та поза банками.
10. Який показник грошової маси враховує суми резервів комерційних банків на їхніх кореспондентських рахунках у центральному банку?
- а) грошова база;
  - б) M_3 ;
  - в) M_2 ;
  - г) M_0 .
11. Готівкові гроші це:
- а) гроші, які не мають речового виразу та існують у вигляді сум на рахунках у банку;

- б) гроші, які рухаються за комп'ютерними мережами;
- в) гроші, виготовлені з будь-якого малоцінного матеріалу у вигляді купюр і монет.

12. Переказний вексель — це:

- а) вексель, який має індосамент;
- б) вексель, який має конкретний строк погашення;
- в) вексель, який має суворо встановлену форму.

13. Вихідною формою повноцінних грошей були:

- а) паперові гроші;
- б) товарні гроші;
- в) кредитні гроші;
- г) символічні гроші.

14. Гроші, що мають внутрішню реальну вартість, яка адекватна вартості товару, — це:

- а) паперові гроші;
- б) товарні гроші;
- в) кредитні гроші;
- г) символічні гроші.

15. Гроші, які набувають своєї вартості в обігу, — це:

- а) повноцінні гроші;
- б) неповноцінні гроші;
- в) товарні гроші;
- г) картки для банкоматів.

16. Простий вексель, емітований банком, — це:

- а) комерційний вексель;
- б) тратта;
- в) банкнота;
- г) чек.

17. Сукупність запасів грошей у всіх їх формах, які перебувають у розпорядженні суб'єктів грошового обороту в певний момент, — це:

- а) грошова маса;
- б) грошова база;
- в) грошовий агрегат;
- г) грошовий мультиплікатор.

18. Швидкість обігу грошей обернено пропорційна:

- а) обсягу маси грошей;
- б) грошовій базі;
- в) обсягу виготовленого національного продукту;
- г) сумі продажів товарів та послуг у кредит.

19. Якщо фактична маса грошей в обороті (M_f) перевищує необхідну для обороту (M_n), то які явища матимуть місце?

- а) нестача купівельної спроможності;
- б) грошовий попит відповідає товарній пропозиції;
- в) надлишок купівельної спроможності.

20. Купівельна спроможність грошей:

- а) зростає зі зростанням цін;
- б) може зростати і спадати;
- в) зростає з часом;
- г) завжди залишається незмінною.

21. Закон грошового обігу визначає:

- а) швидкість обігу грошей;
- б) величину грошової маси;
- в) купівельну спроможність грошей;
- г) рівень інфляції.

22. Хто може виступати в ролі емітента паперових грошей в Україні:

- а) Міністерство фінансів;
- б) центральний банк;
- в) комерційні банки;
- г) універсальні комерційні банки.

2. Підберіть кожному терміну його визначення:

Терміни:

- 1) гроші;
- 2) грошовий оборот;
- 3) грошовий обіг;
- 4) грошові потоки;
- 5) маса грошей;
- 6) електронні гроші;
- 7) депозитні гроші.

Визначення:

- 1) специфічний товар, що обмінюється на будь-який інший товар і є загальним еквівалентом;
- 2) неповноцінні знаки вартості, які не мають речового виразу та існують лише у вигляді певних сум на рахунках у банках;
- 3) різновид депозитних грошей, що обслуговує нагромадження вартості в її загальній абстрактній формі;
- 4) процес безперервного руху грошей між суб'єктами економічних відносин у суспільному відтворенні;
- 5) рух грошей, що обслуговує сферу обміну, для якого характерними є: еквівалентність, безповоротність, прямолінійність;

6) частини грошового обороту, які відображають платежі формування та використання фінансових ресурсів держави тощо;

7) сукупність грошових коштів у будь-якій їх формі, які є в економічних суб'єктів у певний момент.

3. Задачі для самоконтролю

Задача 1

Визначити середню оборотність грошової одиниці та розмір грошової маси, якщо відомо, що при підвищенні швидкості обігу грошової одиниці на 2 обороти в середньому грошова маса зменшується на 40 %, а при збільшенні на 3 обороти, зменшується на 50 %. Кількість проданих товарів протягом року становить 360 тис. шт, ціна одиниці товару — 10 грн.

Задача 2

Використовуючи наведені умовні дані, розрахувати загальний обсяг грошової маси та динаміку окремих її складових за практикою оцінки грошової маси в Україні. Відповідь обґрунтувати.

Дані для розрахунку	Сума на початок року, тис. у. о.	Сума на кінець року, тис. у. о.
1. Кількість готівки на руках у населення	1100	1550
2. Кількість готівки в касах підприємств та організацій	1100	1600
3. Кількість готівки в касах комерційних банків	3700	4200
4. Залишок коштів на кореспондентських рахунках комерційних банків	5300	5250
— у тому числі обов'язкові резерви	2550	2820
5. Залишок коштів на депозитних рахунках до запитання в комерційних банках	2100	3370
6. Залишок коштів на строкових депозитних рахунках	5480	6690
7. Цінні папери власного боргу банків	1790	1850

Задача 3

На підставі інформації, що наведена в таблиці, розрахувати величину грошового агрегату M_2 та показник грошової бази. Відповідь обґрунтувати.

Показники	Сума в у. о.
Гроші поза банками	4900
Строкові депозити в національній валюті	2500
Цінні папери власного боргу банків	375
Кошти на поточних рахунках	2900
Вклади до запитання	3300
Залишок коштів на кореспондентських рахунках комерційних банків	4400
у тому числі обов'язкові резерви	1300
Кількість готівки в касах комерційних банків	3700

Задача 4

Визначити середньою тривалістю одного обороту, якщо обсяг ВВП становив 103,9 млн грн. Середньорічний обсяг грошової маси — 14,1 млн грн.

Задача 5

Використовуючи наведені умовні дані, розрахувати величину показника грошової бази та динаміку окремих його складових. Відповідь обґрунтувати.

Дані для розрахунку	Сума на початок року, тис. у. о.	Сума на кінець року, тис. у. о.
Кількість готівки на руках у населення	1100	1550
Кількість готівки в касах підприємств та організацій	1300	1800
Кількість готівки в касах комерційних банків	4600	4800
Залишок коштів на кореспондентських рахунках комерційних банків	7700	8850
— у тому числі обов'язкові резерви	1550	1820
Залишок коштів на депозитних рахунках до запитання в комерційних банках	1980	2370
Залишок коштів на строкових депозитних рахунках	2480	2690
Цінні папери власного боргу банків	1790	1850

Задача 6

Кожна грошова одиниця, призначена для угод купівлі (продажу), обертається в середньому 5 разів протягом базового року і направляється на купівлю кінцевих товарів і послуг за ринковими цінами на загальну суму 35 000 млрд гр. о. Визначити величину трансакційного попиту на гроші у поточному році за умови сповільнення швидкості обігу грошової одиниці на 25 % і збільшення обсягу номінального ВВП на 20 %.

Задача 7

Визначити частку грошової бази в загальному обсязі грошової маси за такими даними про становище грошового ринку в країні:

- гроші поза банками — 58 тис. у. о.;
- переказні кошти у національній валюті — 37 тис. у. о.;
- переказні кошти в іноземній валюті та інші кошти — 98 тис. у. о.;
- готівка в касах комерційних банків — 42 тис. у. о.;
- резерви комерційних банків на їхніх рахунках у Національному банку — 50 тис. у. о.;
- цінні папери власного боргу — 1 тис. у. о.

Питання для самостійного вивчення

1. Визначити вплив факторів на зміну швидкості обігу грошей.
2. Змоделювати кругообіг потоків національного доходу і національного продукту.
3. Дослідити проблеми монетизації валового внутрішнього продукту.
4. Дати характеристику сучасних засобів платежу.
5. Грошовий обіг та грошові потоки в Україні.
6. Закон кількості грошей, необхідних для обігу, та використання його вимог у сучасній грошовій політиці держави.
7. Розрахувати грошові агрегати в Україні.

Рекомендована література

8, 9, 11, 16, 17, 18, 20, 21, 23, 24, 25, 26, 27, 30, 40.

ТЕМА 3

ГРОШОВИЙ РИНОК

У ринковій економіці найважливішою центральною ланкою і водночас її механізмом є ринок. У найзагальнішому визначенні він є всією сукупністю економічних відносин, які виникають у процесі купівлі-продажу.

Серед цих найбільш узагальнених структурних елементів ринку виокремлюють грошовий ринок.

З погляду сутності грошовий ринок — це сукупність економічних відносин, які складаються з приводу купівлі-продажу специфічного товару — грошей, де формується попит, пропозиція і ціна на цей товар. Саме вони є на цьому ринку його об'єктом. На грошовому ринку власник грошей хоче передати їх у чуже розпорядження прямо, а не в обмін на реальне благо, а покупець хоче отримати їх у своє розпорядження на таких самих засадах. Тому на цьому ринку цінність переміщується між його суб'єктами лише в грошовій формі, в односторонньому порядку, з поверненням до власника. Мета такого переміщення грошей — одержання додаткового доходу: покупцем (від розширення виробничої чи комерційної діяльності) та продавцем (процентний дохід як плата за тимчасове надання вільних коштів у розпорядження іншій особі).

Що ж стосується суб'єктів грошового ринку, то на ньому діють усі суб'єкти ринку. Суб'єктами цього ринку є юридичні та фізичні особи, які здійснюють операції купівлі-продажу грошей. Усі операції можна розділити на три групи: з продажу грошей, з купівлі грошей і посередницькі. Серед цих суб'єктів слід виокремити: домашні господарства (населення), фірми, структури державного управління, фінансових посередників. Особливістю грошового ринку є й те, що тут надзвичайно важливу роль відіграють фінансові посередники. Саме вони забезпечують рух грошей і операції купівлі-продажу. Серед фінансових посередників можна назвати такі установи, як банки, страхові компанії, інвестиційні та фінансові компанії, пенсійні фонди, кредитні товариства, а також технічні посередники — брокери та дилери.

Особливість грошового ринку — продаж грошей у формі передавання цих грошей їх власниками своїм контрагентам у тимчасове користування в обмін на такі інструменти, які надають їм можливість зберегти право власності на ці гроші, відновити право розпорядження ними та одержати процентний дохід. Ці інструменти прийнято називати фінансовими.

Залежно від виду зобов'язань фінансові інструменти поділяють на боргові (депозитні зобов'язання, позичкові зобов'язання) та неборгові (акції, деривативні інструменти, інші функціональні угоди). За зовнішніми ознаками інструменти грошового ринку розподіляють на такі групи: кредитні угоди, цінні папери, валютні цінності.

Головна функція грошового ринку полягає в тому, щоб акумулювати тимчасово вільні кошти і надавати їх на певних умовах тим, хто має в них потребу.

Грошовий ринок — це сукупність економічних відносин, що складаються у процесі руху грошей. Таке визначення цього ринку розкриває його суть. У вужчому розумінні грошовий ринок — це сукупність фінансово-кредитних інститутів, які опосередковують рух грошей від їх власників до позичальників, і в зворотному напрямку.

Під час вивчення цієї теми слід приділити увагу механізму фінансування, навчитися розрізняти пряме й опосередковане фінансування.

За прямого фінансування продавці й покупці зустрічаються безпосередньо й передають гроші з рук у руки. Між ними можуть бути технічні посередники, які зводять продавця та покупця.

За опосередкованого (непрямого) фінансування між покупцем і продавцем є фінансовий посередник — юридична особа, яка сама купує гроші у продавців, а потім продає їх покупцям від свого імені. Посередниками при цьому є банки і небанківські фінансово-кредитні установи.

Для вивчення механізму функціонування грошового ринку важливе значення має його структуризація за видами інструментів, що застосовуються для переміщення грошей від продавців до покупців (ринок кредитних угод, ринок цінних паперів, валютний ринок); за інституційними ознаками грошових потоків (фондовий ринок, ринок банківських кредитів, ринок послуг небанківських фінансово-кредитних установ); за призначенням грошових коштів, що купуються на ринку (ринок грошей, ринок капіталів).

Студентам потрібно навчитися розрізняти поняття «ринок грошей» і «грошовий ринок». «Ринок грошей» є сектором, частиною грошового ринку, на якому продаються і купуються гроші на короткий строк. Інша частина грошового ринку залежно від терміну проведення операцій — «ринок капіталу.»

Ринок грошей характерний тим, що він дуже чутливий до будь-яких змін в економіці та у фінансовій сфері. Тому попит і пропозиція тут надто мінливі, а процент як ціна грошей часто змінюється під їх впливом. Через це він є найбільш реальним індикатором кон'юнктури грошового ринку загалом і слугує базою формування процентної політики в країні. Це дає підстави розглядати механізм формування попиту і пропозиції на грошовому ринку тільки на підставі ринку грошей.

Характерною особливістю ринку капіталів є те, що попит і пропозиція тут менш рухливі, рівень процентної ставки залишається більш стабільним, не так чутливо реагує на зміну кон'юнктури, як на ринку грошей. Це повинні враховувати банки у своїй процентній

політиці, щоб створити сприятливі умови для інвестування економіки.

Розмежування грошового ринку на ринок грошей і ринок капіталів має досить умовний характер.

Треба усвідомити, що визначальну роль у механізмі грошового ринку відіграє попит на гроші, під яким розуміється бажання економічних суб'єктів мати у своєму розпорядженні на певний момент деякий запас грошей у різних формах. Це явище залишку і має об'єктивний характер, оскільки визначається під впливом факторів, що діють у реальній економіці, — обсяг ВВП, рівень цін, швидкість обігу грошей, рівень відсотка тощо. Студентам необхідно проаналізувати мотиви сукупного попиту на гроші.

Виокремлюють три групи мотивів попиту на гроші з боку економічних суб'єктів.

Трансакційний мотив полягає в тому, що економічні суб'єкти постійно відчують потребу в певному запасі грошей для здійснення поточних платежів, щоб підтримати на належному рівні своє особисте та виробниче споживання.

Мотив завбачливості зводиться до того, що юридичні і фізичні особи прагнуть мати запас грошей як ресурс купівельної спроможності, щоб мати в будь-який час можливість задовольнити свої непередбачені потреби.

Спекулятивний мотив полягає в тому, що економічні суб'єкти прагнуть мати в своєму розпорядженні певний запас грошей, для того, щоб за сприятливих умов перетворити їх у високодохідні фінансові інструменти, а за погіршення цих умов у грошову форму, яка хоч і малодохідна, але безризикова.

Попит на гроші тісно пов'язаний зі швидкістю обігу грошей обернено пропорційною залежністю: у міру зростання попиту на гроші кожна грошова одиниця, що є в обороті, довше перебуватиме в розпорядженні окремого економічного суб'єкта, повільнішим буде її обіг, і навпаки. З цієї залежності випливають висновки, що мають важливе практичне значення:

— оскільки попит на гроші — явище динамічне, то і швидкість обігу грошей не може бути постійною;

— зростання швидкості обігу грошей унаслідок падіння попиту на гроші може компенсувати дефіцит платіжних засобів при зниженні рівня монетизації ВВП і послабити кризу неплатежів;

— падіння швидкості обігу грошей через зростання попиту на них послаблює вплив збільшення маси грошей в обороті на кон'юнктуру ринків, гальмує його інфляційні наслідки;

— у парі «попит — швидкість» визначальним є попит на гроші, а похідним — швидкість їх обігу. Тому чинники зміни попиту на гроші об'єктивно впливають і на швидкість їх обігу. Проте це не виключає зворотного впливу зміни швидкості обігу грошей на динаміку їх попиту. Наприклад, якщо суто організаційними заходами (збільшення частоти виплат доходів, удосконалення системи розрахунків тощо) забезпечується прискорення обігу грошей, то це вплине і на формування попиту на них, особливо на його трансакційну складову.

Після Дж. М. Кейнса його ідея спекулятивного попиту на гроші набула неабиякого розвитку в працях Д. Тобіна, У. Баумола та інших економістів. Зокрема, вони довели, що спекулятивний мотив впливає на весь обсяг попиту на гроші, тобто і на трансакційну, і на завбачливу його складові. Новим є визнання фінансового ризику як мотиваційного чинника впливу на попит на гроші. Воно помітно послабило роль процента, оскільки зростання процентного доходу супроводжується зростанням ризику його одержання. Тому інтерес економічних суб'єктів до одержання доходів може нейтралізуватися зростаючою загрозою втрат від ризику і вони можуть надати перевагу накопиченню грошей навіть при зростанні доходу від альтернативних активів.

Нові висновки помітно послабили значення виокремлення трьох мотивів у дослідженні механізму попиту на гроші загалом і спекулятивного мотиву зокрема. М. Фрідман, досліджуючи попит на гроші, відмовився від урахування зазначених мотивів, а зосередив своє дослідження виключно на грошах як одному з цілого ряду дохідних активів, до якого він зарахував і звичайні товари. Попит на гроші окремих індивідів він мотивує виключно відношенням очікуваного доходу на гроші до очікуваних доходів на інші активи. Очікуваний дохід на гроші він трактує не тільки як певні зручності від наявності запасу грошей, але і як певний рівень процентного доходу, що тепер виплачується за поточними вкладками.

Представники всіх сучасних теорій грошей визнають альтернативну вартість зберігання грошей (у готівці та на поточних рахунках), її вплив на бажання мати такий запас грошей і на попит на гроші в цілому. У цьому мотиві суттєво ослаблений спекулятивний аспект і посилений аспект дохідності активів загалом. Тому цей мотив краще назвати мотивом капіталізації. У міру зростання процента та інших доходів на активи бажання суб'єктів мати високодохідні активи буде посилюватися, а попит на високоліквідні форми грошей (попит на гроші), навпаки — послаблюватиметься.

Пропозиція грошей являє собою кількість грошей, що перебуває в розпорядженні економічних суб'єктів і яку вони можуть за сприятливих умов спрямувати в оборот, де вона буде використана на купівельні та платіжні засоби. Вона формується на базі наявної маси грошей в обороті та емісійної діяльності банків.

На рівні окремого економічного суб'єкта пропозиція грошей взаємодіє з попитом на гроші як його альтернатива. На макроекономічному рівні пропозиція грошей формується виходячи з того, що всі економічні суб'єкти одночасно не можуть запропонувати на ринку грошей більше від наявного в них запасу грошей. Тобто фактична маса грошей в обороті є природною межею пропозиції грошей. Жодні стимулюючі фактори, наприклад зростання процента, не можуть збільшити пропозицію грошей понад цю межу. Якщо ж виникає потреба збільшити пропозицію понад цю межу, що можливо при зростанні сукупного попиту на гроші, то це можна зробити тільки додатковою емісією грошей в оборот. Тому емісія грошей розглядається як зростання пропозиції на ринку грошей, а вилучення грошей з обороту — як скорочення їх пропозиції.

До факторів впливу на обсяг пропозиції грошей можна віднести: норму обов'язкових резервів; облікову ставку; типову ринкову процентну ставку; процентну ставку за депозитами до запитання; обсяг багатства економічних суб'єктів; рівень тінізації підприємницької діяльності; стан довіри до банків, банківської паніки.

Попит і пропозицію на грошовому ринку врівноважує процент, за певної величини якого всі гроші, запропоновані на ринок, знайдуть покупця. До зміни величини процента веде те, що весь час змінюються попит і пропозиція грошей. Стабільність процента, який є ціною грошей на ринку, — важлива передумова стійкості всієї економічної системи.

План семінарського заняття № 4

1. Сутність, суб'єкти та об'єкти грошового ринку.
2. Структура грошового ринку та характеристика його складових.
3. Інституційна модель грошового ринку.

План семінарського заняття № 5

1. Попит на гроші та фактори, що впливають на нього.
2. Сутність і механізм формування пропозиції грошей.
3. Рівновага на грошовому ринку.

ПРАКТИЧНІ ЗАВДАННЯ ДО ТЕМИ 3

1. Тести до теми

1. Головною функцією грошового ринку є:
  - а) балансування попиту та пропозиції грошей;
  - б) купівля валюти;
  - в) формування ринкового рівня процента;
  - г) усі відповіді правильні.

2. Складова грошового обороту, яка є механізмом перерозподілу грошових коштів між секторами і суб'єктами економіки, — це:
  - а) ринок цінних паперів;
  - б) грошовий ринок;
  - в) валютний ринок;
  - г) ринок праці.

3. До якого сектору грошового ринку належить канал запозичень, при якому покупці тимчасово залучають кошти у свій оборот, використовуючи для цього як інструмент облігації?
  - а) сектор опосередкованого фінансування;
  - б) сектор фінансування;
  - в) сектор прямого фінансування.

4. До якого сектору грошового ринку належить капітальне фінансування, при якому продавець передає покупцеві акції?
  - а) сектор опосередкованого фінансування;
  - б) сектор фінансування;
  - в) сектор прямого фінансування.

5. Назвіть види фінансових посередників, які можуть діяти в секторі опосередкованого фінансування грошового ринку:
  - а) пенсійні фонди;
  - б) будівельні організації;
  - в) профспілкові комітети;
  - г) банки.

6. Які фінансові посередники посідають ключове місце на грошовому ринку?
  - а) пенсійні фонди;
  - б) будівельні організації;
  - в) профспілкові комітети;
  - г) банки.

7. Переміщення грошей по каналах ринку безпосередньо від їх власника до того, хто їх потребує для реального використання, — це:

- а) сектор прямого використання;
- б) сектор капітального фінансування;
- в) сектор опосередкованого фінансування;
- г) усі відповіді неправильні.

8. Як називається запас грошей, який прагнуть мати у своєму розпорядженні економічні суб'єкти на певний момент?

- а) пропозиція грошей;
- б) грошова база;
- в) кредит;
- г) попит на гроші.

9. Як називається певний запас грошей, який на даний час є вільним в усіх економічних суб'єктів та може бути спрямований в оборот?

- а) пропозиція грошей;
- б) грошова база;
- в) кредит;
- г) попит на гроші.

10. За інституційними ознаками грошових потоків у складі грошового ринку можна виокремити:

- а) фондовий ринок, ринок банківських кредитів, ринок цінних паперів;
- б) фондовий ринок, ринок банківських кредитів, ринок послуг небанківських фінансово-кредитних установ;
- в) фондовий ринок, ринок позичкових зобов'язань, ринок цінних паперів;
- г) валютний ринок, ринок позичкових зобов'язань, ринок цінних паперів.

11. За видами інструментів, що застосовуються для переміщення грошей від продавців до покупців, у складі грошового ринку можна виокремити:

- а) фондовий ринок, ринок банківських кредитів, ринок цінних паперів;
- б) фондовий ринок, ринок банківських кредитів, ринок послуг небанківських фінансово-кредитних установ;
- в) фондовий ринок, ринок позичкових зобов'язань, ринок цінних паперів;
- г) валютний ринок, ринок позичкових зобов'язань, ринок цінних паперів.

12. На якому з видів ринків купуються грошові кошти на короткий строк (до одного року)?

- а) на ринку капіталів;
- б) на ринку грошей;
- в) на ринку позичкових зобов'язань;
- г) на ринку цінних паперів.

13. На якому з видів ринків купуються грошові кошти на тривалий строк (більше одного року)?

- а) на ринку капіталів;
- б) на ринку грошей;
- в) на ринку позичкових зобов'язань;
- г) на ринку цінних паперів.

14. За якого рівня процентної ставки пропозиція грошей у позику стає не вигідною?

- а) нуль;
- б) один;
- в) п'ять;
- г) десять.

15. Що таке позичковий процент?

- а) процент по вкладах у банку;
- б) плата, яку сплачує позичальник за користування позичковим капіталом;
- в) процент, який виплачується по цінних паперах.

2. Правильно / неправильно (ТАК/НІ) Відповідь обґрунтувати

- 1. Ринок грошей це складова грошового ринку.
- 2. За зовнішніми ознаками інструменти грошового ринку можна розподілити на такі групи: кредитні угоди, депозитні угоди, цінні папери, валютні цінності.
- 3. У посередницьких операціях ключовими суб'єктами є технічні посередники — брокери та дилери.
- 4. У секторі прямого фінансування зв'язки між продавцями і покупцями грошей здійснюються безпосередньо.
- 5. На ринку капіталів купуються грошові кошти на короткий строк.
- 6. Портфельний підхід до вивчення попиту на гроші був застосований Дж. М. Кейнсом.
- 7. Швидкість обігу грошей — явище постійне.
- 8. У парі «попит — швидкість» визначальним є попит на гроші, а похідним — швидкість їх обігу.
- 9. Акція є інструментом ринку грошей.

3. Підберіть кожному терміну його визначення:

Терміни:

- 1) фінансовий інструмент;

- 2) банківські акцепти;
- 3) комерційні папери;
- 4) грошовий ринок;
- 5) пряме фінансування;
- 6) фінансовий посередник;
- 7) опосередковане фінансування.

Визначення:

- 1) сукупність грошових інститутів, що спрямовують потоки грошових коштів від власників до позичальників;
- 2) переміщення грошей між суб'єктами грошового ринку через фінансових посередників;
- 3) переміщення грошей на грошовому ринку безпосередньо від власників-кредиторів до позичальників;
- 4) фінансовий актив, цінний папір;
- 5) суб'єкт ринку, метою діяльності якого на ринку є торгівля фінансовими інструментами;
- 6) це короткострокові боргові зобов'язання фінансових та не фінансових корпорацій;
- 7) це векселі або чеки, виписані платниками за торговельними операціями для розрахунків із продавцями товарів і акцептовані певними банками.

Питання для самостійного вивчення

1. Охарактеризувати стан розвитку окремих складових грошового ринку в економіці України.
2. Відмінність грошового ринку від ринку грошей, а ринку грошей — від ринку капіталів.
3. Які фактори спричиняють зміни в попиті на гроші?
4. Який механізм зв'язку між рівнем процентної ставки і обсягом маси грошей в обігу?
5. Проблеми забезпечення рівноваги на грошовому ринку.

Рекомендована література

4, 14, 16, 17, 18, 24, 25, 26, 30, 35.

Питання про роль грошей є ключовим у монетарній теорії, до того ж в абстрактній і прикладній.

Дослідження ролі грошей у функціонуванні економіки здійснюється переважно двома методами, які доповнюють один одного:

— зіставлення моделі економічної системи, що функціонує без грошей (бартерна економіка), та моделі з участю грошей (монетарна економіка);

— визначення впливу пропозиції грошей на основні макроекономічні змінні (рівень цін, ставка процента, зайнятість, обсяг ВВП та ін.).

Перший з них дає можливість повніше розкрити роль грошей на мікроекономічному рівні, де рушійним чинником є поведінка окремих економічних суб'єктів, другий — на макрорівні, на якому державне регулювання маси грошей є дієвим механізмом впливу на основні економічні процеси.

Вивчаючи роль грошей у розвитку економіки, перш за все слід з'ясувати сутність поняття «роль грошей». Потрібно усвідомити різницю між поняттями «роль грошей» та «функції грошей».

Роль грошей — це кінцевий результат грошей по обслуговуванню руху цінності на певному етапі процесу відтворення, тобто наслідок для суспільства.

Роль грошей визначається рівнем розвитку суспільного поділу праці, товарного виробництва та адекватних їм суспільних відносин. Вона не може бути реалізована там, де для цього немає відповідних умов. Не могла бути значною роль грошей у суспільних формаціях, у яких саме господарство мало переважно натуральний характер, а обмін здійснювався на бартерній основі. У міру розвитку простого товарного виробництва і включення самостійних виробників у ринкові відносини роль грошей зростала.

Під бартерним господарством зазвичай розуміють господарство, у якому будь-який товар можна безпосередньо обміняти на будь-який інший товар. Монетарне господарство ґрунтується на такому обміні, коли кожний товар обмінюється на гроші, а потім гроші обмінюються на будь-який інший товар, а безпосередньо товари обмінюватись не можуть.

У літературі виокремлюють два підходи до визначення ролі грошей: кількісний та якісний.

У якісному аспекті роль грошей виявляється в тому, що сама їх наявність, саме грошове середовище, у якому діють економічні агенти, позитивно впливає на розвиток суспільного виробництва.

По-перше, знімаються фізичні межі виробництва, що визначаються особистими потребами самих виробників. Виробляти можна стільки, скільки вдасться реалізувати, а надлишок вартості можна зберігати в грошовій формі чи перетворити в позичковий капітал.

По-друге, реалізація вироблених продуктів за гроші, замість бартеру, значно спрощує, прискорює і здешевлює доведення їх до споживачів. Суспільство одержує значну економію на реалізаційних витратах, скорочуються потреби в обіговому капіталі, краще задовольняються потреби споживачів.

По-третє, завдяки грошам ринок набуває загального характеру, його механізм стає могутнім важелем економічного прогресу, передусім завдяки конкуренції, стимулюванню ефективного виробництва та економічного споживання — виробничого, державного, особистого.

Кількісний аспект ролі грошей полягає в тому, що через зміну кількості грошей в обороті можна активно впливати на економічні процеси, зокрема на результати діяльності економічних агентів, як виробників так і споживачів. Цю можливість широко використовують усі держави з ринковою економікою для економічного життя в країні. Збільшуючи чи зменшуючи масу грошей в обороті, центральні банки, які діють від імені своїх держав, забезпечують зміну таких економічних інструментів, як платоспроможний попит, ціни, процент, валютний курс, курс цінних паперів тощо. Завдяки цьому забезпечується вплив на такі вирішальні економічні процеси, як інвестиції, зростання виробництва, зайнятість, розвиток експорту й імпорту та їх збалансування тощо.

У монетарній теорії економісти виокремлюють проблему нейтральності грошей, яка виникла в процесі дослідження їх впливу на реальну економіку. Вона стала своєрідною реакцією наукової думки на неспроможність знайти переконливі критерії побудови порівняльних моделей економічних систем без участі грошей (бартерних) і за участі грошей (монетарних).

Гроші можна вважати нейтральними, якщо після порушення початкової рівноваги економічної системи внаслідок номінальної зміни пропозиції грошей установлюється нова рівновага в економіці, за якої реальні рівні економічних змінних матимуть ті самі значення, що й до зміни пропозиції грошей.

Незважаючи на зовнішню переконливість наведених аргументів щодо нейтральності грошей, логіка їх застосування має суттєву ваду — визнання того, що зростання пропозиції грошей автоматично

і всеохопно збільшує номінальний рівень цін і всіх грошових показників в економіці. Насправді ж цей процес може бути досить тривалим, що вимірюється місяцями і навіть роками, як це визнано сучасною наукою. Зараз уже жодне серйозне дослідження монетарних процесів не обходиться без урахування цього явища, що отримало назву часового лага.

Якщо вказаний лаг справді існує, то в реальному секторі економіки має виникати стимулювальний ефект внаслідок того, що збільшення пропозиції грошей спричиняє насамперед адекватне зростання доходів, а рівень цін певний час відстає від цього процесу. У результаті збільшується реальна купівельна сила економічних суб'єктів, що підвищує їхнє зацікавлення в тому, щоб більше заробляти доходів, більше виробляти товарів. Кінцевим результатом цих зусиль буде прискорення економічного розвитку.

Провівши певні логічні міркування можна дійти такого висновку: за наявності часового лага між збільшенням пропозиції грошей і адекватними йому ціновими зрушеннями гроші перестають бути нейтральними. Оскільки такий часовий лаг має недовгий термін дії, то цей висновок обмежується коротким проміжком часу, тобто не має загального характеру. З цим висновком погоджуються багато представників неокласичної школи, більшість кейнсіанців та неокейнсіанців, представники кейнсіансько-неокласичного синтезу.

Особлива заслуга в утвердженні цього висновку належить Дж. М. Кейнсу. Ослаблення позицій прибічників нейтральності грошей на коротких часових інтервалах мала не тільки наукове, але й важливе практичне значення. Була підведена теоретична база під активне використання державного регулювання пропозиції грошей для впливу на економічний розвиток.

Гроші є нейтральними на довгострокових інтервалах — це визнали представники класичної теорії, їхні сучасні послідовники-монетаристи, постійні опоненти з кейнсіанського табору. Сучасні формулювання цих доказів можна звести до такого:

— зміна маси грошей в обороті спричинює відповідну зміну загального рівня цін на всіх ринках (товарних, робочої сили, фінансових);

— у довгострокових періодах досягається висока поінформованість усіх економічних агентів стосовно грошово-кредитної політики, що забезпечує достатню гнучкість реальних економічних показників (відносних цін, зайнятості, реальної заробітної плати та ін.);

— в умовах високої поінформованості економічних агентів та гнучкості реальних економічних показників часовий лаг у довгостроковому періоді наближається до нуля, і економічні агенти втрачають матеріальний стимул для посилення ділової активності,

вона повертається на попередній рівень, а водночас знижуються до попереднього рівня і обсяги виробництва (після деякого підвищення на коротких часових інтервалах).

Дискусії щодо нейтральності грошей у довгостроковому періоді вельми переважно навколо двох питань:

— у чому полягає межа, що відділяє короткостроковий період від довгострокового;

— якій регулятивній політиці надавати перевагу — спрямованій на забезпечення короткострокової рівноваги чи довгостроковій.

Визначити межу між короткостроковим та довгостроковим періодами не так легко, як це здається на перший погляд. Вона перебуває не просто в точці дотику двох певних періодів — короткого і довгого, а в точці завершення інформаційної хвилі, завдяки якій відомості про зміну (збільшення чи зменшення) пропозиції грошей та попиту стають надбанням усіх чи більшості економічних агентів.

Отже, чим швидше монетарна інформація доходить до економічних агентів, чим коротшою буде інформаційна хвиля, тим швидше набувають еластичності ціни та інші монетарні показники щодо зміни пропозиції грошей і тим коротшим буде короткий період і довшим — довгий.

Друге із зазначених питань викликає дискусію між кейнсіанцями та монетаристами щодо пріоритетності короткого і довгого періодів у теоретичних дослідженнях та в регулятивній практиці. Дж. М. Кейнс і його послідовники основну увагу приділяли подіям на коротких часових інтервалах і зовсім не досліджували довгі періоди. Монетаристи ж пріоритетним визнають довгостроковий період і основний акцент для практики роблять на довгострокових корективах економіки. Представники обох напрямів сучасної монетарної теорії — монетаристи і кейнсіанці — визнають активну роль зміни пропорції грошей у стимулюванні економічного зростання на коротких часових інтервалах і погоджуються з нейтральністю грошей у довгострокових періодах. У зв'язку з цим визнається необхідність державного регулювання пропозиції грошей з метою максимізації їх стимулювального впливу на реальну економіку.

Важливим є те, що в процесі дискусії щодо нейтральності грошей виникла проблема передавального механізму в теоретичному аспекті, а в практичному — під час формування грошово-кредитної політики центральних банків.

Передавальний механізм (його ще називають трансмісійним) — це процеси причинно-наслідкових зв'язків між економічними змінами, які забезпечують вплив зміни пропорції грошей на ділову активність та економічну рівновагу.

Об'єктом впливу передавального механізму за теоретичного підходу є розвиток виробництва, а за практичного — цей об'єкт визначається стратегічними цілями грошово-кредитної політики. Відповідно і структура передавального механізму буде різнитися.

Першим сформулював поняття передавального механізму Дж. М. Кейнс, трактуючи його як систему змінних, через яку пропозиція грошей впливає на ділову та трудову активність. Сформульований Дж. М. Кейнсом передавальний механізм був досить спрощеним та включав лише один канал впливу — процентну ставку.

У процесі подальшого розвитку теорії грошей передавальному механізму було приділено багато уваги як кейнсіанцями, так і монетаристами. Представники обох шкіл вказували на вузькість і низьку ефективність запропонованого Дж. М. Кейнсом передавального механізму і провели активні дослідження нових каналів впливу та механізмів дії кожного з них.

Згідно із сучасними уявленнями, основними каналами передавального механізму, які абстрактно можуть діяти в тій чи іншій економіці, вважаються: канал процентної ставки (основний), канал фінансових активів, канал кредитування, канал валютного курсу, монетаристський канал. Існують і менш відомі канали, які визнаються центральними банками лише окремих країн і використовуються ними у своїй монетарній політиці.

З метою всебічного розгляду ролі грошей в розвитку економіки студентам доцільно розглянути структурно-модельний метод обґрунтування зв'язку кількості грошей з обсягом виробництва, який широко використовується в західній літературі, на прикладі моделі AD–AS, яка пов'язує обсяги виробництва (пропозиції) з попитом та рівнем цін. Модель розроблено для різних часових інтервалів — короткострокового та довгострокового. Слід зазначити, що модель AD–AS у довгостроковому періоді відрізняється від такої самої моделі в короткостроковому періоді лише розміщенням кривої сукупної пропозиції — кривою AS.

Під час розгляду цієї теми, враховуючи практику регулювання пропозиції грошей, потрібно з'ясувати, як роль грошей проявляється в умовах ринкової економіки, а саме у функціонуванні ринку, у стимулюванні та регулюванні суспільного виробництва, нагромадженні та переливі капіталу та ін. Оскільки це впливає на створення теоретичної бази монетарної політики.

У міру поглиблення розвитку економіки України помітно зростає роль грошей в її розвитку. Поступово українська гривня перетворилась у справді загальний еквівалент, у «головну діючу особу» на ринку. Кожний, хто має гроші, може вільно купити потрібний товар на внутрішньому ринку. Це суттєво підвищило заінтересованість еко-

номічних суб'єктів у тому, щоб більше заробляти грошей і економніше їх витратити. Стало значно легше капіталізувати гроші, вклавши їх у цінні папери та банківські депозити. Грошово-кредитна політика в Україні посіла ключове місце в механізмі державного регулювання економіки. Динаміка цін стала відчутно реагувати на регулюючі заходи Національного банку України в грошовій сфері.

ПЛАН СЕМІНАРСЬКОГО ЗАНЯТТЯ № 6

1. Поняття ролі грошей та її відмінності від функцій грошей. Методи дослідження її прояву.
2. Якісний вплив грошей на економіку.
3. Передавальний механізм впливу грошей на реальну економіку як прояв їх кількісного впливу.
4. Практичне значення дискусій щодо ролі грошей у сучасній монетарній теорії.

ПРАКТИЧНІ ЗАВДАННЯ ДО ТЕМИ 4

1. Тести до теми

- 1) У проблемі ролі грошей виокремлюють:
  - а) кількісний аспект;
  - б) проблемний аспект;
  - в) якісний аспект;
  - г) діловий аспект.
- 2) Роль грошей виявляється в тому, що сама їх наявність, саме грошове середовище, у якому діють економічні агенти, позитивно впливає на розвиток суспільного виробництва, це:
  - а) кількісний аспект;
  - б) проблемний аспект;
  - в) якісний аспект;
  - г) діловий аспект.
- 3) Через зміну кількості грошей в обороті можна активно впливати на економічні процеси — це:
  - а) кількісний аспект;
  - б) проблемний аспект;
  - в) якісний аспект;
  - г) діловий аспект.
- 4) Дослідження ролі грошей у функціонуванні економіки здійснюється переважно:
  - а) двома методами;
  - б) трьома методами;

- в) чотирма методами;
  - г) правильної відповіді немає.
- 5) До переваг монетарної економіки над бартерною можна зарахувати:
- а) можливість кожного, хто має надлишкову цінність, легко і швидко її капіталізувати та отримувати додаткову цінність;
  - б) зниження суспільних витрат на обмін товарів;
  - в) зняття фізичних меж виробництва, що визначаються особистими потребами самих виробників;
  - г) усі відповіді правильні.
- 6) Можливий недолік грошового обміну порівняно з бартером проявляється в тому, що:
- а) ринок набуває всезагального характеру;
  - б) зникає бажання краще і більше працювати;
  - в) виникає ризик «продати і не купити»
  - г) сповільнюється реалізація виробленої продукції.
- 7) За наявності часового лага між збільшенням пропозиції грошей і адекватними йому ціновими зрушеннями гроші:
- а) стають нейтральними;
  - б) збільшують свою купівельну спроможність;
  - в) зменшують свою купівельну спроможність;
  - г) перестають бути нейтральними.
- 8) Висновок про нейтральність грошей:
- а) набув широкого визнання на коротких часових інтервалах;
  - б) набув широкого визнання на довгостроковому часовому інтервалі;
  - в) не набув визнання.
- 9) Передавальний механізм впливу грошей на реальну економіку інколи називають:
- а) верифікаційним;
  - б) деривативним;
  - в) трансмісійним;
  - г) інший варіант.
- 10) Бере свій початок з моделі передавального механізму Дж. М. Кейнса і нині вважається основним канал:
- а) фінансових активів;
  - б) процентної ставки;
  - в) кредитування.
- 11) Хто першим піддав системній критиці концепцію нейтральності грошей:
- а) І. Фішер;
  - б) К. Маркс;
  - в) Дж. М. Кейнс;
  - г) М. І. Туган-Барановський.

12) У моделі рівноваги сукупного попиту і пропозиції $AD-AS$ крива сукупного попиту позначається:

- а) AD ;
- б) AS ;
- в) P ;
- г) Π .

2. Правильно / неправильно (ТАК/НІ) Відповідь обґрунтувати

1. Дослідження ролі грошей здійснюється методом зіставлення моделі економічної системи, що функціонує без грошей, та моделі за участі грошей.

2. Дослідження ролі грошей здійснюється методом визначення впливу пропозиції грошей на основні макроекономічні змінні.

3. Головну перевагу грошового обміну західні дослідники звичайно зводять до підвищення суспільних витрат на обмін товарів порівняно з бартером.

4. Завдяки грошам ринок набуває загального характеру.

5. За наявності часового лага між збільшенням пропозиції грошей і адекватними йому ціновими зрушеннями гроші стають нейтральними.

6. Передавальний механізм інколи називають трансмісійним.

7. Передавальний механізм сформульований Кейнсом був досить спрощеним та включав два канали впливу.

8. Сьогодні більшість учених погоджується з висновком про те, що концепція нейтральності грошей справедлива лише для короткострокових часових інтервалів.

9. Нині вважається основним канал процентної ставки.

3. Підберіть кожному терміну його визначення:

Терміни:

- 1) монетарне господарство;
- 2) передавальний механізм (трансмісійний механізм);
- 3) канал ліквідності;
- 4) бартерне господарство;
- 5) канал процентної ставки;
- 6) канал кредитування;
- 7) канал фінансових активів.

Визначення:

1) господарство, у якому будь-який товар можна безпосередньо обміняти на будь-який інший товар;

2) це господарство, яке ґрунтується на такому обміні, коли кожен товар обмінюється на будь-який інший товар, а безпосередньо товари обмінюватися не можуть;

3) це процеси причино-наслідкових зв'язків між економічними змінними, які забезпечують вплив зміни пропозиції грошей на ділову активність та економічну рівновагу;

4) канал передавального механізму, сутність якого полягає в тому, що в разі збільшення пропозиції грошей за незмінності (жорсткості) цін відповідно знизиться рівень процентної ставки на ринку грошей (номінальний і реальний);

5) це канал передавального механізму, що пов'язує зміну пропозиції грошей зі зміною інвестиційного попиту і відповідних витрат безпосередньо, міняючи процентну ставку;

6) канал передавального механізму, що функціонує на базі фінансових активів і впливає на тривалі споживчі витрати домогосподарств;

7) це самостійний канал передавального механізму, який діє паралельно з каналом процентної ставки та фінансових активів.

Питання для самостійного вивчення

1. Переваги та недоліки грошового обміну перед бартерним.
2. Сутність та основні положення концепції (теорії) нейтральності грошей.
3. Поняття «часовий лаг» та його роль у забезпеченні активної ролі грошей у ринковій економіці.
4. Модель впливу пропозиції грошей на економіку в короткостроковому періоді.
5. Модель впливу пропозиції грошей на економіку в довгостроковому періоді.
6. Погляди кейнсіанців на роль грошей в економіці.
7. Погляди монетаристів на роль грошей в економіці.

Рекомендована література

16, 17, 18, 35.

У цій темі потрібно звернути увагу перш за все те на, що розуміється під теорією грошей (монетарною теорією). Оскільки це дозволяє говорити про теорію грошей як про одне ціле, що має свій відособлений об'єкт дослідження, яким є гроші.

Досить часто в літературі під теорією грошей (монетарною теорією) мається на увазі той напрям економічної думки, який охоплює дослідження природи, ролі, механізмів формування та використання грошей у ринковій економіці.

Водночас залежно від певних критеріїв можна виокремити різновиди теорій грошей.

Важливим є те, що у світовій науці чітко розрізняють два підходи до вивчення теоретичних проблем грошей. Перший — абстрактна теорія грошей. Представники цієї теорії концентрують свою увагу на внутрішніх аспектах явища грошей і недооцінюють їх зовнішні аспекти, що стосуються впливу грошей на економічні процеси. Найвідомішими різновидами підходу є товарна теорія, номіналістична теорія, металістична теорія, державна теорія та ін. Другий підхід — прикладна теорія грошей. Представники цього напрямку сприймають гроші такими, якими вони є, і, не заглиблюючись у дослідження їхньої природи, шукають відповідь на питання, що пов'язані з місцем і роллю грошей у відтворювальному процесі. Теорія посідає ключове місце в науковій думці про гроші та грошові відносини, створює наукову та методологічну базу грошово-кредитної політики держав з розвинутими ринковими економіками. Напрями прикладної теорії розглядаються як окремі теорії: кількісна (класична, неокласична), кейнсіанська, некейнсіанська, кейнсіансько-неокласичний синтез.

Виокремлюють і інші критерії структурування теорії грошей: походження і природа грошей (металістична теорія, товарна теорія, державна теорія та ін.); цінність грошей (товарна теорія, номіналістична теорія, функціональна теорія, кількісна теорія); механізм впливу грошей на економіку (класична теорія, кейнсіанська, монетаристська, кейнсіансько-неокласичний синтез та ін.).

Найбільшу увагу під час вивчення зазначеної теми слід приділити розгляду класичної кількісної теорії грошей, яка є методологі-

чною основою всього подальшого розвитку прикладної теорії та пануючою нині. Свою назву теорія отримала завдяки тому, що її основоположники пояснювали вплив грошей на економічні процеси виключно кількісними чинниками, насамперед зміною маси грошей в обороті. Варто усвідомити, що визначальна ознака теорії — положення про те що товарні ціни і цінність грошей визначаються змінами їх кількості: чим більше їх в обороті, тим ціни вищі, а цінність нижча, і навпаки. Пройшовши тривалий шлях свого розвитку, кількісна теорія грошей поділяється на ранню та сучасну.

Важливий внесок у розвиток кількісної теорії грошей зробили Ж. Боден, Дж. Локк, Д. Юм, А. Сміт, Д. Рікардо, К. Маркс.

Водночас студенти мають усвідомити, що американський економіст І. Фішер був найвідомішим прихильником і захисником класичної кількісної теорії та спробував математично довести справедливість її постулатів. Він запропонував формулу:

$$MV = PQ,$$

де M — кількість грошей в обороті;

V — швидкість обігу грошей за певний період;

P — середній рівень цін;

Q — фізичний обсяг товарів і послуг, що реалізовані за цей період.

Важливим є внесок у розвиток кількісної теорії М. І. Туган-Барановського, який започаткував неокласичний етап цієї теорії. Він суттєво розвинув класичну кількісну теорію грошей стосовно нових економічних умов; розробив кон'юнктурну теорію цінностей, яка за своєю природою була кількісною, але вже на принципово вищому рівні. Сутність теорії полягає в тому, що загальний рівень цін, а отже, і цінність грошей, пов'язана не із кількістю грошей, а з загальною кон'юнктурою. У фазі економічного піднесення загальний рівень цін зростає і цінність грошей знижується. У фазі економічного спаду ціни знижуються і цінність грошей зростає. Ці коливання цін і цінності грошей в економічному циклі здійснюються, на думку М. І. Туган-Барановського, незалежно від кількості грошей, тобто під впливом негрошових чинників.

Передавальний механізм впливу грошей на реальну економіку на підставі кон'юнктурної теорії М. І. Туган-Барановського можна подати у вигляді:

Суттєвий внесок у розвиток кількісної теорії зробили професори Кембриджського університету А. Маршалл, А. Пігу, Д. Робертсон. Їх пояснення механізму накопичення грошей та впливу на ціни отримали назву «теорії касових залишків», або «кембриджської версії». На відміну від І. Фішера їхній підхід до розв’язання проблеми був мікроекономічний і стосувався насамперед попиту на гроші. Кембриджські економісти основну увагу зосередили на мотивах нагромадження грошей в окремих економічних суб’єктів. Вони намагалися дати відповідь на такі питання: чому економічні агенти зберігають гроші, від яких чинників залежить розмір попиту на гроші.

Кембриджські економісти запропонували нову формулу зв’язку маси грошей та цін:

$$M_d = kPY,$$

де M_d — попит на гроші;

k — коефіцієнт, що виражає частину річного доходу, яку суб’єкти зберігають у ліквідній формі (коефіцієнт Маршалла $k = 1/V$);

P — середній рівень цін;

Y — обсяг виробництва в натуральному виразі.

Вагомий внесок у розвиток кількісної теорії зробив Дж. М. Кейнс. Він сформулював свій варіант зв’язку грошової маси з відтворювальними процесами. Дж. М. Кейнс доводив, що гроші мають суттєве значення і виконують самостійну роль у розвитку економіки. Вони активно впливають на мотиви поведінки економічних суб’єктів, на їх господарські рішення і тому є джерелом стимулювання підприємницької активності і розвитку виробництва.

Сукупний попит на гроші у Дж. М. Кейнса складається з двох частин: транзакційного (M_1), що є функцією доходу, і спекулятивного, що є функцією процента (M_2):

$$M = M_1 + M_2 = L_1(y) + L_2(i),$$

де $L_1(y)$ — функція доходу;

$L_2(i)$ — функція процента.

Передавальний механізм впливу грошей на реальну економіку, згідно з кейнсіанською концепцією, може бути виражений такою формулою:

$$M - Pr - I - Pz - \text{ВВП},$$

де M — маса грошей;

Pr — ставка процента;

I — попит на інвестиції;

Pz — загальний обсяг платоспроможного попиту;

ВВП — обсяг ВВП.

Слід звернути увагу на сучасний монетаризм, як один з напрямів економічної думки, який сформувався в 60—70-х роках ХХ ст., коли загострилася проблема інфляції, особливо на внесок М. Фрідмана в його формування.

Сучасний монетаризм не є принципово новою теорією. Він, по суті, є відродженою й осучасненою (неокласичною) кількісною теорією. Монетаристи притримуються того, що вільна ринкова економіка, яка ґрунтується на приватній власності, є потенційно гармонійною, здатною до повного саморегулювання, якщо певні зовнішні сили цьому не стають на заваді. Грошова сфера в монетаристів є відносно самостійною, відокремленою від сфери реальної економіки. Оскільки грошова сфера безпосередньо пов'язана з діяльністю держави (через емісію грошей та монетарну політику), то якраз вона не може бути внутрішньо збалансованою і є потужним джерелом дестабілізації для сектору реальної економіки.

М. Фрідман запропонував «грошове правило» довгострокової грошової політики, за яким держава повинна не намагатися «накачувати» ефективний попит через довільне нарощування маси грошей, а підтримувати помірне збільшення пропозиції грошей пропорційно до середньорічних темпів зростання ВВП, що склалися, та очікуваної інфляції. Згідно із цим правилом, приріст маси грошей в обороті визначається за формулою, яка отримала назву «рівняння Фрідмана»:

$$\Delta M = \Delta P + \Delta \gamma,$$

де ΔM — середньорічний темп приросту маси грошей, % за тривалий період;

ΔP — середньорічний темп очікуваної інфляції, %;

$\Delta \gamma$ — середньорічний темп приросту номінального ВВП, %.

Сучасний монетаризм набув широкого визнання в економічній науці, а його рекомендації — в економічній практиці.

Розглядаючи питання грошово-кредитної політики України, слід пам'ятати, що сучасна монетарна теорія розвивається шляхом поєднання (синтезу) окремих ідей кейнсіанців та монетаристів. Орієнтація органів монетарної влади України на кращі ідеї обох напрямів монетаристської теорії позитивно вплинула на подолання економічної кризи і прискорення економічного зростання. Після 2000 року кілька років Україна мала чи не найвищі показники приросту ВВП серед країн Європи.

ПЛАН СЕМІНАРСЬКОГО ЗАНЯТТЯ № 7

1. Теорія грошей як складова економічної теорії та закономірності його розвитку.
2. Класична кількісна теорія грошей.
3. Неокласичний варіант кількісної теорії грошей.
4. Кейнсіанство та сучасний монетаризм як напрями кількісної теорії грошей.
5. Сучасний кейнсіансько-неокласичний синтез у теорії грошей та грошово-кредитна політика України.

ПРАКТИЧНІ ЗАВДАННЯ ДО ТЕМИ 5

1. Тести до теми

1. У світовій науці виокремлюють певну кількість підходів до вивчення теоретичних проблем грошей, а саме:
  - а) два підходи;
  - б) три підходи;
  - в) чотири підходи;
  - г) п'ять підходів.
2. Залежно від критерію цінності грошей розрізняють:
  - а) класичну, кейнсіанську, монетаристську;
  - б) абстрактну, прикладну;
  - в) товарну, номіналістичну, функціональну.
3. Залежно від походження і природи грошей розрізняють:
  - а) класичну, кейнсіанську, монетаристську;
  - б) товарну, металістичну, державну;
  - в) товарну, номіналістичну, функціональну.
4. Залежно від механізму впливу грошей на економіку розрізняють:
  - а) класичну, кейнсіанську, монетаристську;
  - б) товарну, металістичну, державну;
  - в) товарну, номіналістичну, функціональну.

5. Представники якого підходу до вивчення грошей шукають відповіді на питання, пов'язані з внутрішньою природою грошей, що таке гроші, чому вони з'явилися та існують у суспільстві?

- а) прикладної теорії грошей;
- б) абстрактної теорії грошей;
- в) товарної теорії грошей.

6. Не заглиблюючись у дослідження природи грошей, шукають відповіді на питання, що пов'язані з місцем і роллю грошей у відтворювальному процесі, представники теорії грошей:

- а) номіналістичної;
- б) металістичної;
- в) прикладної;
- г) абстрактної.

7. Зростання кількості грошей призводить до:

- а) збільшення цінності грошей;
- б) зростання цін;
- в) зменшення цінності грошей;
- г) зниження цін.

8. Рівняння обміну це:

- а) $MV = PQ$;
- б) $M_d = kPY$;
- в) $M = M_1 + M_2 = L_1(y) + L_2(i)$;
- г) $MP = V$.

9. Зв'язок маси грошей у кембриджській версії виражається формулою:

- а) $MV = PQ$;
- б) $M_d = kPY$;
- в) $M = M_1 + M_2 = L_1(y) + L_2(i)$;
- г) $MP = V$.

10. Сукупний попит на гроші за Дж. М. Кейнсом можна виразити формулою:

- а) $MV = PQ$;
- б) $M_d = kPY$;
- в) $M = M_1 + M_2 = L_1(y) + L_2(i)$;
- г) $MP = V$.

11. Касові залишки це:

- а) частина сукупного доходу, яку економічні суб'єкти бажають тримати у грошовій (ліквідній) формі;
- б) частина прибутку, яку економічні суб'єкти бажають тримати у грошовій (ліквідній) формі;
- в) частина реального доходу, яку економічні суб'єкти бажають тримати у грошовій (ліквідній) формі;

г) частина заробітної плати, яку фізичні особи бажають тримати у грошовій (ліквідній) формі.

12. Характерні особливості грошової політики в Україні:

- а) проводиться монетаристська, за М. Фрідманом, антиінфляційна політика;
- б) Національний банк України в одні періоди керувався кейнсіанськими рецептами, а в інші — монетаристськими;
- в) державний бюджет не відділено від грошово-кредитного механізму;
- г) Уряд та НБУ в своїй діяльності орієнтується виключно на фіскально-бюджетний механізм.

2. Правильно / неправильно (ТАК/НІ) Відповідь обґрунтувати

1. Найвідомішими проявами абстрактної теорії грошей є товарна теорія, номіналістична теорія, металістична теорія, державна теорія.

2. Під металістичною теорією розуміють ряд пов'язаних між собою теоретичних положень, у яких окремі проблеми сутності грошей пояснюються на підставі ототожнення грошей з товаром.

3. Першим, хто найповніше розвинув основні ідеї товарної теорії вартості грошей, вважається відомий англійський економіст Томас Тук.

4. Класична кількісна теорія бере свій початок з XI—XIII ст.

5. Свою назву кількісна теорія отримала тому, що її основоположники пояснювали вплив грошей на економічні процеси виключно кількісними чинниками.

6. І. Фішер вивів формулу «рівняння обміну».

7. М. І. Туган-Барановський значну увагу приділяв кількісній теорії.

8. Кон'юнктурна теорія започаткувала новий — неокласичний — етап у розвитку кількісної теорії.

9. Сучасний монетаризм як один з напрямів економічної думки виник у 70-х роках XIX ст.

3. Задачі для самоконтролю

Задача 1

Визначте, як зміниться номінальний ВВП, якщо швидкість обігу грошей становить 5 оборотів і є постійною, грошова пропозиція зростає з 350 млрд грн до 400 млрд грн.

Задача 2

Обсяг продукту, вироблений протягом минулого року, становить 125 тис. одиниць, ціна одиниці продукту — 100 грн, фізичні та юридичні особи постійно зберігають у формі грошових залишків 0,23 % свого номінального доходу. Визначте обсяг додаткового попиту на грошову масу.

Задача 3

Визначте темп очікуваної інфляції за поточний рік за умови, що в минулому році агрегат M_3 складав 400 млрд грн, а в поточному році очікується на рівні 570 млрд грн; номінальний ВВП становив у минулому році 720 млрд грн, а очікується — 857 млрд грн.

Питання для самостійного вивчення

1. Основні положення монетарної теорії грошей.
2. Визначити основні причини виникнення кількісної теорії грошей.
3. Чи є металістична теорія науковою? Чому?
4. Основні напрями в монетарній теорії, засновані М. І. Туган-Барановським.
5. Розкрийте позицію Д. Рікардо стосовно автоматичного регулювання цін шляхом ввозу та вивозу золота.
6. Поясніть, що означає золоте правило М. Фрідмана.
7. Кейнсіансько-неокласичний синтез.

Рекомендована література

16, 17, 18, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 30, 35, 37.

МОДУЛЬ II. МЕХАНІЗМ ФУНКЦІОНУВАННЯ ГРОШОВОЇ СИСТЕМИ

ТЕМА 6

ГРОШОВІ СИСТЕМИ

Вивчаючи тему, необхідно усвідомити, що грошова система створюється державою і має нормативно-правовий характер, тобто це явище суб'єктивне на відміну від грошового обігу, який є явищем об'єктивним.

Грошова система — це форма організації грошового обороту в країні, встановлена загальнодержавними законами. Ці закони визначають основні принципи, правила, нормативи та інші вимоги, що регламентують відносини між суб'єктами грошового обороту.

У багатьох країнах правові норми, що формують грошову систему, визначаються безпосередньо в банківському законодавстві, насамперед у законах, що регламентують діяльність центральних банків.

У складі грошової системи можна виокремити самостійні підсистеми:

- система безготівкових розрахунків;
- валютна система;
- система готівкового обігу.

Кожна з них має свій особливий об'єкт регулятивного впливу, який обмежується певною форою чи сферою грошового обороту.

Грошова система будь-якої країни є унікальною, але в її складі можна виокремити при нормативно-правовому підході кілька елементів, кожен з яких законодавчо зафіксований.

Грошова одиниця та її найменування, масштаб цін, валютний курс, види законних платіжних засобів, платіжний оборот та його організація, інструменти регулювання грошового обороту, органи, що здійснюють таке регулювання, — це ті складові елементи грошової системи, на які слід звернути увагу. Під час вивчення теми необхідно чітко засвоїти ці елементи грошової системи України.

Студентам слід усвідомити, що грошові системи різних держав класифікуються за певними критеріями.

За ступенем і механізмом регулювання грошового обігу грошові системи країн поділяються на саморегульовані та такі, що регулюються ззовні. Саморегульованою є грошова система, у якій у грошовому обороті є монети з благородних металів — золота та срібла. Ззовні, тобто іншими фінансово-кредитними інструментами, регулюється система паперово-кредитного типу.

Саморегульовані грошові системи історично виступали у формах біметалізму та монометалізму.

Біметалізм — це грошова система, у якій роль загального еквівалента законодавчо закріплюється за двома металами — золотом та сріблом; монети із цих металів карбувалися та оберталися на рівних засадах, банкноти підлягали розміну на обидва ці метали.

Історично першим різновидом біметалізму була система паралельної валюти, за якою співвідношення між золотими та срібними монетами встановлювалося на ринку стихійно, тобто при здійсненні платежів золоті та срібні монети приймалися відповідно до ринкової вартості золота та срібла. Ситуація на ринках була досить складною, оскільки існувало два загальних еквіваленти та мала місце постійна зміна співвідношення між золотом та сріблом за вартістю. Щоб спростити ситуацію, держава встановлювала в законодавчому порядку обов'язкове вартісне співвідношення між двома металами, що оберталися на рівних засадах за їх відкритого карбування. Такий різновид біметалізму отримав назву «система подвійної валюти».

Різновидом біметалізму була так звана система «кульгаючої» валюти, за якою один з видів монет карбували в закритому порядку. Прикладом є французька грошова система, коли в 1873 році існувало вільне карбування срібла, але за 5-франковими срібними монетами залишилася необмежена сила законного платіжного засобу. Це була спроба врятувати біметалізм.

На зміну біметалізму прийшов монометалізм, коли загальною мірою вартості може бути лише один метал, до чого фактично на практиці й дійшли.

Монометалізм — грошова система, за якої роль загального еквівалента виконує один метал: золото (золотий монометалізм) або срібло (срібний монометалізм), при цьому в обігу функціонують монети та знаки вартості, розмінні на грошовий метал.

Класичною формою золотого монометалізму вважається золотомонетний стандарт, за якого: золото виконувало всі функції грошей, в обігу перебували золоті монети та банкноти, розмінні на них, відбувалося відкрите карбування монет з фіксованим золотим вмістом, вільний рух золота та іноземної валюти між країнами,

унаслідок чого відхилення валютних курсів від паритетів відбулося лише в межах «золотих точок».

Золотомонетний стандарт являв собою найстабільнішу, саморегульовану грошову систему. Завдяки вільному обігу, відкритому карбуванню золотих монет та необмеженому обміну банкнот на золото маса грошей в обігу стихійно пристосовувалася до потреб обігу в них через механізм скарбу.

У ході грошових реформ (1924—1929) повернення до золотого стандарту відбулося у двох нових формах — золотозливкового та золотодевізійного стандартів.

Золотозливковий стандарт — це грошова система, за якої в обігу відсутні золоті монети та їх вільне карбування, обмін банкнот здійснюється лише на золоті зливки з певними обмеженнями.

Більшість країн (Німеччина, Австрія та ін.), що не мали достатніх золотих запасів, перейшли до золотодевізійного стандарту. Згідно із цим стандартом, також відсутній обіг золотих монет та їх вільне карбування, а обмін банкнот здійснюється на іноземну валюту (девізи), яка обмінюється на золото. У такий спосіб зберігався непрямої зв'язок грошових одиниць 30-ти країн світу із золотом.

Золотозливковий та золотодевізійний стандарти були грошовими системами без золотого обігу, тобто золото не виконувало функцій обігу та платежу. Саме тому ці стандарти називають «урізаними» формами золотого стандарту.

Залежно від форми, у якій функціонують гроші, виокремлюють систему паперово-кредитного обігу, коли в обігу перебувають лише розмінні на грошовий метал знаки грошей — казначейські білети або банкноти.

Системи паперово-кредитного обігу — це грошові системи, за яких обіг обслуговують грошові знаки (паперові або металеві), що не мають внутрішньої вартості. Такі грошові системи є регульованими, бо держава бере на себе зобов'язання щодо забезпечення сталості емітованих від її імені грошових знаків. Розрізняють паперові грошові системи та системи кредитних грошей, нерозмінних на золото.

За паперової системи грошового обігу емісія грошових знаків, які мають форму казначейських білетів, здійснюється державним казначейством для покриття бюджетного дефіциту. У такому випадку емісія грошей не пов'язана з потребами товарного обігу, а визначається виключно необхідністю покриття дефіциту державного бюджету, що призводить до переповнення ними каналів грошового обігу та до їх знецінення. До таких систем, як свідчить історія, країни, як правило, вдавалися за часів якихось екстраординарних подій, таких як війни, кризові явища.

Починаючи з 30-х років ХХ ст., в усіх країнах утвердилася система кредитних грошей, нерозмінних на золото. Сучасні гроші, по суті, — це кредитні гроші, які нерозривно пов'язані з господарським оборотом і реально відбивають його рух. Тобто сучасні гроші у своїй основній масі є не лише свідченням вартості, титулом платоспроможності, але й реальним відбитком руху товарно-матеріальних цінностей, руху капіталу. Для цієї грошової системи характерно: втрата зв'язку із золотом унаслідок витіснення його з внутрішнього та зовнішнього обороту; випуск грошей в обіг не тільки для кредитування господарства, але й для кредитування держави; широкий розвиток безготівкового обігу та зменшення готівкового; інфляція; державне регулювання грошового обігу; відміна офіційного золотого вмісту банкнот, їх забезпечення та розміну на золото; розвиток інтеграційних процесів у сфері грошово-кредитних відносин.

За характером економічної системи розрізняють ринкові та неринкові грошові системи. Неринковим грошовим системам притаманне переважання адміністративних неринкових методів регулювання грошового обігу, що проявляється насамперед у штучному розмежуванні його на готівку та безготівкову сфери. Такі грошові системи відповідали потребам адміністративно-командних економічних систем, що мали місце в колишніх соціалістичних країнах.

Для ринкових грошових систем характерним є переважання економічних методів та інструментів регулювання грошового обігу. Такі системи властиві країнам з економічними системами ринкового типу.

За характером регулювання національні валютні системи поділяють на відкриті та закриті. Для відкритих грошових систем характерним є мінімальне втручання держави в регулювання валютних відносин всередині країни, що виражається у дерегулюванні валютного ринку, повній конвертованості валюти, ринковому механізмі формування валютного курсу. Це можливо лише за умов достатнього розвитку та відкритості економіки.

Закриті грошові системи характеризуються наявністю значної кількості валютних обмежень, що проявляється в адміністративному регулюванні валютного ринку, неконвертованості валюти, штучному формуванні валютного курсу та ін. Такі грошові системи характерні для країн із закритою економікою. Закриті грошові системи були характерними для СРСР та країн так званого «соціалістичного табору».

Під час вивчення теми необхідно усвідомити процес створення грошової системи в Україні. Проблеми цього створення визначали-

ся сукупністю економічних і політичних факторів. Процес створення в Україні національної грошової системи вирізнявся поступовістю. Слід звернути увагу на особливості формування грошової системи України та основні етапи цього процесу.

Прийнято виокремлювати три етапи становлення грошової системи України.

Перший етап — 1991—1992 роки. Перші практичні кроки зі створення грошової системи України (запровадження купоно-карбованців багаторазового користування як доповнення до рублевої грошової маси, запровадження купоно-карбованця в безготівкову сферу і вилучення рублевих грошей).

Другий етап — 1992—1996 роки. На цьому етапі Національний банк України відпрацьовував окремі елементи та організацію функціонування грошової системи (розбудова власного емісійного механізму, формування системи регулювання НБУ пропозиції грошей, розроблення методики та методології грошово-кредитної політики НБУ, накопичення досвіду практичного застосування інструментів грошово-кредитної політики, розмежування сфер застосування фіскально-бюджетної та грошово-кредитної політики, розбудова національної платіжної системи, формування механізму валютного регулювання, розроблення та випробування на практиці спеціальних заходів з подолання гіперінфляції та регулювання інфляції).

Третій етап — 1996 — до сьогодні. На цьому етапі відбувається подальше вдосконалення механізмів та інструментів грошової системи, що були розроблені на попередніх етапах.

Грошова система України є самостійною, опосередковано регульованою, ринкового типу, паперово-кредитною.

Вивчаючи тему слід, розглянути особливості грошових систем провідних країн світу в загальному аспекті на прикладі Німеччини, США, Великобританії, Франції та ін.

ПЛАН СЕМІНАРСЬКОГО ЗАНЯТТЯ № 8

1. Суть грошової системи та її елементи.
2. Закономірність еволюції грошових систем та їх види.
3. Характеристика саморегульованих та регульованих грошових систем.
4. Створення та розвиток грошової системи України.
5. Характеристика грошових систем провідних країн світу.

ПРАКТИЧНІ ЗАВДАННЯ ДО ТЕМИ 6

1. Тести до теми

1. Грошова система — це:
  - а) види державних грошових знаків;
  - б) форма організації грошового обігу;
  - в) сукупність грошей у всіх функціях, які вони виконують;
  - г) сума всіх грошей, що обертаються в національній економіці.

2. Елементами грошової системи є:
  - а) найменування грошової одиниці, види грошових знаків;
  - б) масштаб цін, купюрність грошових знаків;
  - в) регламентація безготівкових грошових розрахунків;
  - г) регламентація режиму банківського процента, регламентація готівкового грошового обороту.

3. За умови здійснення емісії грошових знаків центральним банком грошові знаки мають вид:
  - а) банківських білетів;
  - б) казначейських білетів;
  - в) ощадних сертифікатів.

4. Що зумовило появу і розвиток грошових систем?
  - а) розвиток товарних відносин;
  - б) поява в обігу паперових грошей;
  - в) необхідність уніфікації грошового обігу.

5. З чим пов'язаний другий етап розвитку грошової системи?
  - а) з остаточним формуванням національних економік;
  - б) із втратою ролі золота як усезагального еквівалента;
  - в) з формуванням світового ринку і міжнародного капіталістичного поділу праці.

6. Який вид грошей є повноцінним?
  - а) золоті монети;
  - б) будь-які монети;
  - в) гроші, суспільна вартість яких гарантується державою.

7. Біметалева грошова система — це система за якої:
  - а) за золотом і сріблом закріплена роль загального еквівалента;
  - б) тільки за золотом закріплена роль загального еквівалента;
  - в) тільки повноцінні гроші виконують роль загального еквівалента.

8. До різновидів біметалізму належить:
- система паралельної валюти;
  - система золотодевізійного стандарту;
  - система кон'юнктурного стандарту.
9. До різновидів монометалізму зараховують:
- систему паралельної валюти;
  - систему золотодевізійного стандарту;
  - систему кон'юнктурного стандарту.
10. На сьогодні грошовою системою України є:
- система кредитних грошей;
  - система повноцінних грошей;
  - система монометалізму.
11. На чому ґрунтується сучасна грошова система?
- на золотому монометалізмі й паперових грошах;
  - на паперових грошах;
  - на паперово-кредитних грошах.
12. Що таке кредитні гроші?
- це особлива форма позики;
  - це сукупність певних цінних паперів;
  - це форма грошей, символ вартості, що виникає з розвитком кредитних відносин.

2. Правильно / неправильно (ТАК/НІ) Відповідь обґрунтувати

- Масштаб цін — це один з елементів грошової системи.
- Система «подвійної валюти» — це різновид монометалізму.
- Залежно від форми, у якій функціонують гроші, розрізняють грошові системи: відкриті, закриті.
- Характерною рисою сучасної грошової системи є хронічна інфляція.
- Для закритих грошових систем характерним є мінімальне втручання держави в регулювання валютних відносин усередині країни.
- У 1992 році в Україні існувало паралельне використання двох валют — карбованця та рубля.
- Постійну грошову одиницю — гривню — було введено в Україні у вересні 1997 року.
- В Україні в обігу перебуває банківський білет номіналом 1000 грн.
- Грошова система формується та функціонує на базі фінансової системи.
- У грошових системах різних країн немає нічого спільного.

3. Підберіть кожному терміну його визначення:

Терміни:

- 1) система подвійної валюти;
- 2) паперова система;
- 3) грошова система;
- 4) система паралельної валюти;
- 5) система «кульгаючої» валюти;
- 6) системи паперово-кредитного обігу;
- 7) масштаб цін.

Визначення:

- 1) форма організації грошового обігу, що встановлюється державними законами або рішеннями міжнародних органів;
- 2) вагова кількість грошового металу, що законодавчо закріплена за грошовою одиницею;
- 3) різновид біметалізму, за цієї грошової системи співвідношення між металами встановлювалося на ринку стихійно, тобто при здійсненні платежів монети приймалися відповідно до ринкової вартості металу з якого вони були виготовлені;
- 4) різновид біметалізму, за цієї грошової системи держава встановлювала в законодавчому порядку обов'язкове вартісне співвідношення між двома металами, що оберталися на рівних засадах за їх відкритого карбування;
- 5) різновид біметалізму, за цієї грошової системи один з видів монет карбується в закритому порядку;
- 6) грошові системи, за яких обіг обслуговують грошові знаки (паперові або металеві), що не мають внутрішньої вартості;
- 7) грошова система, у якій емісія грошових знаків, які мають форму казначейських білетів, здійснюється державним казначейством для покриття бюджетного дефіциту.

Питання для самостійного вивчення

1. Дослідити процес впровадження національної валюти в Україні.
2. Місце і роль центрального банку в державному регулюванні грошової сфери.
3. Дослідити процес еволюції грошових систем.
4. Охарактеризуйте роль грошової системи в економіці певної країни.
5. Назвіть особливості підтримання функціонування паперово-кредитних грошових систем.

Рекомендована література

3, 4, 14, 16, 17, 18, 21, 24, 25, 26, 30, 39.

ТЕМА 7

ІНФЛЯЦІЯ ТА ГРОШОВІ РЕФОРМИ

Під час вивчення теми необхідно усвідомити суть інфляції, що притаманна тією чи іншою мірою паперово-кредитній системі будь-якої держави.

Як відомо, поступове зростання цін простежується протягом усієї історії розвитку товарного виробництва і ринку. В епоху функціонування повноцінних грошей воно зумовлювалося псуванням монет або зниженням вартості золота, чи першим і другим одночасно.

Помітного суспільного «звучання» зростання цін набувало в умовах запровадження нерозмінних паперових грошей, коли перестав діяти механізм автоматичного забезпечення сталості грошей. Саме в ці періоди виникали стрімкі злети цін і падіння вартості грошей, що призводило до відчутних соціальних збурень. Ці процеси стали привертати до себе пильну увагу науковців і практиків, які розглядали в ньому складне економічне явище і назвали його «інфляція» (від лат. *inflatio* — здуття).

Уперше термін «інфляція» почали вживати в 70-х роках ХІХ ст. стосовно грошового обігу в Північній Америці, переповненого паперовими знаками, які випускали для ведення громадянської війни. Відтоді він широко ввійшов у наукову літературу і практичний лексикон.

Інфляція — це тривале і швидке знецінення грошей внаслідок надмірного зростання їх маси в обороті. При цьому стрімке зростання грошової маси може бути як абсолютним, так і відносним.

Формами інфляції є зростання товарних цін, поглиблення товарного дефіциту, хронічний бюджетний дефіцит, падіння валютного курсу національної грошової одиниці тощо, а в кінцевому підсумку — зниження купівельної спроможності грошей.

Після загальної демонетизації золота інфляція перетворилася в хронічне, властиве, по суті, усім країнам явище. Відмінності простежуються лише в рівнях інфляції, її причинах та наслідках.

Інфляція не виникає раптово, а розвивається як процес, у складі якого можна виокремити декілька стадій. Ці стадії різняться співвідношенням темпів зростання емісії паперових грошей і темпів знецінення грошової одиниці.

На першій стадії темпи зростання пропозиції грошей випереджають знецінення грошей, причому це випередження поступово зменшується, наближаючись до вирівнювання.

На другій стадії інфляції темпи знецінення грошей випереджають темпи зростання їх пропозиції.

На третьому етапі зростання цін набирає нерівномірного стрибкоподібного характеру, коли темпи зростання цін то випереджають темпи зростання грошової маси, то відстають від них.

З метою правильного розуміння сутності інфляції доцільним є з'ясування причин виникнення цього явища. Питання щодо причин інфляції є досить дискусійним, оскільки значна кількість чинників причиняє тиск на ціни, наслідки її мають місце як у соціально-економічній сфері так і в політичній.

З метою аналізу цього явища необхідно розраховувати певні індекси цін. На практиці, як правило для вимірювання інфляції застосовують такі види:

- 1) індекс цін споживчих товарів (індекс споживчих цін);
- 2) індекс цін на засоби виробництва (індекс цін виробників);
- 3) індекс цін ВВП, або дефлятор ВВП.

Особливу увагу слід приділити класифікації видів інфляції та їх характеристики.

За формами прояву інфляції можна виокремити:

— цінову інфляцію, що проявляється у формі зростання цін (основний вид у розвинутій ринковій економіці);

— інфляцію заощаджень, коли знецінення грошей проявляється у зростанні вимушених заощаджень при зафіксованих державою цінах і доходах;

— девальвацію, за якої знецінення грошей проявляється в падінні їхнього курсу до іноземних валют.

За темпами знецінення грошей звичайно розрізняють три види інфляції:

— повзучу, що характеризується прискореним зростанням маси грошей в обороті без помітного підвищення чи з незначним зростанням цін — до 5 % на рік;

— помірну, відкриту, яка проявляється в прискоренні знецінення грошей у формі зростання цін, що коливається в межах 5—20 % на рік;

— галопуюча інфляція, коли зростання цін досягає 20—50 %, а інколи 100 % на рік. Для цього виду інфляції характерне стрибко-

подібне, украй нерівномірне зростання цін, яке важко передбачити і яке не піддається регулюванню;

— гіперінфляція, що характеризується надзвичайно високими темпами зростання цін — понад 100 % на рік. На цій стадії гроші починають втрачати свої функції, купюри низьких номіналів та розмінна монета зникають з обігу, падає роль грошей в економіці, поширюється бартер. Порушується кредитний механізм, посилюються стихійні процеси в економіці тощо.

За чинниками, що спричиняють інфляційний процес, виокремити певні види інфляції майже неможливо, оскільки певні чинники діють одночасно. У літературі за цим критерієм розрізняють два види інфляції:

— інфляція витрат — зумовлена тиском на ціни з боку зростання виробничих витрат;

— інфляція попиту — викликана тиском на ціни з боку грошей унаслідок зростання їх пропозиції банківською системою і зумовленого цим збільшення платоспроможного попиту на товарних ринках. Визначальним чинником цієї інфляції є зростання пропозиції грошей, тому її ще називають монетарною інфляцією.

Інфляція призводить до відчутних наслідків у багатьох сферах суспільного життя, насамперед у соціальній та економічній.

У соціальній сфері інфляція викликає:

— створення передумов для перерозподілу доходів між найманими працівниками та підприємцями. Виграш чи втрати від інфляції можуть мати представники будь-якої соціальної групи;

— негативний вплив на матеріальне ставище людей з фіксованим доходом;

— негативний вплив на заощадження, які знецінюються або зовсім зникають;

— загальну невпевненість як підприємців так і працівників;

— загострення соціальних суперечностей.

В економічній сфері наслідками інфляції є:

— скорочення обсягів виробництва;

— посилення хаотичності і диспропорційності розвитку суспільного виробництва;

— ризик інвестицій, що викликає скорочення нових капіталовкладень і затухання науково-технічного прогресу;

— скорочення платоспроможного попиту населення;

— зменшення питомої ваги грошових активів суб'єктів господарювання;

— згортання комерційного кредиту;

— руйнівний вплив на грошовий обіг;

- падіння курсу національної валюти відносно валют країн;
- негативний вплив на фінансову сферу;
- погіршення платіжного балансу;

Проблема боротьби з інфляцією існує в багатьох країнах. Її регулювання здійснює держава. Основна мета такого регулювання полягає в тому, щоб стримати інфляцію в розумних межах і не допустити розгону її темпів до розмірів, загрозливих для соціально-економічного життя суспільства.

З метою запобігання інфляційним процесам у країнах з ринковою економікою розробляється антиінфляційна політика. Вона проводиться за кількома напрямками — дефляційної політики (урегулювання попиту), політики доходів чи за одним і другим напрямками одночасно.

Дефляційна політика включає низку методів обмеження платоспроможного попиту через фіскально-бюджетний і кредитно-грошовий механізми. Важливим інструментом дефляційної політики є кредитна рестрикція та пряме лімітування (таргетування) випуску готівки в оборот. Підвищуючи облікову ставку центрального банку, регулюючи процентні ставки за пасивними й активними операціями комерційних банків, збільшуючи норму обов'язкових резервів та іншими методами, держава скорочує банківське кредитування економіки і цим стримує зростання грошової маси та платоспроможного попиту. Практикується пряме державне лімітування зростання кредитних вкладень та готівкової грошової маси в обігу, попередній контроль центрального банку за обґрунтованістю видач комерційними банками позик на великі суми.

Політика доходів — передбачає державний контроль за заробітною платою і цінами. Такий контроль може зводитися до фіксації зарплати і цін на певному рівні («заморожування») або встановлення темпів їх зростання в певних межах, найчастіше в межах темпів при росту продуктивності праці або до того й іншого водночас.

Економічний стан, коли кризовий спад збігається з інфляцією, є стагфляцією. На стадії гіперінфляції гроші втрачають здатність виконувати свої функції, зростає обсяг бартерних операцій, порушується рівновага грошової системи.

Серед заходів, пов'язаних з оздоровленням і впорядкуванням грошового обігу, особливе місце належить грошовій реформі, яку проводить держава. Грошова реформа — це повна або часткова перебудова грошової системи, яку проводить держава з метою оздоровлення грошей, чи поліпшення механізму регулювання грошового обороту стосовно нових соціально-економічних умов.

Необхідно звернути увагу на класифікацію грошових реформ залежно від глибини реформаційних заходів: структурні (повні) та часткові.

Структурні (повні) грошові реформи — це проведення суттєвих структурних змін в економіці, у державних фінансах, банківській і валютній системах тощо.

Реформи часткового типу торкаються тільки самої організації грошового обороту і зводяться до зміни окремих елементів грошової системи. Сама база грошової системи та структура економіки і грошово-кредитних відносин залишаються незмінними. За таких реформ найчастіше змінюється масштаб цін, вид та номінал грошових знаків, механізм емісії грошей тощо

Такі реформи поділяються за:

— повнотою здійснюваних змін у грошовій системі: формальні реформи, за яких купюри одного зразка замінюються на купюри іншого зразка, а масштаб цін (величина грошової одиниці) не змінюється; деномінаційні реформи, за яких також здійснюється деномінація грошей у бік збільшення грошової одиниці (масштабу цін).

— характером обміну старих грошей на нові: неконфіскаційні (за єдиним співвідношенням обміну грошей здійснюється уцінка запасу грошей, доходів і цін для всіх економічних суб'єктів однаково, тобто незалежно від поданих до обміну запасів старих грошей чи інших критеріїв (готівкові запаси, безготівкові запаси тощо); конфіскаційні грошові реформи, за яких співвідношення обміну грошей диференціюється залежно від: величини поданого до обміну запасу старих грошей (чим вона більша, тим менше співвідношення обміну, чи встановлюється ліміт на обмін банкнот); форми зберігання запасу старих грошей (вклади в банки можуть обмінюватися за меншим коефіцієнтом, ніж готівка); від форми власності власника грошей (для державних власників грошей обмін може здійснюватися за більш пільговою пропорцією, ніж для приватних). До цього типу реформ належить і так звана нуліфікація, коли старі грошові знаки оголошують недійсними і вилучають з обороту, а замість них випускають нові гроші.

— за порядком введення в обіг нових грошей розрізняють одномоментні грошові реформи (введення нових грошей в обіг здійснюється за короткий строк (7—15 днів), протягом якого технічно можливо обміняти старі гроші на нові) та реформи паралельного типу (випуск в оборот нових грошових знаків здійснюється поступово, паралельно з обігом старих знаків, і вони тривалий час функціонують одночасно і паралельно).

Під час вивчення цієї теми слід врахувати, що головною метою грошової реформи є стабілізація валюти, для досягнення якої необхідно підготувати відповідні економічні умови (нагромадження золотовалютних і матеріальних резервів, припинення чи значне зменшення темпів зростання грошової маси, оздоровлення державних фінансів, поліпшення структури суспільного виробництва, збалансування ринку).

В Україні була проведена повна грошова реформа, яка тривала близько п'яти років (січень 1992 — вересень 1996). Проведена грошова реформа була об'єктивною необхідністю, яка забезпечила створення власної грошової системи в Україні та її повну незалежність.

ПЛАН СЕМІНАРСЬКОГО ЗАНЯТТЯ № 9

1. Суть інфляції та її причини.
2. Форми прояву інфляції. Види інфляції.
3. Вимірювання інфляції.
4. Державне регулювання інфляції.
5. Соціально-економічні наслідки інфляції.

ПЛАН СЕМІНАРСЬКОГО ЗАНЯТТЯ № 10

1. Поняття та цілі проведення грошових реформ.
2. Види грошових реформ.
3. Структурна реформа в Україні.

ПРАКТИЧНІ ЗАВДАННЯ ДО ТЕМИ 7

1. Тести до теми

1. Що таке інфляція?
  - а) це різке підвищення цін;
  - б) це підвищення цін на всі види товарів і послуг;
  - в) це знецінення грошей унаслідок перевищення кількістю грошових знаків, що перебувають в обігу, суми цін товарів.
2. Який вид інфляції існував на Україні в першій половині 1990-х років?
  - а) повзуча;
  - б) помірна;
  - в) гіперінфляція.

3. Яка головна причина високого рівня інфляції в Україні в 1992—1994 роках?

а) розрив господарських зв'язків між колишніми союзними республіками;

б) відсутність власної національної валюти;

в) нічим не забезпечена емісія грошей.

4. Залежно від темпів знецінення грошей існують такі види інфляції:

а) повзуча; б) галопуюча; в) попиту.

5. Соціальні наслідки інфляції:

а) знецінення грошових заощаджень населення;

б) відплив капіталу зі сфери торгівлі;

в) має місце руйнівний вплив на грошовий обіг;

г) страждають працівники з фіксованим доходом.

6. Економічні наслідки інфляції:

а) знецінення грошових заощаджень населення;

б) відплив капіталу зі сфери торгівлі;

в) має місце руйнівний вплив на грошовий обіг;

г) страждають працівники з фіксованим доходом.

7. Проявом інфляції в грошовій сфері є:

а) витіснення національної валюти іноземною;

б) нестача грошової готівки;

в) зростання структурних диспропорцій;

г) заміна грошової форми оплати праці натуральною.

8. Основні причини інфляції:

а) зменшення обсягу виробництва;

б) збільшення маси грошей;

в) зменшення маси грошей;

г) зменшення обсягу виробництва та збільшення маси грошей.

9. Грошова реформа — це:

а) повна зміна грошової системи в країні;

б) довгострокова політика держави, спрямована на витіснення металевих грошей;

в) повна або часткова перебудова грошової системи країни;

г) процес втрати золотом грошових функцій.

10. Найголовніша мета грошової реформи:

а) підвищення ступеня захищеності грошової одиниці;

б) проведення деномінації грошової одиниці;

в) стабілізація грошового обороту;

г) вилучення незаконних доходів.

11. Деномінаційна грошова реформа — це різновид:

- а) повної грошової реформи;
- б) структурної грошової реформи;
- в) одномоментної грошової реформи;
- г) часткової грошової реформи.

12. Особливості грошової реформи в Україні в 1990-х роках:

- а) багатоцільове спрямування;
- б) формальний характер;
- в) частковий характер;
- г) довготривалість реформи.

2. Правильно / неправильно (ТАК/НІ) Відповідь обґрунтувати

1. Інфляція — це тривале та повільне знецінення грошей унаслідок надмірного зменшення їх маси в обороті.

2. Інфляція неможлива без зростання цін.

3. Інфляція виникає раптово.

4. Індекс споживчих цін характеризує зміну в часі загального рівня цін на товари і послуги, які купує населення для особистого споживання.

5. Девальвація — це різновид інфляції за чинниками, що спричиняють інфляційний процес.

6. До наслідків інфляції в соціальній сфері можна зарахувати створення передумов для перерозподілу доходів між найманими працівниками та підприємцями на користь останніх.

7. Економічна наука і практика оцінюють явище інфляції як негативне явище.

8. Структурна реформа — це часткова перебудова грошової системи, яку проводить держава з метою оздоровлення грошей.

9. За неконфіскаційних грошових реформ час їх проведення повинен бути якнайкоротшим.

3. Задачі для самоконтролю

Задача 1

Середня заробітна плата робітників і службовців у 1995 році становила 168 крб, а в 1996 — 202 крб. Індекс роздрібних цін за цей період зріс на 12,1 %

Визначте: як змінилася реальна заробітна плата.

Задача 2

Ціна споживчого кошика поточного року становить 560 грошових одиниць, а минулого року — 520. Індекс цін минулого року 105 %. Визначте темп інфляції.

Задача 3

У 1990 році середньомісячна заробітна плата робітника в промисловості становила 290 крб, а влітку 1995 року — 8 млн крб. Ціни в цей час зросли в 118 тис. разів. Визначте, як змінилася за цей час реальна заробітна плата.

Питання для самостійного вивчення

1. Дослідити вплив інфляції на виробництво, зайнятість, життєвий рівень, а також розглянути інші особливості інфляційного процесу в Україні.
2. Визначити методи антиінфляційного державного регулювання.
3. Розглянути фінансові, кредитні та валютні фактори забезпечення стійкості грошей.
4. Розглянути показники вимірювання інфляції.
5. Соціально-економічні наслідки інфляції.
6. Охарактеризувати різні типи грошових реформ.
7. Розглянути особливості проведення грошової реформи в Україні 1990-х років.

Рекомендована література

7, 16, 17, 18, 21, 24, 25, 27, 29, 30.

ТЕМА 8

ВАЛЮТНИЙ РИНОК І ВАЛЮТНІ СИСТЕМИ

Опрацюючи тему, слід звернути увагу на те, що основним елементом зовнішньоекономічної діяльності є валютні відносини, які виникають при функціонуванні грошей у міжнародному обороті. Лише за умови функціонування на світовому ринку загального, інтернаціонального, за змістом вартісного еквівалента можлива реалізація еквівалентності міжнародного обміну товарів та послуг. Гроші реалізують себе у функціях світових грошей, коли вони обслуговують міжнародні економічні відносини і використовуються як міжнародна розрахункова одиниця чи міжнародний засіб обігу й платежу. Функціональною формою останніх є валюта.

Протягом тривалого часу в ролі світових грошей завдяки своїм якостям виступало золото, але воно поступово втратило свої монетарні функції. Спочатку відбулася демонетизація золота на рівні функціонування національних грошей, а з часом і міждержавних відносин.

Головним призначенням світових грошей стало виконання функції інтернаціональної міри вартості, за якою порівнюються не безпосередньо вартості окремих товарів, а купівельні спроможності національних валют. Таким чином, вони поєднують національні грошові знаки вартості.

Незважаючи на широке застосування, сутність валюти не знайшла однозначного трактування в літературі. З урахуванням того, що: недопустимо ототожнювати валюту з грошовою одиницею взагалі, бо при цьому зникають будь-які відмінності між грошима та валютою, остання втрачає свої специфічні ознаки; за умови пов'язування валюти з міжнародною сферою використання грошової одиниці, це призводить до звуження сфери застосування валюти, найприйнятнішим є визначення валюти як будь-яких грошових коштів, формування та використання яких прямо чи опосередковано пов'язано із зовнішньоекономічними відносинами.

Під час вивчення теми студенти повинні засвоїти різновиди валюти, її призначення та сферу застосування.

Залежно від емітентської належності валюту поділяють на:

— національну валюту, яка виражена в грошах, що емітуються національною банківською системою. Для України це — гривні;

— іноземну валюту, виражену в грошах, що емітуються банківськими системами інших країн. Для України це всі інші національні грошові одиниці, крім гривні;

— колективну валюту, виражену в особливих міжнародних грошових одиницях, що емітуються міжнародними фінансово-кредитними установами і функціонують за міждержавними угодами.

За режимом використання валюти поділяються на:

— неконвертовані — це валюти, які неможливо вільно обміняти на іноземні валюти за ринковим курсом, їх ввіз та вивіз жорстко обмежується. До 1997 року типово неконвертованою була і національна валюта України — гривня;

— конвертовані — це валюти, які вільно обмінюються на валюти інших країн за курсом, що формується у встановленому порядку, і вільно вивозяться і ввозяться через кордон. Конвертованість — надзвичайно важлива, визначальна якісна риса валюти, якій слід приділити особливу увагу.

Конвертованою валюта стає не стихійно, а забезпечується державою завдяки значним зусиллям, спрямованим на досягнення товарно-грошової збалансованості, розвитку вільних товарних і валютних ринків, запровадження організаційно-правових основ валютного регулювання тощо.

Конвертованість валюти можна класифікувати за кількома критеріями: повнотою конвертації (повна конвертованість; часткова конвертованість), видами суб'єктів (зовнішня; внутрішня), характером економічних операцій, що обслуговуються конвертованою валютою (за поточними операціями; за переміщенням капіталу).

Повна конвертованість означає можливість вільного обміну національної валюти на іноземну для всіх категорій власників (юридичних і фізичних осіб, резидентів і нерезидентів) та за всіма видами цілей або операцій (платежі за поточними операціями, платежі за рухом капіталу і переказами).

Використання вільно конвертованої валюти як резервної надає їй чимало переваг. Насамперед це виявляється у зростанні на неї попиту на світовому ринку, що дає можливість уряду відповідної країни розширювати емісію своєї валюти, збільшуючи сеньйораж як джерело фінансування національної економіки, підвищуючи її конкурентоспроможність на світовому ринку.

Часткова конвертованість валюти означає, що національна валюта обмінюється на іноземну з певними обмеженнями. Якщо конвертація національної валюти дозволена тільки для нерезидентів, то вона називається зовнішньою, а якщо для резидентів — внутрішньою. Якщо конвертація поширюється тільки на платежі за поточними операціями, вона називається поточною, а якщо тільки на платежі за рухом капіталу — капітальною.

Перехід від неконвертованої до конвертованої валюти відбувається через часткову конвертацію.

Використання валюти для обслуговування зовнішньоекономічних відносин надає останнім специфічної форми валютних відносин, що мають певні особливості, на які слід звернути увагу студентам.

За своїм економічним змістом валютні відносини — це сукупність економічних відносин, які виникають у процесі взаємного обміну результатами діяльності національних господарств різних країн і обслуговуються валютою. Вони тісно переплітаються з внутрішніми грошовими відносинами, є їх продовженням, коли вони переходять межі національних митних кордонів. У цей момент національні гроші набувають форми валюти.

Під час опрацювання теми, необхідно зосередити увагу на тому, що невід'ємною ланкою міжнародної валютної системи є валютний

ринок, який надає функціонуванню валютних відносин реального економічного змісту — це сектор грошового ринку, на якому врівноважуються попит та пропозиція на такий специфічний товар, як валюта. За своїм призначенням і організаційною формою валютний ринок — це сукупність спеціальних інститутів та механізмів, які у взаємодії забезпечують можливість вільно продавати-купувати національну та іноземну валюту на основі попиту та пропозиції.

Валютний ринок має всі атрибути звичайного ринку: об'єкти та суб'єкти, ціну, інфраструктуру, попит та пропозицію, комунікації.

Об'єктом купівлі-продажу на цьому ринку є національні та іноземні валютні цінності.

Суб'єктами валютного ринку можуть бути будь-які економічні агенти (юридичні та фізичні особи, резиденти і нерезиденти) та посередники, насамперед банки, брокерські компанії, валютні біржі, які «зводять» продавців і покупців валюти та організаційно забезпечують операції купівлі-продажу. Провідне місце серед посередників валютного ринку посідають банки.

Ціною на валютному ринку є валютний курс — ціна грошової одиниці однієї валюти в грошових одиницях іншої валюти.

Валютний ринок має власну інфраструктуру і широко розвинуту систему сучасних комунікацій, що забезпечують оперативний зв'язок між усіма суб'єктами ринку не тільки в межах окремих країн, але й у світовому масштабі.

Структура валютного ринку включає національні (місцеві) ринки, міжнародні ринки та світовий ринок. Вони різняться за масштабами і характером валютних операцій, кількістю валют, що продаються-купуються, рівнем правового регулювання тощо.

Розвиток новітніх засобів телекомунікацій та інформаційних технологій дає можливість поєднати окремі міжнародні ринки в єдиний світовий валютний ринок, який здатен функціонувати майже цілодобово.

Прийнято розрізняти такі види валютних ринків залежно від:

— характеру операцій: ринок конверсійних операцій; ринок депозитно-кредитних операцій;

— територіального розміщення: європейський, північноамериканський, азійський та ін.;

— видів конверсійних операцій: ринок касових операцій, ринок ф'ючерсів, ринок опціонів тощо;

— форм валюти, якою торгують: ринок безготівкових операцій, ринок готівки.

Слід врахувати, що призначення та економічна роль валютного ринку проявляється через його функції, які реалізуються через ви-

конання суб'єктами ринку широкого кола валютних операцій, класифікаційними ознаками яких є: термін здійснення платежу з купівлі-продажу валюти, цільове призначення, механізм здійснення операції, форма здійснення, масштаб операції.

Основними функціями валютного ринку є:

— забезпечення умов та механізмів для реалізації валютної політики держави;

— створення суб'єктам валютних відносин передумов для своєчасного здійснення міжнародних платежів за поточними і капітальними розрахунками та сприяння завдяки цьому розвитку зовнішньої торгівлі;

— забезпечення прибутку учасникам валютних відносин;

— формування та врівноваження попиту і пропозиції валюти і регулювання валютного курсу;

— страхування валютних ризиків;

— диверсифікація валютних резервів

Зазначені функції валютного ринку реалізуються через виконання суб'єктами ринку широкого кола валютних операцій. Під валютними операціями звичайно розуміють будь-які платежі, пов'язані з переміщенням валютних цінностей між суб'єктами валютного ринку.

Валютні операції можна класифікувати за певними критеріями: терміном здійснення платежу з купівлі-продажу валюти (касові, або операції з негайною поставкою; строкові); механізмом здійснення операцій (операції спот; форвардні операції; ф'ючерсні операції; опціонні операції); цільовим призначенням (операції з метою одержання валюти для здійснення платежів за міжнародними розрахунками; операції з метою страхування від валютних ризиків (операції хеджування); операції з метою одержання прибутку або спекулятивні операції); формою здійснення (безготівкові; готівкові); масштабами операцій (оптові — здійснюються між банками, роздрібні — між банками та їх клієнтами).

При зовнішньоекономічній діяльності майже завжди постає потреба в обміні однієї національної валюти на іншу. Саме тому органи влади кожної країни встановлюють валютний курс — співвідношення, за яким одна валюта обмінюється на іншу, або «ціна» грошової одиниці однієї країни, що визначена в грошовій одиниці іншої країни.

Валютний курс в умовах ринкової економіки є звичайним критерієм умов обміну, оскільки ціна формується залежно від попиту та пропозиції.

Необхідність установлення валютного курсу пояснюється тим, що національна валюта за межами внутрішнього ринку не може

виступати законним платіжним та купівельним засобом. Саме тому об'єктивне визначення валютного курсу має важливе значення для забезпечення безпечних і взамокорисних операцій різних країн.

Існує кілька видів валютних курсів, найвідомішими з яких є: номінальний та реальний; плаваючий і фіксований; двосторонній та багатосторонній (ефективний); двосторонній реальний та багатосторонній реальний; офіційний і ринковий; легальний та нелегальний; спот і форвард; курс покупця та продавця.

На основі вищезазначеної інформації студенти мають узагальнити тенденції розвитку режиму валютного курсу в Україні.

Вивчаючи валютну систему слід приділити увагу її сутності, різновидам, елементам, валютному регулюванню та валютній політиці, особливостям формування та функціонування валютної системи в Україні.

Важливим є розуміння того, що в механізмі валютного регулювання особливе місце посідають платіжний баланс та золотовалютні резерви, оскільки саме через них реалізується внутрішній зв'язок стану валютного ринку країни зі станом її національної економіки та забезпечується суто економічне регулювання валютної сфери. Тому доцільним є розгляд структури платіжного балансу, призначення та використання золотовалютних резервів.

Суттєвим питанням є розгляд функціональних структур валютних відносин — світова та міжнародна валютна системи. Слід зазначити, що у своєму еволюційному розвитку світова валютна система пройшла три основні етапи — золотого, золотовалютного та паперововалютного (дев'язного) стандарту. Міжнародні (регіональні) валютні системи є результатом взаємної інтеграції національних грошових та валютних відносин групи країн, які тісно взаємодіють між собою та зі світовою валютною системою на глобальному рівні.

Важливо при вивченні теми розглянути формування Європейської валютної системи, трансформацію її в Європейський валютний союз зі спільною валютою та Європейською системою центральних банків.

Значну увагу потрібно приділити міжнародним ринкам грошей та капіталів, як складовим світового фінансового ринку. Розглянути їх сутність, призначення і традиційні інструменти. Запам'ятати, що існують основні світові центри ринків грошей та капіталів, серед яких особливе місце посідає євरोринок.

ПЛАН СЕМІНАРСЬКОГО ЗАНЯТТЯ № 11

1. Суть валютних відносин, їх особливості.
2. Валюта: сутність, призначення, різновиди.
3. Валютний ринок: суть і характеристика складових елементів.
4. Види валютних операцій, їх характеристика.

ПЛАН СЕМІНАРСЬКОГО ЗАНЯТТЯ № 12

1. Валютний курс, порядок його визначення та регулювання.
2. Валютна система: сутність, різновиди та її основні елементи.
3. Формування валютної системи в Україні.
4. Сутність і використання платіжного балансу та золотовалютних резервів.

ПРАКТИЧНІ ЗАВДАННЯ ДО ТЕМИ 8

1. Тести до теми

1. Валютними цінностями можуть бути:
  - а) платіжні документи іноземного походження;
  - б) акції, якщо перетинають митний кордон;
  - в) облігації, які переходять у власність нерезидентів усередині країни;
  - г) усі відповіді правильні.
2. Грошові кошти, формування та використання яких прямо чи опосередковано пов'язано із зовнішньоекономічними відносинами, — це:
  - а) грошова одиниця;
  - б) валюта;
  - г) гроші;
  - г) валютний курс.
3. Український імпортер купує на ринку за національну валюту — гривню — певну суму доларів США, за допомогою яких оплачує куплені в Японії товари. Ця зовнішньоекономічна операція обслуговується трьома видами грошей: гривнею, доларом, єною. Яка грошова одиниця має статус валюти:
  - а) гривня;
  - б) долар;
  - в) єна;
  - г) усі відповіді правильні.

4. Об'єктом валютних відносин в Україні є:
- а) банкноти будь-якого номіналу будь-якої держави;
  - б) грошові знаки у вигляді банкнот, казначейських білетів і монет, що є законним платним засобом у державі;
  - в) золотий запас держави.
5. Суб'єктами валютних відносин є:
- а) підприємці всіх форм власності;
  - б) банки будь-якої спеціалізації;
  - в) резиденти, нерезиденти, уповноважені банки.
6. Основними функціями валютного ринку є:
- а) забезпечення прибутку учасникам валютних відносин;
  - б) страхування валютних ризиків;
  - в) диверсифікація валютних ризиків;
  - г) усі відповіді правильні.
7. За механізмом здійснення валютні операції класифікують:
- а) касові;
  - б) форвардні;
  - в) опціоні;
  - г) роздрібні.
8. Валютними деривативами можна назвати:
- а) ф'ючерсні;
  - б) форвардні;
  - в) спот;
  - г) опціони.
9. Основними елементами національної валютної системи як організаційно-правового явища є:
- а) ступінь конвертованості національної валюти;
  - б) характер емісії національної валюти;
  - в) режим формування та використання державних золотовалютних резервів;
  - г) усі відповіді правильні.
10. Національними органами, на які покладається проведення валютної політики в Україні, є:
- а) Національний банк України, Державний митний комітет, Державна податкова адміністрація;
  - б) Національний банк України, Кабінет Міністрів України, Державна податкова адміністрація;
  - в) Національний банк України, Державний митний комітет, Міністерство зв'язку України;
  - г) усі відповіді правильні.

11. Торговим балансом називається:

- а) співвідношення надходжень і платежів за поточними операціями;
- б) співвідношення надходжень і платежів за операціями з капіталом;
- в) співвідношення надходжень і платежів за резервними активами;
- г) правильної відповіді немає.

12. Платіжний баланс у стані порушення рівноваги:

- а) може залишатися постійно;
- б) може перебувати, але не постійно;
- в) не може перебувати;
- г) перебуває завжди.

2. Правильно / неправильно (ТАК/НІ) Відповідь обґрунтувати

1. Якщо дозволена конвертація національної валюти для резидентів, то вона називається внутрішньою.

2. Валютні відносини інколи обслуговуються трьома валютами.

3. Успішний розвиток валютних відносин неможливий без існування особливого ринку, на якому можна вільно продавати та купувати валюту.

4. Одним із суб'єктів валютного ринку є посередники, які «зводять» продавців і покупців валюти та організаційно забезпечують операції купівлі-продажу.

5. Касові операції — це різновид валютних операцій за терміном здійснення платежу.

6. Валютний курс — це мікроекономічний показник.

7. Стан платіжного балансу країни впливає на валютний курс.

8. Режим курсу національної валюти — це елемент національної валютної системи.

9. Кінцевими цілями валютної політики є стратегічні цілі монетарної політики.

3. Підберіть кожному терміну його визначення:

Терміни:

- 1) конвертованість;
- 2) валюта.;
- 3) валютний ринок;
- 4) валютні відносини;
- 5) котирування;
- 6) валютний курс;
- 7) платіжний баланс.

Визначення:

1) відображення співвідношення всієї сукупності надходжень із-за кордону та платежів за кордон за певний відрізок часу (рік, квартал, місяць);

- 2) здатність вільного обміну національної грошової одиниці та інших валют;
- 3) визначення офіційними державними органами (чи іншою фінансовою установою) курсу (ціни) іноземної валюти;
- 4) грошова одиниця, що виконує функцію світових грошей;
- 5) ціна грошової одиниці однієї країни, виражена у грошовій одиниці іншої країни;
- 6) сукупність обмінних та депозитно-кредитних операцій в іноземних валютах, які здійснюються між юридичними та фізичними особами за ринковим курсом або процентною ставкою;
- 7) відносини, що виникають під час функціонування грошей у міжнародному обороті.

Питання для самостійного вивчення

1. Механізм регулювання валютного курсу.
2. Розвиток валютної системи України.
3. Міжнародні валютно-фінансові і кредитні організації, їх роль у здійсненні ринкових перетворень в економіці України.
4. Роль золотовалютних запасів у системі валютного регулювання.
5. Проблеми формування світової та європейської валютних систем.
6. Суть та класифікація міжнародного кредиту.
7. Світовий ринок позичкових капіталів та його структура.
8. Міжнародні валютно-кредитні організації.

Рекомендована література

10, 13, 16, 17, 18, 24, 25, 27, 30, 34.

ТЕМА 9

МЕХАНІЗМ ФОРМУВАННЯ ПРОПОЗИЦІЇ ГРОШЕЙ ТА ГРОШОВО-КРЕДИТНА ПОЛІТИКА

Вивчаючи тему, слід звернути увагу на механізм формування пропозиції грошей та його складові.

Залежно від ролі і відповідальності учасників процесу формування пропозиції грошей їх можна класифікувати в такій послідовності:

— центральний банк — найбільш дієвий та відповідальний учасник;

— комерційні банки — високоактивні учасники, на яких припадає переважна частка в пропозиції грошей;

— економічні суб'єкти, що розміщують свої гроші на вклади в банках;

— економічні суб'єкти, що позичають у будь-якій формі гроші в банків.

Дві останні групи беруть участь у формуванні пропозиції грошей через банки та інші фінансові інституції.

Доцільним є розмежування емісійної діяльності центрального банку та комерційних банків, тобто студентам необхідно усвідомити різницю між емісійною діяльністю центрального банку та емісією депозитних грошей комерційними банками.

Формування пропозиції грошей — досить складний процес. Починається він зі збільшення грошової бази центрального банку, що й визначає особливу місію останнього в усьому процесі. Продовжується він у процесі кредитно-розрахункової діяльності комерційних банків, під час якої виникає грошово-кредитний мультиплікатор, завдяки якому зростають банківські депозити.

У загальному вигляді модель формування пропозиції грошей може бути представлена так:

$$\boxed{\text{Пропозиція грошей, (Пр)}} = \boxed{\text{Грошова база (Бгр)}} \times \boxed{\text{Грошово-кредитний мультиплікатор (м)}}$$

Студентам необхідно усвідомити зміст та структуру балансу центрального банку (на прикладі балансу НБУ), зрозуміти зв'язок з грошовою базою основних статей цього балансу. Це дасть можливість краще зрозуміти механізм впливу центрального банку на грошову базу та пропозицію грошей у цілому.

Баланс НБУ складається з активів, пасивів. Активи НБУ — це вкладання коштів, якими розпоряджається банк, за певним призначенням: золотовалютні резерви, кредити банкам та ін. Пасиви НБУ — це джерела надходження в розпорядження НБУ коштів, за рахунок яких формуються його активи: випуск в обіг банкнот та монет, кошти комерційних банків, що зберігаються в НБУ, власний капітал та ін.

Розглядаючи механізм поповнення маси грошей в обороті, необхідно простежити вплив ефекту грошово-кредитного мультиплікатора.

Грошовий мультиплікатор — це процес створення нових банківських депозитів (безготівкових грошей) при кредитуванні та ін-

вестуванні банками клієнтури на основі додаткових (вільних) резервів.

Грошову мультиплікацію можна розглядати за трьома напрямками:

1) простий мультиплікатор депозитів — це можливий, нічим не деформований процес зростання банківських депозитів унаслідок надання центральним банком у банківську систему додаткових резервів та кредитно-розрахункового обслуговування банками своїх клієнтів. У цьому випадку вплив НБУ проявляється у визначенні обсягу рефінансування комерційних банків та у встановленні норми обов'язкових резервів. Вплив комерційних банків полягає в оперативному та повному розміщенні вільних резервів, що з'явилися в їх обороті, у підтриманні процесів кредитування і розрахунків в ідеальному стані.

2) трансформація простого мультиплікатора депозитів під впливом коефіцієнта R_v/D (R_v — вільні резерви, D — банківські депозити). Цей показник виражає зусилля комерційних банків (без участі центрального банку) щодо зміни обсягів резервів. Якщо зусиллями банків коефіцієнт R_v/D зростатиме, це свідчатиме про стимулювання процесу мультиплікації депозитів завдяки збільшенню зберігання банками своїх ресурсів у грошовій формі (резервів) без трансформації їх у позички. І навпаки, зниження цього коефіцієнта свідчатиме, що банки позитивно впливають на мультиплікатор депозитів.

3) трансформація простого мультиплікатора депозитів під впливом коефіцієнта G_o/D (G_o — готівка в обігу, D — банківські депозити). Цей показник відображає вплив небанківських інституцій, тобто клієнтів банку на зростання пропозиції грошей. Такий вплив ґрунтується на тому, що пропозиція грошей (P_r) складається з двох елементів: готівки поза банками (G_o) та поточних депозитів (D_p).

Власниками обох елементів є небанківські інституції і вони вирішують, яку частку свого запасу грошей тримати в готівковій формі, і яку в безготівковій. Тобто, якщо зростатиме частка G_o , відповідно зменшуватиметься D_p . Як наслідок знизиться і зменшиться пропозиція грошей. Отже, між динамікою показника G_o/D_p та рівнем мультиплікації і пропозиції грошей існує обернена залежність. Основними чинниками, що впливають на розподіл запасу грошей між G_o і D_p є такі явища і процеси в економіці: накопичення багатства, очікувана віддача, очікувані ризики, стан ліквідності, інформаційна вартість, перевага анонімності.

Таким чином, формування пропозиції грошей — процес, що потребує розробки та застосування певних заходів, які проводить

держава через центральний банк тобто проведення грошово-кредитної політики.

Для того, щоб зрозуміти завдання та цілі грошово-кредитної політики, студенту перш за все слід розглянути її соціально-економічну сутність, виокремити суб'єкт та об'єкт.

Грошово-кредитна політика — комплекс взаємозв'язаних, спрямованих на досягнення певних цілей заходів щодо регулювання грошового ринку, що їх проводить держава через свій центральний банк.

Слід звернути увагу на те, що в літературі досить часто грошово-кредитну політику називають монетарною, чи грошовою політикою, яка в свою чергу ґрунтується на дії об'єктивних економічних законів.

Суб'єктом грошово-кредитної політики є держава, яка регулює цю сферу через свої органи — центральний банк і відповідні урядові структури.

Поряд із процентною ставкою, валютним курсом, швидкістю грошового обігу, рівнем інфляції ключовим об'єктом грошово-кредитної політики є пропозиція грошей.

У загальному вигляді завдання монетарної політики полягає у створенні умов, за яких економічні агенти, реалізуючи свободу вибору, здійснювали б дії, що збігаються із цілями економічної політики держави.

Цілі грошово-кредитної політики можна поділити на три групи: стратегічні (кінцеві цілі економічної політики держави), проміжні (зміна певних економічних процесів для сприяння досягненню стратегічних цілей), тактичні (оперативні завдання банківської системи щодо регулювання чільних економічних параметрів).

Слід врахувати, що проведення грошово-кредитної політики потребує створення в країні відповідної інституційної основи. Ключовими складовими цієї основи є банківська система і грошовий ринок. Потрібно з'ясувати, які вимоги ставить перед банківською системою і грошовим ринком проведення ефективної грошово-кредитної політики.

Ступінь розвитку фінансово-кредитної системи країни, її інфраструктурних елементів визначає інструментарій грошово-кредитної політики, від якого багато в чому залежить ефективність здійснення монетарного регулювання. Тому студенту важливо розглянути класифікацію інструментів грошово-кредитної політики.

Інструменти регулювання грошової сфери поділяються:

1) за об'єктами впливу:

— пропозиція грошей (кредитна експансія, кредитна рестрикція);

— попит на гроші;

- 2) за формою:
  - прями (адміністративні);
  - опосередковані (ринкові);
- 3) за особливостями параметрів, що встановлюються у процесі регулювання:
  - кількісні;
  - якісні;
- 4) за термінами впливу:
  - короткострокові;
  - довготермінові.

Зазначені методи використовуються комплексно.

Відтак, можна перейти до розгляду основних типів грошово-кредитної політики:

1) рестрикційна (дорогих грошей). Для неї характерним є обмеження обсягу кредитних операцій комерційних банків; підвищення рівня процентних ставок; оздоровлення платіжного балансу;

2) експансіоністська (дешевих грошей) характеризується розширенням масштабів кредитування; послаблення контролю за збільшенням кількості грошей в обігу; зниження рівня процентних ставок.

3) селективна (вибіркова) реалізується через встановлення лімітів облікових операцій; лімітування окремих банківських операцій; встановлення маржі у проведенні різних банківських операцій; регламентація умов видачі окремих видів позик різним категоріям позичальників; встановлення «кредитних стель». Перевагою селективних методів є порівняно швидкий вплив на діяльність комерційних банків, але водночас негативними рисами є однобічна спрямованість — обмеження ділової активності та зниження рівня конкуренції в банківській справі.

Студентам також важливо розглянути особливості реалізації грошово-кредитної політики в Україні та інструменти впливу Національного банку на параметри грошового обороту на різних етапах розвитку.

План семінарського заняття № 13

1. Механізм формування пропозиції грошей та його складові.
2. Емісійна діяльність центрального банку.
3. Сутність грошово-кредитного мультиплікатора та механізм його дії.
4. Економічний зміст і типи грошово-кредитної політики.

ПЛАН СЕМІНАРСЬКОГО ЗАНЯТТЯ № 14

1. Особливості грошово-кредитної політики в Україні.
2. Класифікація інструментів грошово-кредитної політики та їх характеристика.
3. Зарубіжний досвід реалізації грошово-кредитної політики.
4. Забезпечення стабільності національної грошової одиниці на основі вдосконалення управління державним боргом.
5. Роль грошово-кредитної політики у формуванні пропозиції грошей.

ПРАКТИЧНІ ЗАВДАННЯ ДО ТЕМИ 9

1. Тести до теми

1. Грошово-кредитна політика це –...
  - а) сукупність заходів у сфері грошового обігу та кредитних відносин;
  - б) регулювання економічного зростання;
  - в) діяльність держави, спрямована на регламентацію міжнародних розрахунків і порядку виконання угоди з валютними цінностями.
2. Грошово-кредитна політика здійснюється з метою:
  - а) забезпечення безінфляційного грошового обороту;
  - б) регулювання економічного зростання, стримування інфляції, забезпечення зайнятості та збалансування платіжного балансу;
  - в) кредитування економіки та регулювання грошової маси.
3. Який орган державної влади щорічно інформує НБУ про напрями грошово-кредитної та валютної політики, розробленої ним на наступний рік і на триваліший період?
  - а) Президент;
  - б) прем'єр-міністр;
  - в) ВРУ;
  - г) Міністерство фінансів України.
4. Основними економічними засобами і методами грошово-кредитної політики України є:
  - а) вплив на курс національної валюти щодо іноземних валют і на загальний попит і пропозицію грошей в Україні;
  - б) кредитування економіки та регулювання обсягу грошової маси;
  - в) купівля-продаж казначейських зобов'язань, власних зобов'язань НБУ (депозитних сертифікатів), а також визначених правлінням НБ комерційних векселів, інших цінних паперів і боргових зобов'язань.
5. Основним об'єктом грошово-кредитного регулювання з боку центрального банку є:
  - а) сукупна грошова маса, від розміру якої залежить динаміка основних показників розвитку економіки;

б) обмеження обсягу кредитних операцій, підвищення рівня відсоткових ставок і гальмування темпів зростання грошової маси в обороті;

в) розширення обсягів кредитних операцій, зниження рівня відсоткових ставок і загальне зростання грошової маси.

6. Рестрикційна грошово-кредитна політика (політика «дорогих» грошей) спрямована на:

а) обмеження обсягу кредитних операцій, підвищення рівня відсоткових ставок і гальмування темпів зростання грошової маси в обороті;

б) згладжування різких коливань фаз економічного циклу, боротьби з інфляцією та для стабілізації грошової системи;

в) подолання спаду виробництва та поживлення ділової активності завдяки стимулюванню інвестиційних процесів і збільшенню платоспроможного попиту на товари та послуги.

7. Рестрикційна грошово-кредитна політика застосовується з метою:

а) обмеження обсягу кредитних операцій, підвищення рівня відсоткових ставок і гальмування темпів зростання грошової маси в обороті;

б) згладжування різких коливань фаз економічного циклу, боротьби з інфляцією та для стабілізації грошової системи;

в) подолання спаду виробництва та поживлення ділової активності завдяки стимулюванню інвестиційних процесів і збільшенню платоспроможного попиту на товари та послуги.

8. Експансіоністська грошово-кредитна політика це:

а) обмеженням обсягу кредитних операцій, підвищення рівня відсоткових ставок і гальмування темпів зростання грошової маси в обороті;

б) розширення обсягів кредитних операцій, зниження рівня відсоткових ставок і загальне зростання грошової маси;

в) подолання спаду виробництва та поживлення ділової активності завдяки стимулюванню інвестиційних процесів і збільшенню платоспроможного попиту на товари та послуги.

9. Політика грошової експансії застосовується з метою:

а) подолання спаду виробництва та поживлення ділової активності завдяки стимулюванню інвестиційних процесів і збільшенню платоспроможного попиту на товари та послуги;

б) збільшення грошової маси, що призводить до посилення інфляційних процесів і зниження купівельної спроможності національної грошової одиниці;

в) обмеження обсягу кредитних операцій, підвищення рівня відсоткових ставок і гальмування темпів зростання грошової маси в обороті.

10. Недоліком політики грошової експансії є:

а) збільшення норми обов'язкових резервів, що призводить до зменшення кредитного потенціалу банків і маси грошей в обігу;

б) збільшення грошової маси, що призводить до посилення інфляційних процесів і зниження купівельної спроможності національної грошової одиниці;

в) обмеження обсягу кредитних операцій, підвищення рівня відсоткових ставок і гальмування темпів зростання грошової маси в обороті.

11. Емісія грошей — це:

а) покриття та фінансування поточних потреб держави;

б) випуск грошей в обіг в усіх формах, що веде до збільшення грошової маси в обігу;

в) випуск в обіг готівкових грошей;

г) забезпечення національної економіки засобами обігу, платежу, нагородження.

12. Основним видом забезпечення грошей, що емітуються центральними банками, є:

а) золотий запас;

б) валютний запас;

в) державні боргові зобов'язання;

г) вони є незабезпеченими.

13. Інструмент грошово-кредитної політики, сутність якого полягає в установленні обов'язкової норми ресурсів, яку комерційні банки повинні зберігати в центральному банку у відсотках до залучених депозитів — це:

а) обов'язкові резерви;

б) норматив резервування;

в) мінімальні обов'язкові резерви;

г) максимальні обов'язкові резерви.

14. Політика «дорогих грошей» призводить до:

а) обмеження обсягу грошової маси;

б) розширення обсягів грошової маси;

в) не впливає на зміну грошової маси;

г) не впливає на зміну грошової маси, а прискорює швидкість її обігу.

15. До інструментів грошово-кредитної політики НБУ належить:

а) визначення норм обов'язкових резервів, операції на відкритому ринку, організація системи банківського нагляду;

б) процентна політика, операції на відкритому ринку, норма обов'язкових резервів;

в) операції на відкритому ринку, рефінансування комерційних банків, ліцензування комерційних банків;

г) облікова ставка, операції на відкритому ринку, касове виконання бюджету.

17. Які кредитні установи беруть участь в емісії депозитних грошей?
- а) центральний банк;
  - б) трастові компанії;
  - в) страхові компанії;
  - г) комерційні банки.

2. Правильно / неправильно (ТАК/НІ) Відповідь обґрунтувати

1. Процес формування пропозиції грошей починається зі зменшення грошової бази.
2. Грошова база включає готівку в обігу та банківські резерви.
3. Готівка в обігу — це гроші, що перебувають у банках.
4. Вільні резерви — це сукупність грошових коштів, які є в розпорядженні банків і які можуть вільно використовуватись для пасивних операцій.
5. Пасиви НБУ — це напрямки витрачання НБУ коштів.
6. Цінні папери є найбільш зручним та ефективним інструментом управління банківськими резервами та грошовою базою.
7. На процес мультиплікації депозитів, а отже, на зростання пропозиції грошей впливають центральні банки, комерційні банки, клієнти банків.
8. Грошово-кредитна політика може бути вибірковою.
9. Попит грошей — це ключовий об'єкт грошово-кредитної політики центрального банку.

3. Задачі для самоконтролю

Задача 1

На підставі інформації, що наведена в таблиці, розрахувати величину грошового мультиплікатора і грошовий агрегат M_3 . Відповідь обґрунтувати.

Показники	Сума, у.о.
Гроші поза банками	3300
Строкові депозити в національній валюті	1800
Резерви комерційних банків	1200
Цінні папери власного боргу банків	135
Кошти на поточних рахунках	3290
Ощадні вклади до запитання	2700
Кількість готівки в касах комерційних банків	2860

Задача 2

Обсяг грошової маси в країні на кінець року становив 350 млрд грн. На початку року центральний банк надав комерційним банкам кредит у розмірі 4 млрд грн і встановив норму обов'язкових резервів у розмірі 10 %. Як зміниться обсяг грошової маси в країні в результаті такої дії центрального банку?

Задача 3

На підставі інформації, що наведена в таблиці, визначте рівень монетизації економіки.

Показник	Сума, у.о.
Маса грошей M_3 на початок року	17 890
Маса грошей M_1 на початок року	9456
Маса грошей M_3 на кінець року	25 983
Номинальний ВВП за рік	150 442
Грошова база на кінець року	19 235

Задача 4

Проводячи політику грошово-кредитної рестрикції, центральний банк продав державні цінні папери на суму 2 млрд у. о. Відомо, що облігації на суму 500 млн у. о. були оплачені готівкою, а решта — за рахунок коштів, що зберігаються в комерційних банках. Норма обов'язкових резервів становить 10 %. Як зміниться величина грошової маси?

Питання для самостійного вивчення

1. Проаналізувати механізм формування пропозиції грошей.
2. Емісійна діяльність центрального банку: сутність, необхідність, механізм.
3. Дослідити ефект грошово-кредитного мультиплікатора.
4. Зміст і цілі грошово-кредитної політики.
5. Типи грошово-кредитної політики.
6. Рестрикційна грошово-кредитна політика: умови і мета застосування, інструменти реалізації.
7. Експансіоністська грошово-кредитна політика: умови і мета застосування, інструменти реалізації.

8. Селективна (вибіркова) грошово-кредитна політика умови і мета застосування, інструменти реалізації.
9. Політика обов'язкових резервних вимог: зміст, ефективність.
10. Процентна політика центрального банку: зміст, ефективність.
11. Політика рефінансування комерційних банків: зміст, ефективність.
12. Політика операцій на відкритому ринку: зміст, ефективність.
13. Інституційна основа грошово-кредитної політики.
14. Організаційно-економічні важелі реалізації грошово-кредитної політики.

Рекомендована література

1, 2, 16, 17, 19, 24, 28, 33, 38

МОДУЛЬ III. ТЕОРЕТИЧНА ОСНОВА ФУНКЦІОНУВАННЯ КРЕДИТУ

ТЕМА 10

СУТНІСТЬ І ФУНКЦІЇ КРЕДИТУ

Вивчаючи тему, необхідно зрозуміти, що кредит є однією з форм економічних відносин, його необхідність зумовлена об'єктивними потребами суспільства.

Конкретною економічною основою, на якій виникають і розвиваються кредитні відносини, є кругообіг капіталу. Кругообіг капіталу безперервний, але при цьому не виключаються коливання, припливи і відпливи грошових коштів, коливання потреб у ресурсах і джерелах їх покриття.

На базі нерівномірності кругообігату й обороту капіталу виникають відносини, які усувають невідповідність між часом виробництва і часом обігу, вирішують відносно протиріччя між тимчасовим накопиченням коштів та необхідністю їх використання в народному господарстві. Таким відношенням і є кредит, який став невід'ємним атрибутом товарного виробництва.

В умовах ринкової економіки кредит набуває загального характеру. Необхідність кредиту тісно пов'язана з особливостями кругообігату індивідуальних капіталів. Ще більшою мірою кредит необхідний для становлення нових підприємств малого та середнього бізнесу, впровадження нової техніки та технологій.

Отже, необхідність кредиту викликана існуванням товарно-грошових відносин. Його умовою є наявність вільних коштів у суб'єктів економічних відносин та наявність поточних або майбутніх доходів у позичальників.

Для формування кредитних відносин потрібен ряд передумов: достатній рівень розвитку товарного виробництва, гарантії повернення кредиту, юридична самостійність та дієздатність суб'єктів кредитних відносин, висока ефективність господарювання економічних агентів, існування довіри між ними та ін.

Необхідно усвідомити, що кредит це одна з найскладніших економічних категорій, яка за своєю сутністю є економічни-

ми відносинами між суб'єктами ринку з приводу перерозподілу вартості на засадах поверненості, строковості і платності.

Рушійним мотивом такого перерозподілу є отримання додаткового доходу кожним із суб'єктів кредитних відносин.

Кредит — специфічний вид економічних відносин, який ґрунтується на мобілізації і нагромадженні тимчасово вільних коштів і формуванні з них позикового капіталу.

Суб'єктами кредиту є:

— кредитор — сторона, що передає вартість у грошовій формі чи натуральній формі іншому суб'єкту ринку на засадах поверненості, строковості, платності.

— позичальник — сторона, що одержує позику.

Об'єкти кредиту — грошові чи матеріальні цінності, щодо яких укладається кредитна угода.

Основними принципами кредитування є:

— цільове призначення позички полягає в тому, що економічні суб'єкти, які виявили намір вступити в кредитні відносини, повинні заздалегідь чітко визначити, на яку ціль будуть використані кошти, а кредитор повинен погодитись її кредитувати;

— строковість (терміновість) надання коштів кредитором позичальникові передбачає, що вільні кошти кредитора передаються позичальникові на чітко визначений термін, який сторони повинні узгодити в момент вступу в кредитні відносини;

— поверненість позичальником коштів кредитору в повному обсязі кредитором означає, що позичальник мусить повернути весь обсяг одержаної в позичку цінності;

— забезпеченість позички полягає в тому, що кредитор при наданні позички мусить вжити додаткових заходів щодо гарантування повернення позички у визначені строки;

— платність користування позиченими коштами полягає в тому, що позичальник повертає кредитором не тільки основну суму боргу, але й сплачує додаткові кошти у формі процента.

Слід звернути увагу на еволюцію кредиту, зокрема на притаманні відмінні форми та елементи кредитних відносин на різних етапах розвитку суспільного виробництва.

Вивчення функцій кредиту доцільно розпочати з визначення поняття «функції кредиту». Важливим є з'ясування функцій кредиту та визначення їх сутності.

Функція — це специфічний прояв суті кредиту, що відображає лише окремі її ознаки, які відрізняють кредит від інших економічних категорій.

Слід мати на увазі, що думки з питання функцій кредиту серед економістів дуже розходяться, тому доцільно використовувати декілька літературних джерел з теорії кредиту, щоб ознайомитися з різними поглядами на це питання.

Серед дослідників кредиту найменше розходжень простежується щодо перерозподільної функції — за допомогою кредиту відбувається перерозподіл вартості на засадах повернення: з одного боку, здійснюється нагромадження грошових капіталів за рахунок збережень економічних агентів, а з другого — їх розміщення серед інших агентів ринку.

Друга функція пов'язана із забезпеченням потреб обороту в платіжних засобах. Вона немає однозначного тлумачення в літературі. Одні автори називають її просто емісійною (антиципаційною) — на основі кредиту здійснюється емісія грошей як платіжних засобів; методами кредитної експансії (розширення кредиту) і кредитної рестрикції (звуження кредиту) регулюється кількість грошей в обігу (Б. С. Івасів), другі — функцією утворення в обороті купівельної спроможності (А. С. Гальчинський), треті — функцією заміщення справжніх грошей в обороті кредитними операціями (О. І. Лаврушин).

Деякі дослідники визначають контрольну функцію — у процесі кредитування забезпечується контроль за дотриманням умов та принципів надання кредиту з боку суб'єктів кредитної угоди, при цьому банк здійснює як попередній, так і поточний контроль за діяльністю позичальника. Дехто з дослідників пропонує розширити назву функції до контрольно-стимулювальної.

А. С. Гальчинський сформулював ще одну функцію кредиту — функцію капіталізації вільних грошових доходів. Вона полягає у трансформації завдяки кредиту грошових нагромаджень та заощаджень юридичних і фізичних осіб у вартість, що дає дохід, тобто в позиковий капітал. Така трансформація забезпечується через зворотний рух та платність кредиту.

Під час вивчення теми студенти повинні зрозуміти, що кредит як економічне явище являє собою процес, який характеризується певним рухом елементів його структури. Рух кредиту має свою визначеність у часі та просторі, а також специфічні закономірності.

Рух цінності як об'єкта кредиту проявляється в переміщенні її від одного суб'єкта кредиту до іншого, у переміщенні по стадіях кругообороту капіталу, між регіонами (країнами), галузями та сферами економіки.

Виокремлюють такі етапи відтворювального руху кредиту, хоча це виділення має дещо умовний характер, оскільки всі стадії між собою нерозривно зв'язані:

- 1) формування вільної цінності як джерела надання позичок;
- 2) розміщення вільної цінності як джерела надання позичок;
- 3) використання позичальником коштів, одержаних у тимчасове розпорядження;
- 4) вивільнення використаних позичальником коштів з його обороту або формування в нього доходів, достатніх для повернення позички;
- 5) повернення позичальником вартості кредитору та сплата процентів.

Рух у п'ять стадій здійснює лише кредит, що бере участь у формуванні капіталу позичальника. Якщо ж кредит не бере участі у формуванні капіталу позичальника, а використовується ним лише як гроші, то третій та четвертий етапи випадають і рух його здійснюється значно швидше.

Об'єктивний характер руху кредиту як економічної категорії, наявність його самостійної внутрішньої сутності визначають певні закономірності його руху.

Основними закономірностями руху є:

— на мікроекономічному рівні: зворотність руху цінності, що передана в позичку; тимчасовість перебування позиченої цінності в обороті позичальника, яка визначається тривалістю одного кругообороту його капіталу; збереження позиченої цінності в процесі руху і повернення її до кредитора в повному обсязі; залежність маси наданої позички від наявних обсягів вільних коштів;

— на макроекономічному рівні: кількісні параметри розвитку кредиту (за динамікою зростання кредитних вкладень) повинні бути адекватними динаміці обсягів ВВП; загальні суми кредитних вкладень і позичених ресурсів у макромасштабах завжди балансується; зворотність і платність кредиту робить його найбільш адекватним ринковим умовам інструментом фінансування зростання капіталу в реальному секторі економіки; міжгалузевий рух кредиту з галузей і секторів економіки з низькою рентабельністю у високо-рентабельні галузі, види виробництва.

Вивчаючи взаємозв'язок кредиту з іншими економічними категоріями, доцільно звернути увагу на його зв'язок із грошима та фінансами. Кредит пов'язаний з іншими економічними категоріями: фінанси, виробництво, товар, товарообмін, гроші, позиковий процент, позиковий капітал.

На завершення вивчення теми слід розібратися у проблемах розвитку кредитних відносин в Україні, використовуючи матеріали

лекцій, підручників, а також звертаючись до періодичних та спеціальних наукових видань.

ПЛАН СЕМІНАРСЬКОГО ЗАНЯТТЯ № 15

1. Необхідність та суть кредиту як форми руху вартості на зворотній основі.
2. Теоретичні концепції кредиту.
3. Принципи кредитування.
4. Функції кредиту як прояв сутності кредиту та економічного середовища, у якому він існує.
5. Взаємозв'язок кредиту і грошей.

ПРАКТИЧНІ ЗАВДАННЯ ДО ТЕМИ 10

1. Тести до теми

1. Необхідність кредиту визначається:
  - а) наявністю тимчасово вільних коштів;
  - б) необхідністю коштів для забезпечення безперервності процесу суспільного виробництва;
  - в) необхідністю коштів для забезпечення інвестування в наукові галузі.
1. Економічні відносини між юридичними та фізичними особами і державами з приводу перерозподілу вартості на засадах повернення з виплатою процента називаються:
  - а) кредитом;
  - б) грошовим обігом;
  - в) фінансами.
2. Кредит є ціннісною категорією і з цього погляду має багато спільного з іншими економічними категоріями:
  - а) торгівлею, капіталом, національним доходом;
  - б) фінансами, валовим внутрішнім продуктом, капіталом;
  - в) фінансами, торгівлею, національним доходом;
  - г) грошима, фінансами, капіталом.
3. Суб'єкти кредиту:
  - а) кредитори, посередники, позичальники;
  - б) кредитори, позичальники;
  - в) кредитори, позичальники, фінансові установи.

4. Об'єктом кредиту є:
- а) грошові кошти;
  - б) матеріальна цінність;
  - в) позичена цінність.
5. Що може зумовлювати необхідність кредиту?
- а) спад виробництва;
  - б) фінансова криза;
  - в) юридична самостійність кредитора і позичальника;
  - г) сезонний характер виробництва.
6. Забезпечення потреб обороту в платіжних засобах — це функція:
- а) розподільча;
  - б) ревізійна;
  - в) контрольна;
  - г) емісійна;
  - д) стимулююча.
7. Особливості кредитних відносин:
- а) добровільність;
  - б) рівноправність;
  - в) взаємна вигідність;
  - г) договірний характер.
8. До функцій кредиту належать:
- а) розподільча;
  - б) ревізійна;
  - в) контрольна;
  - г) емісійна.
  - д) стимулююча.
9. Основними напрямками кредитування є:
- а) формування основного капіталу;
  - б) формування резервних фондів;
  - в) формування фондів цінних паперів;
  - г) формування оборотного капіталу.
10. До основних принципів кредиту зараховують:
- а) безповоротність;
  - б) поверненість;
  - в) безплатність;
  - г) платність.
11. Скільки етапів за участю у відтворювальному процесі проходить рух кредиту:
- а) 2;
  - б) 3;
  - в) 4;
  - г) 5.

2. Правильно / неправильно (ТАК/НІ) Відповідь обґрунтувати

1. Кредитні відносини є ціннісними.
2. Суб'єкт кредиту — це цінність, що передається в позичку кредитором позичальнику.
3. Кредит існував завжди.
4. Однією з функцій кредиту є перерозподільна функція.
5. Розміщення вільної цінності в позичку — це перша стадія відтворювального руху кредиту.
6. На мікроекономічному рівні однією із закономірностей руху кредиту є збереження позиченої цінності в процесі руху і повернення її до кредитора в повному обсязі.
7. На макроекономічному рівні однією із закономірностей руху кредиту є зворотність руху цінності, що передана в позичку.
8. Поверненість позичених коштів кредитором означає, що позичальник мусить повернути весь обсяг одержаної в позичку цінності.
9. Принципи кредитування між собою не пов'язані.

3. Підберіть кожному терміну його визначення:

Терміни:

- 1) перерозподільна функція кредиту;
- 2) кредитор;
- 3) позичковий процент;
- 4) позичальник;
- 5) контрольна функція кредиту;
- 6) кредит;
- 7) строковість.

Визначення:

- 1) контроль з боку кредитора за використанням коштів позичальником;
- 2) матеріальні та грошові ресурси, які були вже розподілені і передані у власність економічним суб'єктам, перерозподіляються і спрямовуються в тимчасове користування іншим суб'єктам, не змінюючи їх первинного права власності;
- 3) економічні відносини між юридичними та фізичними особами з приводу отримання позики в грошовій або товарній формі на засадах повернення, строковості, платності;
- 4) особа, яка надає тимчасово вільні кошти в користування на умовах повернення, строковості, платності;
- 5) суб'єкт, який має потребу і може отримати в тимчасове користування кошти на умовах повернення, строковості, платності;
- 6) принцип кредитування;
- 7) ставка, яка виплачується позичальником банку за користування позичкою.

Питання для самостійного вивчення

1. Визначити загальні передумови формування кредитних відносин.
2. Розглянути економічні фактори розвитку кредиту.
3. Продумайте, чому підприємствам із сезонним характером виробництва недоцільно формувати власний оборотний капітал у розмірі найбільшої потреби протягом року?
4. Чи є коливання потреби в оборотному капіталі підприємств з несезонним характером виробництва? Чому?
5. Чи може виникнути потреба у підприємства поповнити основний капітал за рахунок кредиту? Відповідь обґрунтувати.
6. Охарактеризуйте стадії руху кредиту.
7. Який різновид кредиту залежно від порядку погашення найкраще використовувати позичальнику в разі:
  - а) придбання вантажного автомобіля;
  - б) придбання земельної ділянки сільськогосподарського призначення;
  - в) будівництва житлового багатоповерхового будинку;
  - г) оплати навчання студентом.

Рекомендована література

6, 16, 17, 18, 20, 21, 23, 24, 25, 26, 27, 30, 32

ТЕМА 11

ФОРМИ, ВИДИ І РОЛЬ КРЕДИТУ

Під час вивчення теми студентам перш за все слід звернути увагу на відмінності між формами та видами кредиту.

У загальноприйнятому розумінні форма — це зовнішній, найзагальніший вияв певного предмета чи явища, який хоч і пов'язаний із внутрішньою їх сутністю, але не розкриває її. За зовнішньою формою цінності, яка передається кредитором позичальнику, кредит поділяється на грошовий і товарний. Товарний кредит в умовах розвинутих ринкових відносин застосовується значно рідше, ніж грошовий.

Класифікація видів кредиту за критеріями є такою:

- 1) за своєю внутрішньою формою (складом суб'єктів кредитної угоди):

— комерційний — це форма руху безпосередньо промислового капіталу і спосіб перетворення товарного капіталу у грошовий шляхом продажу товарів з відстрочкою платежу. Такий кредит надається одним товаровиробником іншому у вигляді продажу товарів з відтермінуванням платежу. Передавання товару в кредит може оформлятися векселем. Це сприяє прискоренню розрахунків і більш оперативнішому маневруванню капіталом з боку суб'єктів господарювання. Якщо передавання товару в кредит здійснюється без оформлення векселя, то покупець може сплатити за товар дещо вищу ціну;

— банківський — коли одним із суб'єктів є банк, причому банки можуть бути не тільки кредиторами, але й позичальниками. Кредит надається у грошовій формі. Він є провідним видом кредиту;

— державний — це кредит, одним з учасників якого є держава в особі уряду або місцевих органів самоврядування. Надається, як правило, юридичними та фізичними особами державі (в особі центральних та місцевих органів влади). Традиційна форма цього кредиту — випуск державних позик; особливість — як правило, не має конкретного цільового призначення;

— міжнародний — надаються позичкові капітали одних країн іншим у тимчасове користування на засадах поверненості, строковості та платності. Суб'єктами міжнародного кредиту виступають банки, фірми, держави, міжнародні валютно-кредитні організації. Ознака даного кредиту — належність кредитора і позичальника до різних країн;

— споживчий — надається юридичним чи фізичним особам на споживчі цілі. Він може надаватися банками, кредитними установами небанківського типу, юридичними та фізичними особами. Даний вид кредиту сприяє отриманню речей чи послуг значно раніше, ніж будуть накопичені заощадження для їх придбання.

2) за призначенням:

— на виробничі цілі (юридичним особам на формування основного та оборотного капіталу);

— споживчий кредит (фізичним особам на задоволення особистих потреб).

3) за строками користування:

— короткострокові;

— середньострокові;

— довгострокові.

4) за забезпеченням:

— забезпечені заставою (майном, майновими правами, цінними паперами);

- гарантовані (банками, фінансами чи майном третьої особи);
- з іншим забезпеченням (свідоцтво страхової компанії);
- незабезпечені (бланкові).

5) за ступенем ризику:

- стандартні;
- з підвищеним ризиком.

6) за методами надання:

- у разовому випадку;
- відповідно до відкритої кредитної лінії;

7) за строками погашення:

- водночас (одноразове повернення);
- на виплату (погашення в розстрочку);
- достроково (за вимогою кредитора або за заявою позичальника).

8) за галузевою спрямованістю:

- кредити в промисловість;
- кредити в сільське господарство;
- кредити в торгівлю;
- кредити в інші галузі.

9) за організаційно-правовою ознакою:

- строковий;
- прострочений;
- пролонгований.

Провідним видом кредиту в ринковій економіці є банківський кредит. Система банківського кредитування ґрунтується на використанні ряду базових принципів кредитування.

Кредитні відносини, що виникають при банківському кредиті, характеризуються надзвичайною розмаїтістю. Їх можна поділити на кредити, які отримує сам банк для формування своїх ресурсів та кредити, які надає банк своїм клієнтам. Другу групу кредитів можна класифікувати за багатьма ознаками: за об'єктами кредитування, термінами користування, порядком надання, методом надання, схемою надання та низкою інших.

Під час розгляду питання економічної межі кредиту слід врахувати, що це питання є відносно новим у теоретичних дослідженнях кредиту, маловивченим і досить спірним. Тому насамперед слід чітко визначити саме поняття меж кредиту та їхню класифікацію.

Одним з визначень поняття меж кредиту є таке: межа кредиту це такий рівень розвитку кредитних відносин у народному господарстві, за якого попит і пропозиція на кредит балансуються при збереженні стабільної, помірної, доступної для переважної більшості нормально працюючих позичальників, процентної ставки.

Економічна межа може розглядатися в кількох аспектах:

1) залежно від певного рівня економічної системи: мікроекономічна та макроекономічна;

2) залежно від призначення: якісна та кількісна.

Вивчаючи питання щодо ролі кредиту, важливо не лише завоїти теоретичні положення, але і зв'язати їх з поточним моментом.

Роль кредиту не залишається незмінною. Зі зміною економічних умов у країні відбуваються зміни ролі та сфери його застосування. Так, в умовах функціонування повноцінних грошей роль кредиту була нусуттєво, бо зміна маси грошей незначною мірою залежала від застосування кредиту. Зменшення маси повноцінних грошей в обігу здійснювалося шляхом перетворення їх у скарб (без участі кредиту), і навпаки.

За функціонування неповноцінних грошей збільшення або зменшення їх маси відбувається завдяки кредитним операціям. Тому роль кредиту зростає.

Ще важливішою є роль кредиту в умовах інфляції, бо регулювання грошової маси в обігу за допомогою кредиту має важливе значення для підтримання стабільності купівельної спроможності грошової одиниці.

Під час вивчення теми необхідно зосередити увагу на впливі кредиту на розвиток як економіки в цілому, так і на розвитку економіки України зокрема. Крім того, важливою є роль кредиту в підвищенні рівня життя народу певної країни.

У період, що передував переходу до ринкової економіки в Україні, роль кредиту була обмежена. Обмежене застосування мав комерційний кредит, не використовувався кредит як джерело капіталовкладень, не видавався іпотечний кредит. Існувала жорстка централізація управління банківським кредитом: усі кошти виділялися з центру для різних позичальників на різні цілі і в межах визначених сум (ліміт кредитування). Однорівнева банківська система також не сприяла розвитку кредитних відносин.

У перехідній економіці роль кредиту зростає, розширюється сфера кредитних відносин, розвиваються методи кредитування та управління кредитом, а саме:

— відбувається перехід до централізації управління кредитними операціями комерційних банків;

— розширюються права і можливості комерційних банків та їхніх клієнтів на основі договірних відносин;

— розширюється сфера застосування кредиту;

— удосконалюються методи кредитування;

— поява акціонерних товариств, випуск акцій, залучення урядом коштів до бюджету за допомогою цінних паперів сприяє розширенню кредитних операцій із цінними паперами (участь кредиту в операціях з емісії цінних паперів, у кредитуванні під заставу цінних паперів);

— починає використовуватись комерційний та іпотечний кредити;

— підвищується роль кредиту як джерела інвестицій.

Під час вивчення цієї теми обов'язково необхідно зупинитися на розгляді історії розвитку кредитних відносин в Україні.

ПЛАН СЕМІНАРСЬКОГО ЗАНЯТТЯ № 16

1. Функціональні форми кредиту.
2. Різновиди кредиту, їх характеристика.
3. Поняття «економічні межі кредиту», їх класифікація.
4. Еволюція ролі кредиту.
5. Розвиток кредитних відносин в економіці України.

ПРАКТИЧНІ ЗАВДАННЯ ДО ТЕМИ 11

1. Тести до теми

1. Виокремлюють такі форми кредиту:

- а) банківська;
- б) комерційна;
- в) товарна;
- г) грошова.

1. Розрізняють такі види кредиту:

- а) банківський;
- б) комерційний;
- в) товарний;
- г) грошовий.

3. Залежно від сфери економіки, у яку спрямовується позичена цінність, можна виокремити:

- а) банківський;
- б) виробничий;
- в) грошовий;
- г) товарний.

4. За галузевою спрямованістю кредиту розрізняють:

- а) кредити в промисловість;
- б) кредити в торгівлю;
- в) кредити в сільське господарство;
- г) усі відповіді правильні.

5. Форма руху безпосередньо промислового капіталу і спосіб перетворення товарного капіталу у грошовий шляхом продажу товарів з відстроченням платежу — це:

- а) споживчий кредит;
- б) міжгосподарський кредит;
- в) банківський кредит;
- г) бланковий кредит.

6. Банківський кредит за строками погашення поділяється на:

- а) достроково погашений;
- б) погашення після обумовленого періоду — водночас;
- в) на виплату.

7. Який вид кредиту може бути реалізований у товарній формі?

- а) банківський;
- б) виробничий;
- в) державний;
- г) комерційний.

8. Який вид кредиту виконує емісійну функцію?

- а) банківський;
- б) виробничий;
- в) грошовий;
- г) товарний.

9. В Україні провідним видом кредиту є:

- а) споживчий кредит;
- б) міжгосподарський кредит;
- в) банківський кредит;
- г) бланковий кредит.

10. Мікроекономічні межі кредиту формуються під впливом чинників:

- а) рівень та динаміка інфляції;
- б) динаміка і рівень ставки позичкового процента;
- в) динаміки ринкової ставки позичкового процента;
- г) ефективності та окупності проектів, на реалізацію яких позичаються кошти.

11. Макроекономічні межі кредиту формуються під впливом чинників:

- а) рівень та динаміка інфляції;
- б) динаміка і рівень ставки позичкового процента;

в) динаміки ринкової ставки позичкового процента;
г) ефективності та окупності проектів, на реалізацію яких позичаються кошти.

12. Кредит сприяє:

- а) розширенню виробництва;
- б) реструктуризації економіки;
- в) зміні асортименту продукції;
- г) раціоналізації використання робочих площ.

2. Правильно / неправильно (ТАК/НІ) Відповідь обґрунтувати

2. Форми кредиту є рівноправними та рівнозначними, внутрішньо пов'язаними.

3. Розрізняють основні три форми кредиту.

4. Середньострокові кредити — це кредити, за яких кредитор передає вільну цінність у користування позичальникові на термін до п'яти років.

5. За комерційного кредиту кредитор може надати кредит лише своєму покупцеві.

6. Об'єктом лізингу є будь-яке майно, що належить до оборотних засобів.

7. Кредит на споживчі потреби — це кредит на розширення діючого підприємства.

8. Мікроекономічні межі кредиту визначають обсяги попиту на кредит окремих позичальників.

9. Мікроекономічна межа кредиту потенційно існує в кожного економічного суб'єкта.

10. Кредит сприяє зруженню виробництва та реструктуризації економіки країни в цілому.

3. Підберіть кожному терміну його визначення:

Терміни:

- 1) бланковий кредит;
- 2) овердрафт;
- 3) банківський кредит;
- 4) споживчий кредит;
- 5) міжнародний кредит;
- 6) виробничий кредит;
- 7) комерційний кредит.

Визначення:

1) короткостроковий кредит, що надається банком надійному клієнту понад його залишок на поточному рахунку в цьому банку в межах задале-

гідь обумовленої суми шляхом дебетування його рахунку. При цьому утворюється дебетове сальдо;

2) кредит, який видається без забезпечення — лише під зобов'язання повернути кредит;

3) вид кредиту, що обслуговує рух позичкового капіталу у сфері міжнародних економічних відносин;

4) провідний вид кредиту;

5) різновид кредиту, що використовується на формування основного та оборотного капіталу у сфері виробництва чи торгівлі, тобто на виробничі цілі;

6) різновид кредиту, що спрямовується на задоволення особистих потреб людей, тобто обслуговує сферу особистого споживання;

7) форма руху безпосередньо промислового капіталу і спосіб перетворення товарного капіталу у грошовий шляхом продажу товарів з відстроченням платежу.

Питання для самостійного вивчення

1. Характеристика розвитку кредитних відносин у перехідній економіці України.

2. Яке поняття ширше: форма чи вид кредиту?

3. Чи має комерційний кредит переваги перед банківським? Якщо так, то які?

4. Економічні межі кредиту в Україні.

5. Чи впливає співвідношення між темпами зростання банківського кредитування суб'єктів господарювання і ВВП на розмір економічної межі кредиту.

6. Характеристика принципів банківського кредитування.

Рекомендована література

16, 17, 18, 20, 21, 23, 24, 25, 26, 27, 30, 32

ТЕМА 12

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПРОЦЕНТА

Вивчаючи цю тему, необхідно перш за все розглянути сутність процента.

У найзагальнішому абстрактному виразі процент — це ціна грошей як позикового капіталу, яку вони набувають на грошовому ринку.

Важливим є те, що процент є економічною категорією і самостійно без кредиту не існує, хоча останній іноді, як виняток, може надаватися на безпроцентній основі. В умовах ринкової економіки його сутність полягає в тому, що позиковий процент є платою за користування позичковим капіталом, його ціною.

Джерелом сплати позикового процента є прибуток, який отримує позичальник, що створюється із застосуванням позикового капіталу у процесі виробництва, чи дохід фізичної особи або держави.

Показником, що кількісно характеризує плату за кредит, є норма процента або процентна ставка.

Норма процента розраховується як відношення суми річного доходу, одержаного на позиковий капітал, до суми капіталу, наданого в позичку, помножене на 100.

Норма процента залежить від величини норми прибутку. Середня норма прибутку є максимальною межею норми процента. Мінімальну межу норми процента точно визначити неможливо, але вона повинна покривати витрати кредитора, пов'язані із цією операцією, і приносити йому хоча б мінімальний дохід.

На практиці норма позикового процента має форму процентної ставки, тобто відношення доходу (процентних грошей) до суми боргу за одиницю часу. Визначена таким способом процентна ставка називається простою.

Інтервал часу, до якого застосовується процентна ставка, називається періодом нарахування процентів.

Розрізняють макроекономічні та мікроекономічні чинники, що впливають на розмір процентної ставки за кредити:

1) макроекономічні:

— попит і пропозиція, які склалися на кредитному ринку (підвищений попит викликає підвищення процентної ставки, проте в результаті міжбанківської конкуренції процентні ставки нівелюються);

— рівень інфляції (підвищення темпів інфляції викликає збільшення плати за кредит, оскільки підвищується ризик втрат);

— рівень облікової ставки центрального банку (при визначенні розміру процентної ставки банки беруть за основу облікову ставку центрального банку).

2) мікроекономічні:

— розмір кредиту (розмір процентної ставки за великими кредитами повинен бути нижчим, оскільки витрати банку в цьому разі відносно менші);

— термін користування кредитом (чим довший термін, тим вища процентна ставка за кредит, оскільки: по-перше, збільшується

ризик; по-друге, вищою є вартість довгострокових ресурсів кредитора);

— рівень ризику (позики з вищим рівнем ризику повинні надаватися під вищий процент, щоб компенсувати кредитору премію за ризик).

Норма позичкового процента визначається стихійним ринковим механізмом і під впливом конкуренції на ринку позичкових капіталів постійно коливається залежно від співвідношення попиту та пропозиції позичкового капіталу та зміни середньої норми прибутку.

Попит на позичковий капітал залежить від певних чинників, таких як:

— масштаби виробництва, рівень його спеціалізації та кооперування;

— циклічність коливань виробництва;

— сезонність умов виробництва та реалізації продукції;

— темпи інфляції;

— вид кредиту та його цільове призначення;

— розмір кредиту;

— термін користування позичкою;

— забезпеченість повернення кредиту;

— своєчасність повернення кредиту.

З боку пропозиції позичкового капіталу на рівень процентної ставки впливають:

— рівень монетизації ВВП;

— розміри грошових нагромаджень і заощаджень у суспільстві та товарно-грошова збалансованість економіки;

— рівень грошово-кредитного регулювання економіки центральним банком;

— міжнародні чинники, особливо перелив капіталу.

Розрізняють норму процента — ринкову, яка формується безпосередньо на ринку позичкових капіталів, та середню, яка формується за певний період часу.

Проблема збереження позичкового капіталу стає особливо актуальною в період інфляції, оскільки на момент повернення кредиту його реальна вартість значно нижча від тої, що була на момент надання.

У період інфляції виокремлюють такі процентні ставки:

— номінальну (рівень процентної ставки, що фактично склався на ринку);

— реальну (номінальна ставка, скоригована на рівень інфляції).

Економічні суб'єкти, формуючи портфель активів, мають можливість обрати з безлічі варіантів той, який його задовольняє: збе-

рігати в готівці, покласти гроші в банк на картковий, поточний, депозитний рахунок, з якого їх у необхідний момент можна використати. При цьому перевага буде надана тому способу зберігання грошей, який принесе більший дохід, дозволить швидше і без втрат у разі потреби використати свій вклад, тобто має вищу ліквідність і вищу надійність, а також меншу ризиковість. Отже, рішення індивідів, щодо того, збільшувати поточні видатки чи заощаджувати, як зберігати заощадження, яким активам надавати перевагу, значною мірою залежить від процентних ставок.

Залежно від термінів платежів за процентами в літературі розрізняють такі види фінансових інструментів:

1) проста позичка, за якої позичальник отримує в кредитора певну суму коштів, яку називають основним боргом, і повертає її одночасно зі сплатою процентів після закінчення терміну користування позичкою;

2) позичка з незмінним платежем передбачає однакові щомісячні чи щоквартальні платежі для погашення основної суми боргу і сплати процентів за частину боргу, що залишилися з моменту отримання позички;

3) купонна облігація, за якої дохід виплачується після подання інвестором емітентові купона, у якому зазначена сума доходу (купона ставка) за певний період (квартал, півріччя чи рік). Дохід визначається на основі номінальної вартості облігації і встановленої процентної ставки;

4) дисконтні облігації продаються за ціною, яка нижча від їх номінальної вартості, тобто зі знижкою (дисконтом), а в момент погашення облігації інвестору виплачується її номінальна вартість.

Слід зазначити, що в економічній теорії розглядають кілька способів вимірювання процентних ставок та сплати процентних доходів, які студент повинен вивчити.

Особливу увагу слід звернути на способи нарахування процентів (складні та прості процентні ставки, фіксовані та плаваючі, дискретні та безперервні проценти, звичайні та точні проценти, каскадні проценти), оскільки в кредитних угодах передбачається не лише сума боргу, але й строки та періодичність його погашення і сплати процентів.

Щодо функцій позичкового процента, то він виконує розподільну, збереження позичкового капіталу та стимулювальну. Функції процента визначають його роль у суспільстві, а саме: у підвищенні ефективності господарювання, перерозподілі капіталу між сегментами фінансового ринку, капіталізації доходів населення та поліпшенні його соціального стану.

Розподільна функція позичкового процента полягає в тому, що позичальникові належить лише та частина прибутку, отриманого з використанням позикового капіталу, яка залишиться після сплати процентів кредитору. Сплати позичкового процента не можна уникнути.

Функція збереження позичкового капіталу полягає в тому, що за допомогою процента кредиторіві забезпечується повернення від позичальника як мінімум вартості, рівноцінної тій, яка була надана в кредит.

Стимулювальна функція процента полягає в тому, що він спонукає позичальника ефективно використовувати передусім власний капітал, а також надані йому кредитором у тимчасове користування кошти.

Функції процента визначають його роль у суспільстві:

- сприяє ефективнішому використанню кредиту, зміцненню комерційного чи господарського розрахунку;
- сприяє ефективнішому використанню суб'єктами господарювання своїх власних грошових коштів;
- стимулює населення формувати свої заощадження та зберігати їх у фінансових посередників.

ПЛАН СЕМІНАРСЬКОГО ЗАНЯТТЯ № 17

1. Сутність та вимірники процента.
2. Способи нарахування процента.
3. Функції позичкового процента.
4. Роль позичкового процента в суспільстві.

ПРАКТИЧНІ ЗАВДАННЯ ДО ТЕМИ 12

1. Тести до теми

1. Ціна грошей як позичкового капіталу, яку вони набувають на грошовому ринку, — це:
  - а) купівельна спроможність грошей;
  - б) процент;
  - в) норма прибутку.
2. Джерелом сплати позикового відсотка є:
  - а) позиковий капітал;
  - б) дохід кредитора;
  - в) дохід на позиковий капітал;
  - г) прибуток позичальника.

3. Норма позичкового процента — це:

- а) відношення суми ВВП до суми річного доходу, помножене на 100;
- б) відношення суми річного доходу, одержаного на позичковий капітал, до суми капіталу, наданого в позичку, помножене на 100;
- в) відношення суми річного доходу, одержаного на позичковий капітал, до суми капіталу, отриманого за позичкою, помножене на 100.
- г) правильної відповіді немає.

4. Максимальною межею норми процента є:

- а) максимальна норма прибутку;
- б) середня норма прибутку;
- в) мінімальна норма прибутку;
- г) визначити неможливо.

5. Мініальною межею норми процента є:

- а) максимальна норма прибутку;
- б) середня норма прибутку;
- в) мінімальна норма прибутку;
- г) визначити неможливо.

6. Розрізняють такі види процентних ставок:

- а) тимчасові;
- б) реальні;
- в) номінальні;
- г) коригуючі.

7. Зазвичай вищою є:

- а) норма позичкового процента на вклади і депозити, ніж норма позичкового процента за кредитами;
- б) норма позичкового процента за кредитами, ніж норма позичкового процента на вклади і депозити;
- в) правильної відповіді немає.

8. Базова (облікова) ставка процента в Україні визначається:

- а) Міністерством фінансів України;
- б) комерційними банками;
- в) центральним банком;
- г) грошовим ринком.

9. Хто встановлює розмір процентної ставки за кредитами комерційних банків:

- а) Міністерство фінансів України;
- б) комерційний банк;
- в) центральний банк;
- г) грошовий ринок.

10. З боку пропозиції позичкового капіталу на рівень процентної ставки впливають чинники:

- а) термін користування позичкою;
- б) циклічність коливань виробництва;
- в) міжнародні чинники;
- г) рівень монетизації економіки.

11. З боку попиту позичкового капіталу на рівень процентної ставки впливають чинники:

- а) термін користування позичкою;
- б) циклічність коливань виробництва;
- в) міжнародні чинники;
- г) рівень монетизації економіки.

12. Позичковий процент сприяє:

- а) збільшенню обсягів наданих кредитів;
- б) зміцненню господарського розрахунку;
- в) зменшенню собівартості продукції;
- г) збільшенню отриманого прибутку.

2. Правильно / неправильно (ТАК/НІ) Відповідь обґрунтувати

- 1. Позичковий процент існував завжди.
- 2. Позичковий процент є платою за користування позичковим капіталом, його ціною.
- 3. Джерелом сплати процента є дохід підприємця.
- 4. Номінальними є процентні ставки, які скориговані на зміну рівня цін.
- 5. Процентна ставка далеко не завжди характеризує рівень доходу на цінний папір.
- 6. Норма віддачі облігації складається з поточного доходу та доходу від приросту капіталу внаслідок зміни курсу цінного папера.
- 7. Існує три мотиви попиту на гроші: трансакційний, завбачливості, спекулятивний.
- 8. Набір певних активів прийнято називати портфелем активів.
- 9. На процентні ставки не впливають строки погашення боргових зобов'язань.

3. Задачі для самоконтролю

Задача 1

Визначити суму накопиченого боргу, якщо сума позички дорівнювала 50 тис. грн, термін позички — 2 роки, проценти прості, ставка — 24 %.

Задача 2

Позичку на суму 30 тис. грн, видано 3 квітня до 10 листопада під 23 % річних. Яку суму повинен сплатити боржник за умови:

- а) точних процентів;
- б) звичайних процентів;
- в) комерційних процентів.

Задача 3

Визначити суму накопиченого боргу, якщо сума позички дорівнювала 30 тис. грн, термін позички — 3 роки, проценти складні, ставка — 28 %.

Задача 4

Клієнт уклав договір з банком на отримання позички на суму 90 тис. грн, термін кредитування — 3 роки, встановлюються каскадні проценти: перше півріччя — 24 %, кожен наступний квартал ставка зростає на 0,5 %. Визначити суму, яку повинен сплатити позичальник наприкінці терміну кредитування.

Задача 5

Фізична особа має тимчасово вільні кошти в розмірі 15 тис. грн і хотіла б їх збільшити в 1,5 рази протягом двох років. Якою повинна бути процентна ставка, щоб забезпечити таке зростання?

Питання для самостійного вивчення

1. Теоретичні засади формування попиту на активи.
2. Ризикова структура процентних ставок.
3. Строкова структура процентних ставок.
4. Процент у банківській діяльності.
5. Порівняльна характеристика процентних ставок в Україні та інших зарубіжних країнах.
6. Процент у банківській діяльності в Україні.
7. Фактори впливу на розмір процентної ставки.

Рекомендована література

16, 17, 18, 25, 26.

МОДУЛЬ IV. КРЕДИТНА СИСТЕМА ТА ФІНАНСОВЕ ПОСЕРЕДНИЦТВО

ТЕМА 13

ФІНАНСОВЕ ПОСЕРЕДНИЦТВО ГРОШОВОГО РИНКУ

Вивчаючи цю тему, треба усвідомити, що посередництво на грошовому ринку — це специфічний вид діяльності, який полягає в акумуляції вільного грошового капіталу та розміщення серед позичальників-витратників.

До складу фінансових посередників належать інституції, які суттєво різняться характером своєї діяльності: банки, страхові компанії, пенсійні фонди, кредитні спілки, інвестиційні компанії, фінансові компанії та ін. Але всіх їх об'єднує можливість надання певних послуг, які не може надати фінансовий ринок:

- послуги зі зменшення ризику;
- послуги зі збільшення ліквідності;
- послуги із забезпечення інформацією.

— Студентам слід звернути увагу на поділ фінансових посередників на три групи, який міститься в зарубіжній економічній літературі:

— депозитні інституції (комерційні банки, ощадні установи, кредитні спілки);

— договірні ощадні інституції (страхові компанії, пенсійні фонди);

— інвестиційні інституції (взаємні фонди, інвестиційні компанії, інвестиційні фонди, фінансові компанії та ін.).

Наведена класифікація адаптована до фінансової системи США, але не включає ряд інституцій, які функціонують в інших країнах.

Враховуючи те, що в Україні вже існують такі інституції, як ломбарди, лізингові компанії, факторингові компанії тощо, а також процес, який зараз має місце, — стирання відмінностей між фінансовими посередниками — раціональним є поділ фінансових посередників на дві значні групи:

1) банки;

2) небанківські фінансові установи (страхові компанії, пенсійні фонди, інвестиційні фонди та ін.).

Економічна відмінність між ними полягає в тому, що завдяки функціональній універсальності банки можуть надавати економічним агентам, у тому числі й небанківським посередникам, широкий асортимент різних послуг, тоді як інші посередники спеціалізуються на окремих, часто обмежених фінансових операціях. Крім того, банки є не тільки звичайними посередниками, але й творцями кредиту, оскільки виконують емісійну функцію. Тому правомірно розглядати банки як кредитні установи.

Зазначена економічна відмінність між банками і небанківськими фінансовими установами вимагає чіткого визначення сутності банку. Без цього законодавство не зможе забезпечити ефективне регулювання банківської діяльності.

Банк в економічному розумінні виконує комплекс базових операцій — депозитних, кредитних, кредитно-розрахункових — створює первинну сферу банківської діяльності.

Банк — це самостійний суб'єкт грошового ринку, який виконує певні економічні функції, у яких конкретизується його сутність і призначення: трансформаційну та емісійну.

У процесі вивчення теми треба звернути увагу на те, що банківська система — це не проста сукупність окремих банків, а свідомо побудована на законодавчій основі їх єдність із чітким визначенням місця, субординації та взаємозв'язків окремих її елементів та ланок. Банківська система — це законодавчо визначена, чітко структурована та субординована сукупність фінансових посередників, які здійснюють банківську діяльність на постійній професійній основі і функціонально взаємозв'язані в самостійну економічну структуру. Вона виконує свої специфічні функції: трансформаційну (полягає в зміні (трансформації) таких якісних характеристик грошових потоків, що проходять через банківську систему); створення платіжних засобів та регулювання грошового обороту (емісійну), яка полягає в тому, що банківська система оперативно змінює масу грошей в обігу, збільшуючи чи зменшуючи її відповідно до зміни попиту на гроші, тобто управляє пропозицією грошей; забезпечення стабільності банківської діяльності та грошового ринку (стабілізаційна), які хоч і пов'язані з функціями і роллю окремих банків, проте не повторюють їх і не зводяться до них, а мають самостійне значення. Банківська система має багато спільних рис з іншими економічними системами, що ставить її в один ряд з найвищими ієрархічними структурами цілісної економічної системи країни. Проте вона має і свої специфічні риси, які вирізняють її з ряду інших систем і надають їй статус самостійного економічного явища.

Важливими є такі специфічні риси банківської системи:

- дворівнева побудова;
- поглиблене централізоване регулювання, нагляд і контроль за діяльністю кожного окремого банку і банківської діяльності в цілому;
- централізований механізм контролю і регулювання руху банківських резервів;
- наявність загальносистемної інфраструктури, що забезпечує функціональну взаємодію окремих банків;
- гнучке поєднання високого рівня централізованої керованості банківської системи зі збереженням повної економічної самостійності і відповідальності за результати своєї діяльності кожного окремого банку.

Студентам слід звернути увагу на особливості побудови банківської системи України. Початок формування власної банківської системи ринкового типу в Україні розпочався з проголошенням незалежності в 1991 році, ухваленням Верховною Радою 20 березня 1991 року Закону «Про банки і банківську діяльність».

Банківська система України ґрунтується на принципах:

- дворівневої побудови;
- чіткого функціонального розмежування між банками першого та другого рівнів;
- функціонування банків другого рівня на комерційних засадах та на договірних відносинах з клієнтурою;
- ліквідації монополії держави на банківську справу, можливості створення комерційних банків різних форм власності, лібералізації банківської діяльності;
- організації державного контролю і нагляду за банківською діяльністю і покладанням цього завдання на центральний банк;
- незалежності центрального банку від державних органів виконавчої влади;
- формування загальносистемної інфраструктури забезпечення банківської діяльності та ін.

Необхідно також з'ясувати роль небанківських кредитних установ у нагромадженні та мобілізації грошового капіталу, оскільки вони — це об'єктивно необхідне явище в ринковій економіці, і є не тільки потужними конкурентами банків у боротьбі за вільні грошові капітали, що саме по собі має позитивне значення, але й надають економічним суб'єктам такі фінансові послуги, виконання яких не вигідно чи законодавчо заборонено банкам.

Небанківські фінансові інституції також є фінансовими посередниками грошового ринку, які здійснюють акумуляцію заощаджень і розміщення їх у дохідні. Вони мають спільні риси з банками:

— функціонують у тому самому секторі грошового ринку, що й банки, — у секторі опосередкованого фінансування;

— формуючи свої ресурси (пасиви), вони випускають, подібно до банків, боргові зобов'язання, які менш ліквідні, ніж зобов'язання банків;

— розміщують свої ресурси в дохідні активи, вони купують боргові зобов'язання, створюючи, подібно до банків, власні вимоги до інших економічних суб'єктів;

— діяльність їх щодо створення зобов'язань і вимог ґрунтується на тих самих засадах, що і банків — забезпечують трансформацію руху грошового капіталу на ринку — трансформацію ризикову, строкову, обсягову та просторову.

Посередницька діяльність небанківських фінансових інституцій відрізняється від банківської:

— не пов'язана з тими операціями, які визнані як базові банківські;

— не зачіпає процесу створення депозитів і не впливає на динаміку пропозиції грошей;

— є більш спеціалізованою.

До небанківських фінансових установ належать:

— Інвестиційні компанії (банки, фонди) — це фінансові посередники, різновид кредитно-фінансових інститутів, які випускають і продають власні цінні папери, в основному дрібним індивідуальним інвесторам. На отримані кошти купують цінні папери підприємств і банків, забезпечуючи своїм акціонерам дохід у вигляді дивідендів за акціями інвестиційних компаній. Надійність інвестиційних фондів забезпечується перш за все високим рівнем диверсифікації активів.

— Лізингові компанії — фінансові посередники, організації, які купують предмети довгочасного кредитування (машини, обладнання, транспортні засоби) і надають їх у довгострокову оренду (на 5—10 років і більше) фірмі-орендарю, яка поступово сплачує лізинговій компанії вартість узятого в оренду майна. Особливістю цього виду посередництва є те, що кредитування здійснюється в товарній формі і має довгостроковий характер.

— Факторингові компанії — це фінансові посередники, які купують, як правило, дебіторську заборгованість клієнтів, пов'язану з постачанням товарів або наданням послуг. Кошти за цими рахунками при настанні строків одержує факторингова компанія.

— Страхові компанії — це фінансові посередники, що спеціалізуються на наданні страхових послуг. Це фінансові інститути, діяльність яких полягає у формуванні на підставі договорів зі страху-

вальниками спеціальних грошових фондів, з яких здійснюються виплати одержувачам грошових коштів в обумовлених розмірах у разі настання страхових випадків. Страхові компанії умовно поділяються на компанії страхування життя і компанії страхування майна.

— Пенсійні фонди — це спеціалізовані фінансові посередники, державні чи приватні організації, що утворюються для забезпечення населення коштами на період виходу на пенсію (виплати пенсій). Вони утворюються за рахунок внесків працюючих та підприємців, володіють досить значними сумами грошових коштів, які вкладають у довгострокові дохідні активи: акції та облігації, державні цінні папери, довгострокові кредити.

— Фінансові компанії спеціалізуються на кредитуванні-продажу товарів виробничого чи споживчого призначення. Джерелом грошових ресурсів компанії є власні короткострокові зобов'язання, які розміщуються на ринку, а також кредити комерційних банків. Кредити фінансових компаній є переважно короткостроковими і невеликими за розмірами. Тому активи їх досить диверсифіковані, що сприяє захисту інтересів вкладників.

— Ломбарди — це фінансові посередники, що надають кредити під заставу рухомого майна. Як правило, це короткострокові кредити (до 3 місяців). Відносини між ломбардами та позичальниками оформляються спеціальними документами (ломбардними квитанціями), які мають статус угоди між сторонами. Тому ломбарди зараховують до договірних фінансових посередників.

— Кредитні товариства (кооперативи, спілки) — це установи, що утворюються для задоволення потреб їх членів у кредиті (кооперативів, орендних підприємств, підприємств малого і середнього бізнесу, фізичних осіб). Їх капітал формується шляхом купівлі паїв та сплати спеціального внеску, який при виході з товариства не повертається. Основними видами діяльності кредитних товариств є надання коротко-, середньострокових кредитів, посередницька діяльність. Видаються позики під мінімальні проценти і не мають на меті одержання прибутку. Фінансову діяльність проводять так, щоб залучені кошти не зменшувались і забезпечували покриття витрат на утримання самої спілки.

Під час вивчення цієї теми студентам слід звернути увагу на небанківські кредитні установи, які діють в Україні, так як вони ще не досягли такого розвитку, як банки. Необхідно зупинитися на причинах гальмування розвитку цих фінансових інститутів в Україні.

ПЛАН СЕМІНАРСЬКОГО ЗАНЯТТЯ № 18

1. Сутність, призначення та види фінансового посередництва на грошовому ринку.
2. Економічні вигоди фінансового посередництва.
3. Банк як провідний суб'єкт посередництва на грошовому ринку, його сутність та функції.
4. Банківська система: сутність, специфічні риси, цілі, функції.
5. Особливості побудови банківської системи в Україні.

ПЛАН СЕМІНАРСЬКОГО ЗАНЯТТЯ № 19

1. Види небанківських фінансово-кредитних інституцій, їх характеристика.
2. Фінансове регулювання.
3. Інновації у фінансовому посередництві.

ПРАКТИЧНІ ЗАВДАННЯ ДО ТЕМИ 13

1. Тести до теми

1. Фінансове посередництво — це:
  - а) банківські операції з надання кредитів;
  - б) банківські операції з фінансування інвестицій;
  - в) акумуляція вільних грошей на грошовому ринку та розміщення їх серед позичальників;
  - г) операції зі створення депозитів.
2. Діяльність фінансових посередників спрямована на:
  - а) поповнення державного бюджету;
  - б) забезпечення функціонування комерційних банків;
  - в) розвиток страхової справи;
  - г) переміщення позичкових капіталів у економіці.
3. Переваги фінансового посередництва порівняно з прямими відносинами кредиторів і позичальників:
  - а) оперативне повернення позичальниками коштів, розміщених у банківські позики;
  - б) оперативне розміщення вільних коштів кредиторів у дохідні активи;
  - в) оперативне отримання додаткових коштів позичальниками;
  - г) збільшення витрат на проценти за депозитами.

4. До фінансових посередників в Україні належать:
- а) страхові компанії;
  - б) промислові підприємства;
  - в) фізичні особи;
  - г) ломбарди.
5. Визначити ознаки, за якими юридична особа є банком:
- а) ведення касових операцій; рекламна діяльність; надання кредитів;
  - б) приймання депозитів; надання кредитів; здійснення кредитно-розрахункових операцій;
  - в) приймання депозитів; страхування кредитів; отримання прибутку;
  - г) отримання прибутку; надання кредитів; приймання депозитів.
6. Визначте функції банків:
- а) кредитна, емісійна;
  - б) емісійна, трансформаційна;
  - в) стабілізаційна, нагромаджувальна;
  - г) захисна, емісійна.
7. Банківська система — це:
- а) сукупність банків у економіці;
  - б) законодавчо визначена сукупність установ, які ведуть банківську діяльність на постійній професійній основі і функціонують у державі як самостійна економічна структура;
  - в) фінансові органи держави та кредитні установи;
  - г) сукупність інститутів, що здійснюють кредитування населення.
8. Визначте мету діяльності комерційного банку:
- а) залучення депозитів та надання кредитів;
  - б) сплата податку державі;
  - в) отримання прибутку;
  - г) ведення касових операцій.
9. Визначте функції, які виконує банківська система:
- а) перерозподіл коштів фізичних осіб;
  - б) трансформаційна;
  - в) емісійна;
  - г) інвестиційна;
  - д) стабілізаційна;
  - е) золотовалютного регулювання.
10. У діяльності небанківських фінансово-кредитних установ спільним є:
- а) страхування своїх клієнтів від непередбачуваних подій та втрат;
  - б) забезпечення посередництва в інвестиційному процесі;
  - в) не депозитне акумулювання коштів;
  - г) взаємне кредитування.

11. На кредитуванні продажу споживчих товарів спеціалізується такий небанківський інститут кредитної системи:

- а) трастова компанія;
- б) фінансова компанія;
- в) ломбард;
- г) кредитна спілка.

12. Характерною ознакою інвестиційних фінансових посередників є:

- а) залучення коштів через продаж кредиторам своїх акцій, облігацій;
- б) залучення коштів через продаж кредиторам акцій підприємств;
- в) залучення коштів на підставі договору з кредитором;
- г) залучення коштів на підставі договору з інвестором.

2. Правильно / неправильно (ТАК/НІ) Відповідь обґрунтувати

1. Грошовий ринок поділяється на два сектори: сектор прямого фінансування та сектор опосередкованого фінансування.

2. Дії різних груп фінансових посередників направлені на різні об'єкти грошового ринку.

3. Фінансові посередники надають послуги зі зменшення ризику.

4. З-поміж фінансових посередників можна виокремити групу договірних ощадних інституцій.

5. Банки посідають провідне місце на грошовому ринку.

6. Визначальною економічною ознакою банку взагалі можна вважати комплекс із трьох посередницьких операцій.

7. Сучасний комерційний банк не здійснює лізингових операцій.

8. Факторингові компанії це фінансові посередники, що спеціалізуються на управлінні довгостроковими вільними грошовими коштами.

9. Одним із чинників розвитку фінансових інновацій є зміна економічного середовища.

3. Підберіть кожному терміну його визначення:

Терміни:

- 1) інвестиційна компанія;
- 2) лізингова компанія;
- 3) банк;
- 4) небанківська фінансово-кредитна установа;
- 5) фінансова компанія;
- 6) ломбард;
- 7) факторингова компанія.

Визначення:

1) кредитна установа, яка виконує перелік операцій, зарахованих до базових банківських: мобілізує тимчасово вільні кошти, надає їх у позики, здійснює розрахунки між клієнтами;

2) фінансовий посередник, що спеціалізується на управлінні вільними грошовими коштами інвестиційного призначення;

3) спеціалізована фінансово-кредитна установа, яка за власні або залучені кошти придбаває предмети тривалого користування (машини, обладнання, устаткування, споруди) з метою передання їх у лізинг (довгострокову оренду або оренду з викупом, як правило, на тривалий час — 5—10 років і більше) іншим економічним суб'єктам для використання ними у виробничій сфері;

4) спеціалізована небанківська фінансово-кредитна установа, що надає позики під заставу рухомого майна;

5) фінансовий посередник, діяльність якого не пов'язана з обов'язковим виконанням базових банківських операцій;

6) фінансовий посередник, що спеціалізується на купівлі у фірм прав на вимогу боргу;

7) фінансово-кредитна установа, діяльність якої складається з мобілізації тимчасово вільних коштів з метою подальшого надання їх у позики, як правило, не інвестиційного характеру.

Питання для самостійного вивчення

1. Дослідити основні етапи становлення фінансових посередників в Україні.

2. Визначити роль і місце фінансових посередників у сучасному економічному просторі.

3. Визначити, який сектор грошового ринку є сферою діяльності фінансових посередників.

4. Розглянути, чим діяльність фінансових посередників відрізняється від брокерської і дилерської діяльності.

5. Визначте, які небанківські фінансово-кредитні інституції набули більшого розвитку в Україні, чому?

6. Визначте причини гальмування розвитку небанківських фінансових інституцій в Україні.

7. Дослідити процес виникнення банків.

Рекомендована література

2, 12, 16, 17, 18, 20, 21, 23, 25, 26, 27, 30, 36, 39.

Вивчення цієї теми слід розпочати з визначення призначення комерційного банку, виходячи з того, що це фінансовий посередник. Комерційні банки — це кредитні установи, що здійснюють універсальні банківські операції для підприємств, установ і населення переважно за рахунок грошових коштів, залучених у вигляді внесків і позичок. Студенти повинні усвідомити, що призначенням комерційного банку є зведення осіб, які мають тимчасово вільні кошти та осіб, які хотіли б їх отримати в тимчасове користування, а також забезпечення функціонування грошової системи країни, вплив на пропозицію грошей.

Для здійснення операцій банки в Україні повинні мати дозвіл і ліцензію Національного банку.

Комерційні банки класифікуються за різними критеріями:

1) залежно від формою власності: державні, кооперативні, колективні;

2) залежно від організаційної форми:

— акціонерні банки відкритого і закритого типу формують свій капітал за рахунок об'єднання індивідуальних капіталів засновників і учасників за допомогою випуску і розміщення акцій банку;

— пайові банки формують свій капітал за рахунок внесків грошових коштів (паїв) у статутний фонд. За кожним з учасників зберігається право власності на його частку капіталу, тобто банк не є власником капіталу;

3) залежно від розміру активів: малі, середні, великі;

4) залежно від наявності філій: багатофілійні, малофілійні, безфілійні;

5) за спеціалізацією: ощадні, інвестиційні, іпотечні, розрахункові (клірингові).

З метою системного засвоєння теми доцільно розглянути причини, що привели до виникнення комерційних банків та еволюцію їх становлення — від приватних кредиторів до багатофункціональних посередників грошового ринку. На основі цього прослідкувати зміну ролі банків з моменту їх виникнення до їх ролі в сучасному світі.

Для здійснення своєї діяльності комерційний банк повинен мати певні ресурси.

Операції, за допомогою яких банки формують свої грошові ресурси для проведення кредитних, інвестиційних та інших активних операцій називаються пасивними операціями.

Ресурси комерційних банків — це сукупність грошових коштів, що перебувають у його розпорядженні і використовуються для виконання певних операцій, їх поділяють на власні, залучені та позичені. Власний капітал становить майже третину всіх ресурсів, залучені і позичені — близько 70 %.

До власних ресурсів, або до банківського капіталу, належать статутний, резервний та інші фонди, які створюються для забезпечення фінансової сталості, комерційної і господарської діяльності банку, а також нерозподілений прибуток поточного і минулого років. Власний капітал комерційного банку виконує переважно захисну функцію — страхування інтересів вкладників і кредиторів, а також покриття поточних збитків від банківської діяльності. Функція ж забезпечення оперативної діяльності для власного капіталу є другорядною, її забезпечують головним насамперед залучені і позичені кошти.

Власний капітал комерційного банку поділяється на основний і додатковий. До основного капіталу належить статутний і резервний фонди, а також нерозподілений прибуток минулих років. Додатковий капітал складається із загальних резервів за активними операціями і поточних доходів. Порядок формування статутного фонду залежить від форми організації банку.

Резервний фонд комерційного банку призначений для покриття можливих збитків від банківської діяльності, а також для сплати дивідендів за привілейованими акціями, коли для цього недостатньо прибутку. Наявність коштів у резервному фонді забезпечує стійкість комерційного банку, зменшує вірогідність його банкрутства.

Крім резервного фонду, у комерційних банках створюються спеціальні фонди, призначені для покриття збитків від активних операцій та для виробничого і соціального розвитку банку, їх формування здійснюється за рахунок прибутку.

Прибуток є ресурсом внутрішнього походження. Він існує у вигляді залишку прибутку після сплати податків та відрахування до фондів банку. За його рахунок сплачуються дивіденди акціонерам.

Залучені кошти банку — це сукупність коштів на поточних, депозитних та інших рахунках банківських клієнтів (юридичних та фізичних осіб), на рахунках громадських організацій, різноманітних суспільних фондів, які розміщуються в активи з метою отримання прибутку чи забезпечення ліквідності банку.

Залучені кошти формують переважну частину ресурсів, які використовуються для виконання активних операцій банків. Залучені кошти банків поділяються на депозитні й недепозитні.

Банки залучають вільні грошові кошти насамперед шляхом виконання депозитних операцій, у процесі яких використовуються різні види банківських рахунків. Депозити бувають до запитання і строкові.

Одним із джерел запозичених коштів поповнення ресурсів комерційного банку є міжбанківський кредит. Кредитними ресурсами торгують фінансово стійкі комерційні банки, у яких завжди є надлишок ресурсів. Можливий також варіант формування ресурсів банку через позички у центрального банку шляхом участі в операціях НБУ на відкритому ринку або шляхом отримання стабілізаційного кредиту.

Важливим питанням цієї теми є розгляд іншого виду операцій комерційного банку — активних операцій, які полягають у діяльності, пов'язаній з розміщенням і використанням власного капіталу, залучених позичених коштів для одержання прибутку при раціональному розподілі ризиків за окремими видами операцій і підтриманні ліквідності. Активні операції банків поділяються на кредитні та інвестиційні.

Кредитні операції полягають у проведенні комплексу дій, пов'язаних з наданням і погашенням банківських позичок. Банківське кредитування здійснюється відповідно до принципів поверненості, строковості, цільового характеру, забезпеченості і платності кредиту.

Інвестиційні операції банків означають вкладення коштів у цінні папери підприємств (державних, колективних і приватних) на відносно тривалий період часу. Інвестиційні цінні папери — це боргові зобов'язання у вигляді акцій, облігацій, векселів, сертифікатів тощо. Цінні папери можуть бути об'єктом банківських інвестицій за умов вільного обігу їх на фондовому ринку.

Банківським інвестиціям властиві фактори ризику. Виокремлюють три такі фактори: кредитний ризик, фінансовий ризик та процентний ризик.

Кредитний ризик пов'язаний з тим, що фінансові можливості емітента (юридичної особи, що випускає цінні папери) зменшуються настільки, що він буде не в змозі виконувати свої фінансові зобов'язання (сплачувати доходи у формі дивідендів, процентів, погашати свої цінні папери).

Фінансовий ризик впливає з того, що у зв'язку з непередбаченими змінами на ринку цінних паперів чи в економіці привабли-

вість деяких цінних паперів як об'єкта вкладень може бути частково втрачена, тому їх продаж стане можливим лише зі значною знижкою.

Процентний ризик пов'язаний з фіксацією процента за облігаціями в момент їх випуску в обіг при вільному коливанні ринкових ставок. Чим більше часу до погашення облігацій, тим вищий ризик, що пов'язаний з динамікою ставки процента.

Комерційний банк може здійснювати комісійно-посередницькі операції. До них належать операції з доручення клієнтів за певну плату — комісію. Це такі дії банківських установ на замовлення клієнтів, які в момент їх здійснення не пов'язані із залученням банком додаткових ресурсів. Вони виконуються за рахунок наявних коштів клієнта-замовника (розрахунково-платіжні, касові операції) або ж для цього взагалі не потрібні грошові кошти (надання консультацій, зберігання цінностей та ін.).

За рівнем урегульованості їх поділяють на ліцензовані та неліцензовані; за формою ціни відповідної послуги — на комісійні, гонорарні, тарифні; за рівнем ризиковості — на чисті, сурогатні; за зв'язком з активами і пасивами — на балансові та позабалансові.

Слід зазначити, що діяльність банку пов'язана з високою ризиковістю. Ризик — це ймовірність того, що очікувана подія не відбудеться і це призведе до небажаних наслідків. З позицій банку ризик — це ймовірність неотримання доходів або зменшення ринкової вартості капіталу банку внаслідок несприятливого впливу зовнішніх чи внутрішніх чинників. За джерелами виникнення банківські ризики поділяються на зовнішні (виникають у зовнішньому середовищі і безпосередньо не залежать від його діяльності — політичні, правові, соціальні, загальноекономічні) та внутрішні (виникають у зв'язку з діяльністю конкретного банку).

Внутрішні ризики поділяють на ризики, що піддаються кількісному оцінюванню (кредитний, ліквідності, зміни процентної ставки, ринковий, валютний, операційно-технологічний) та ризики, що не піддаються кількісному оцінюванню (репутації, юридичний, стратегічний).

Розглядаючи стабільність комерційних банків, передусім необхідно усвідомити її сутність і фактори, які на неї впливають, а також шляхи її досягнення. Особливу увагу потрібно приділити фінансовій стійкості банків, розглянувши показники економічних нормативів: капітал, ліквідність, кредитний ризик, інвестування, регулювання валютного ризику. Необхідно засвоїти сутність ліквідності комерційного банку, її види і мінімальні параметри, чинники його платоспроможності, способи її підтримання та наслідки по-

рушення. Важливо з'ясувати причини і види банківських ризиків та способи захисту від них.

Студентам у розрізі теми потрібно розглянути розвиток комерційних банків в Україні.

ПЛАН СЕМІНАРСЬКОГО ЗАНЯТТЯ № 20

1. Сутність та призначення комерційного банку.
2. Види комерційних банків та характеристика специфіки їх діяльності.
3. Походження та розвиток банківництва.
4. Порядок організації та основи функціонування комерційних банків.
5. Сутність пасивних операцій комерційних банків, їх види.

ПЛАН СЕМІНАРСЬКОГО ЗАНЯТТЯ № 21

1. Активні операції комерційних банків, їх види та зміст.
2. Характеристика комісійно-посередницьких операцій комерційних банків.
3. Стабільність і надійність комерційного банку, механізм забезпечення.
4. Процес становлення комерційних банків в Україні. Проблеми та перспективи.

ПРАКТИЧНІ ЗАВДАННЯ ДО ТЕМИ 14

1. Тести до теми

1. Із зазначених нижче спеціалізованих банків, відповідно до Закону України «Про банки і банківську діяльність», дозволяється створювати такі спеціалізовані банки:

- а) іпотечні;
- б) галузеві;
- в) освітянські;
- г) інноваційні;
- д) інвестиційні;
- е) реконструкції та розвитку;
- ж) фермерські.

1. За формою власності комерційний банк може бути:
  - а) приватним;
  - б) державним;
  - в) акціонерним;
  - г) кооперативним.

2. Залежно від організаційної форми комерційний банк може бути:
- а) приватним;
  - б) державним;
  - в) акціонерним;
  - г) кооперативним.
3. Зазначте групи, на які поділяються ресурси комерційних банків:
- а)
  - б)
  - в)
4. Назвіть, які із зазначених органів є органами управління банку:
- а) загальні збори учасників банку;
  - б) ревізійна комісія;
  - в) правління (рада директорів) банку;
  - г) спостережна рада банку;
  - д) управління внутрішнього аудиту.
5. Пасивними операціями комерційних банків називаються:
- а) операції щодо залучення вкладів;
  - б) операції з видачі кредитів;
  - в) банківські послуги.
6. До якого виду операцій належить надання кредиту?
- а) до активних;
  - б) до пасивних;
  - в) до послуг.
7. Активними операціями комерційних банків називаються:
- а) операції із залучення вкладів;
  - б) операції з видачі кредитів;
  - в) банківські послуги.
8. Купівля банком у клієнта права на вимогу боргу (без права зворотної вимоги до клієнта) — це:
- а) лізингова операція;
  - б) інвестиційна операція;
  - в) факторинг;
  - г) овердрафт.
9. До зовнішніх ризиків належать такі:
- а) ризик країни;
  - б) ризик продавця;
  - в) ризик покупця;
  - г) правовий ризик.

10. До ризиків, які піддаються кількісному оцінюванню, зараховують:
- а) репутації фірми;
  - б) юридичний;
  - в) ринковий;
  - г) операційно-технологічний.

11. Назвіть призначення та види економічних нормативів.

2. Правильно / неправильно (ТАК/НІ) Відповідь обґрунтувати

1. Комерційні банки — кредитні установи, що здійснюють спеціалізовані банківські операції для підприємств, установ, населення переважно за рахунок грошових коштів, залучених у вигляді внесків і позичок.

2. Нині відсутня класифікація комерційних банків за таким критерієм, як розмір капіталу.

3. До виникнення банків привів розвиток торгівлі.

4. Власний капітал комерційного банку слугує насамперед фондом, який гарантує вклади клієнтів.

5. В Україні існують приватні комерційні банки.

6. До складу статутного фонду новоствореного комерційного банку можна включити як власні кошти засновників у грошовій формі так і їх внесок у натуральній формі (основні засоби).

7. Як виключення, Національний банк може дозволити реєстрацію комерційного банку, якщо статутний капітал менший від мінімальних вимог НБУ.

8. У частині «Зобов'язання» балансу банку відображаються кошти банку, які надані в користування іншим банкам та небанківським суб'єктам.

9. «Операції із залучення коштів» — це різновид активних операцій комерційного банку.

3. Підберіть кожному терміну його визначення:

Терміни:

- 1) банківська ліквідність;
- 2) активи банку;
- 3) банківські ресурси;
- 4) кредитний портфель банку;
- 5) банківські ризики;
- 6) активи банку високоліквідні;
- 7) банківська операція.

Визначення:

1) розміщені і використані кошти банку, згруповані за їх економічним значенням у процесі відтворення, які відображаються в лівій частині бухгалтерського балансу банку — активи;

- 2) кошти та активи, які можуть бути легко трансформовані в готівку;
- 3) конкретна дія банку, пов'язана з його основною діяльністю в певний момент, стосовно певного клієнта;
- 4) здатність банку швидко і без втрат перетворити свої активи в пасиви;
- 5) сукупність коштів, які перебувають у розпорядженні банку і використовуються ним для здійснення кредитних та інших активних операцій;
- 6) загроза втрат, що зумовлена специфікою банківської діяльності. Поділяється на кредитні, процентні, валютні ризики, ризики від операцій із цінними паперами, ризики зловживань тощо;
- 7) сукупність усіх позичок, наданих банком на даний момент. Він не містить нарахованих, але ще не сплачених відсотків за кредитами, зобов'язань надати кредит, кредитних ліній, які ще не списані, гарантії та акредитиви, депозити в інших банках.

Питання для самостійного вивчення

1. Основні функції власного капіталу комерційного банку.
2. Визначити цілі та мету діяльності комерційного банку.
3. Банківський ризик як невід'ємний елемент діяльності комерційного банку.
4. Надходження іноземного капіталу в банківський сектор економіки України.
5. Розглянути економічні методи регулювання діяльності комерційних банків.
6. Стабільність банків та механізм її забезпечення.
7. Страхування банківських депозитів та кредитів, створення банківських резервів.

Рекомендована література

1, 2, 4, 6, 8, 11, 15, 16, 17, 18, 20, 21, 23, 25, 26, 27, 28, 30, 31, 32, 35, 36, 39.

ТЕМА 15

ЦЕНТРАЛЬНІ БАНКИ В СИСТЕМІ МОНЕТАРНОГО ТА БАНКІВСЬКОГО УПРАВЛІННЯ

У всіх країнах провідне місце в організації фінансової системи належить центральному банку, який створює сприятливі умови для функціонування цієї системи через забезпечення мак-

роекономічного аспекту стабільності цін, грошей і надійності банківського сектору. Цим самим формується одна з найважливіших передумов процвітання держави і людини — здорова банківська система, яка відіграє визначальну роль у перетворенні заощаджень різних секторів економіки на найвигідніші види національних інвестицій.

Процес створення центральних банків тісно пов'язаний із процесом демонетизації золота і переходом від грошової системи золотомонетного стандарту до системи обігу кредитно-паперових грошей, позбавлених власної вартості. Ця система вже не мала механізму, який би міг стихійно регулювати кількість грошей в обігу, і тому вона вимагала створення відповідного державного органу, який забезпечував би регулювання кількості грошей в обігу. Таким органом став центральний банк.

У різні часи банк, наділений монопольним правом емісії грошей, називався по-різному: спершу — емісійним, а згодом — центральним чи національним, що відповідало його чільній ролі в кредитній системі тієї чи іншої країни. Емісійні банки — це банки, які здійснюють емісію грошей.

Центральний банк — орган державного грошово-кредитного регулювання економіки, наділений монопольним правом емісії банкнот і правом керувати грошово-кредитною системою країни.

Причини виникнення центральних банків

— політичне і територіальне об'єднання у країнах, розвиток централізованих інститутів публічної влади;

— прагнення централізувати систему грошового обігу;

— промисловий розвиток та експансія капіталу у сферу виробництва;

— відсутність монополії на емісію банкнот дозволяла комерційним банкам активно застосовувати випуск банкнот для нагромадження капіталу;

— суттєве розширення грошової маси;

— підвищення значення готівкового обігу банкнот: банкноти витісняли повноцінні монети з обігу;

— бурхливий розвиток ринку вимагав надійного купівельного та платіжного засобу, який би користувався всенародною довірою та обертався на території всієї країни;

— окремі комерційні банки зловживали випуском банкнот, що призводило до неможливості останніх задовольнити підвищений попит їхніх клієнтів щодо обміну банкнот банків на золото. Це спричиняло банкрутство окремих банків та посилення недовіри до обігу банкнот.

У світі сформувалося два шляхи виникнення центральних банків:

1. Еволюційний, за якого становлення центрального банку відбувалося протягом тривалого часу завдяки поступовому закріпленню за ним монопольної емісії банкнот (Банк Англії, Банк Франції). Центральні банки цих країн виникли на основі найбільших комерційних банків, у яких з розвитком кредитної системи відбувалася концентрація банкнотної емісії.

2. Створення центрального банку на основі спеціального закону (директивний), який надає особливого статусу новоствореному банку з моменту його заснування. Правове становище центральних банків, їхній статус у розвинутих країнах визначаються відповідним законодавством. У більшості країн світу основним правовим актом, який регламентує діяльність центральних банків, є акт вищої юридичної сили — закон. У законах про банки визначаються їхня структура, основні завдання, функції та компетенція, порядок взаємовідносин з органами законодавчої і виконавчої влади, державними органами управління, а також повноваження держави щодо суб'єктів банківської системи та ін. Закон закріплює уповноваження центрального банку як державного емісійного центру. У правових актах, які визначають статус центральних банків, закріплюються також їхні владні повноваження у сферах регулювання грошового обігу, валютних операцій, функціонування кредитної системи тощо (Федеральна резервна система США, Центральний банк Російської Федерації, Національний банк України).

Вивчаючи цю тему, слід усвідомити, що центральний банк відіграє провідну роль на грошовому ринку. Він впливає на стан економіки через регулювання пропозиції грошей і здатність впливати на рівень процентних ставок. Центральний банк має особливий правовий статус, оскільки поєднує окремі риси банківської установи і державного органу управління.

У більшості країн з розвинутою ринковою економікою центральні банки є незалежними від органів державної влади у встановленні цільових орієнтирів монетарної політики й у виборі інструментів регулювання грошового обороту. Проте незалежність центрального банку не може бути абсолютною.

Під незалежністю центрального банку від уряду слід розуміти дві її форми:

— політичну незалежність — самостійність центрального банку у встановленні цільових орієнтирів грошової маси;

— економічну незалежність — самостійність центрального банку у виборі інструментів грошово-кредитної політики.

Організаційно-правові засади центральних банків у різних країнах є різноманітними. За формою власності центральні банки можна поділити на три види:

а) державні — 100 % капіталу центрального банку цих країн належить державі (Франція, Велика Британія, Німеччина, Україна);

б) акціонерні — увесь капітал цих банків може належати комерційним банкам (наприклад, США) чи іншим фінансовим установам (зокрема, в Італії 100 % капіталу центрального банку належить банкам і страховим компаніям);

в) змішані держава володіє лише частиною капіталу центрального банку (наприклад, у Японії 55 % капіталу перебуває у власності держави і 45 % — у приватних осіб, у Швейцарії — 63 % є власністю кантонів і 37 % — приватних осіб).

Водночас держава в усіх країнах відіграє провідну роль у формуванні органів управління центрального банку, незалежно від частки володіння державою капіталом центрального банку.

У переважній більшості випадків функції центральних банків склалися історично, виходячи із завдань, які перед ними ставилися. Роль центральних банків насамперед зводиться до забезпечення довгострокової стабільності національної грошової одиниці, насичення економіки кредитними ресурсами, а також гарантування ліквідності банківської системи.

Роль центральних банків значною мірою визначається функціями, які вони виконують.

Функція центрального банку як емісійного центру країни є визначальною в його діяльності. На сучасному етапі центральний банк має виключне право на випуск в обіг готівки.

Здійснення грошово-кредитної політики полягає в розробці та реалізації заходів центрального банку, які впливають на зміну грошової маси в обігу, на обсяги кредитів, а також на рівень процентних ставок та інших показників грошового обігу та ринку позичкових капіталів.

Центральний банк функціонує як банк банків, виступаючи кредитором останньої інстанції та гарантом стабільності фінансової системи країни.

Крім того, центральний банк здійснює нагляд і регулювання процесу проведення фінансових платежів окремих осіб, фірм і депозитних закладів з метою забезпечення нормальної щоденної роботи фінансової системи. Таку функцію центрального банку називають гарантуванням стабільності фінансової системи.

Ще однією функцією центрального банку є підтримка обмінного курсу національної грошової одиниці щодо іноземних валют.

Виконуючи функцію фінансового агента уряду, центральні банки здійснюють комплекс операцій з його обслуговування, а саме:

- обслуговування державного боргу;
- касове виконання державного бюджету;
- ведення поточних рахунків урядових установ;
- розміщення державних цінних паперів;
- переказ валютних коштів для здійснення розрахунків уряду з іншими країнами;
- в окремих випадках — пряме кредитування уряду.

З-поміж багатьох функцій центральних банків можна виокремити основні, які забезпечують виконання головного завдання центрального банку — збереження стабільності національної грошової одиниці і додаткові, що сприяють вирішенню цього завдання.

Глобалізація грошових ринків привела до тісного співробітництва центральних банків на міждержавному рівні, до їх співпраці з міжнародними валютно-кредитними і фінансовими організаціями, а також до створення наднаціональних центральних банків.

Національний банк України є особливим центральним органом державного управління, основним завданням якого є забезпечення стабільності національної грошової одиниці — гривні.

Під час вивчення цієї теми студентам слід зупинитися на особливостях створення та діяльності Національного банку України, центральних банків Англії, США, Франції, Європейської системи центральних банків.

ПЛАН СЕМІНАРСЬКОГО ЗАНЯТТЯ № 22

1. Виникнення та призначення центральних банків.
2. Статус та функції центрального банку.
3. Основи організації центральних банків.
4. Операції центрального банку, їх зміст.

ПЛАН СЕМІНАРСЬКОГО ЗАНЯТТЯ № 23

1. Національний банк України: становлення та розвиток.
2. Створення Європейської системи центральних банків.
3. Особливості функціонування центральних банків розвинутих країн.

ПРАКТИЧНІ ЗАВДАННЯ ДО ТЕМИ 15

1. Тести до теми

1. Потреба в центральному банку виникла:
  - а) з розвитком товарно-грошових відносин;
  - б) у період натурального виробництва;
  - в) з розвитком матеріально-технічних відносин;
  - г) з розвитком виробничих відносин.

2. Найдавнішими ЦБ є:
  - а) німецький Бундесбанк;
  - б) Шведський Ріксбанк;
  - в) Банк Японії;
  - г) Федеральна резервна система США.

3. Назвіть шлях виникнення центральних банків, за якого становлення банку відбувалося завдяки поступовому закріпленню за ним монопольної емісії банкнот:
  - а) директивний;
  - б) еволюційний;
  - в) революційний;
  - г) конструктивний.

4. Банком баків є:
  - а) центральний банк;
  - б) акціонерний банк;
  - в) Поштово-пенсійний банк;
  - г) Міжнародний банк реконструкції і розвитку.

5. Наступником Райхбанку є:
  - а) Бундесбанк;
  - б) Ріксбанк;
  - в) Національний банк;
  - г) Центральний банк Японії.

6. Економічна незалежність центрального банку від уряду — це:
  - а) самостійність центрального банку у становленні цільових орієнтирів функціонування грошової маси;
  - б) самостійність центрального банку у проведенні грошово-кредитної політики без будь-якого впливу з боку урядових органів;
  - в) особиста незалежність членів органів управління центрального банку;
  - г) правильні відповіді а та б.

7. Як потрібно змінити норму обов'язкових резервів, якщо необхідно зменшити масу грошей в обігу?

- а) підвищити;
- б) знизити;
- в) залишити незмінною;
- г) спочатку підвищити, а потім знизити.

8. За формою власності центральні банки можна поділити на такі види:

- а) державні, приватні, акціонерні;
- б) державні, акціонерні, змішані;
- в) державні, акціонерні;
- г) державні, відомчі, акціонерні.

9. Федеральна резервна система США є власністю:

- а) Національного банку;
- б) банків-членів, хоча прибутки понад встановлений законом максимум передаються, як у більшості країн, федеральному уряду;
- в) Міжнародного банку реконструкції і розвитку;
- г) держави.

10. У чому полягає головне завдання діяльності центрального банку?

- а) забезпечення сталості національних грошей;
- б) обслуговування комерційних банків;
- в) обслуговування уряду;
- г) контроль та регулювання стану грошового ринку.
- д) підвищення норми обов'язкового резервування.

11. У процесі виконання функції фінансового агента держави центральний банк:

- а) відповідає за зобов'язання держави по ОВДП;
- б) здійснює касове обслуговування бюджету;
- в) надає кредити банкам;
- г) обслуговує державний борг;
- д) здійснює емісію банкнот.

12. Який статус центрального банку вважається найдоцільнішим у світовій практиці?

- а) незалежність від органів виконавчої влади і залежність від парламенту;
- б) повна незалежність від усіх гілок влади;
- в) залежність від президента і незалежність від парламенту;
- г) незалежність від органів виконавчої влади і підзвітність парламенту.

13. Принципами функціонування НБУ є:

- а) підзвітність Кабінету Міністрів;
- б) вертикальна структура управління;
- в) економічна самостійність;
- г) централізація системи банку;

- д) єдність системи банку;
- е) незалежність банку;
- є) президентський та парламентський контроль за діяльністю НБУ.

14. Центральний банк виконує функції:

- а) емісійного центру готівкового обігу;
- б) провідника монетарної політики;
- в) валютного центру;
- г) банку банків.

2. Правильно / неправильно (ТАК/НІ) Відповідь обґрунтувати

1. Головне призначення центрального банку — управління попитом на гроші і регулювання діяльності банків з метою забезпечення стабільності національної валюти.

2. Попередниками центральних банків були емісійні банки.

3. Національний банк управляє безготівковою емісією комерційних банків.

4. Центральний банк впливає на ціну грошей, тобто рівень процентних ставок.

5. Центральний банк може бути створений двома шляхами. Один з яких — це революційний.

6. Як правило, центральні банки у розвинутих країнах залежать лише від органів державної влади при встановленні цільових орієнтирів грошово-кредитної політики.

7. Визначальною функцією центрального банку є трансформаційна функція.

8. Політична незалежність центрального банку проявляється в його самостійності у виборі інструментів грошово-кредитної політики.

9. Статус і принципи діяльності НБУ визначені Основним законом держави — Конституцією України.

3. Задачі для самоконтролю

Задача 1

Наведені нижче статті розмістити в активі чи пасиві балансу центрального банку залежно від їх економічного змісту. Відповідь обґрунтувати.

- 1. Депозити в іноземній валюті.
- 2. Кошти Уряду.
- 3. Кредити банкам.

4. Кредити отримані.
5. Зобов'язання перед МВФ.
6. Внутрішній державний борг.
7. Кошти банків.
8. Зобов'язання з перерахування прибутку до бюджету.
9. Статутний капітал.

Задача 2

Складіть баланс центрального банку на підставі таких даних, млн грн:

- Банкноти та монети в обігу — 12 2471
- Цінні папери Уряду — 395
- Монетарне золото — 2475
- Внески в рахунок квоти МВФ — 10 949
- Зобов'язання перед МВФ — 13 149
- Статутний капітал — 100
- Резервний фонд — 2468
- Кредити, надані уряду — 28 954
- Основні засоби — 5492
- Кошти та депозити в іноземній валюті — 87 753
- Кредити отримані — 156
- Кредити банкам — 1692
- Інші активи — 981
- Інші зобов'язання — 347

Питання для самостійного вивчення

1. Розглянути загальну характеристику ролі центральних банків, їх походження та розвиток.
2. Призначення, статус та основи організації ЦБ різних країн світу.
3. Обґрунтувати, які банки виникли раніше — центральний чи комерційні.
4. Незалежний статус центрального банку: аргументи «за» і «проти».
5. Відносини НБУ з органами державної влади.
6. Європейський центральний банк та мета його створення.

Рекомендована література

- 1, 2, 14, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 23, 25, 26, 27,
28, 30, 31, 32, 33, 35, 36, 38, 39.

Вивчаючи тему, треба засвоїти, що міжнародні та регіональні валютно-кредитні установи з'явилися у ХХ ст. Вони створені та діють на основі міждержавних угод та покликані регулювати міжнародні економічні відносини. Їх мета — сприяти розвитку зовнішньої торгівлі й міжнародного та регіонального валютно-фінансового співробітництва, підтримувати рівновагу платіжних балансів країн, що входять до них, регулювати курси їхніх валют, надавати кредити цим країнам і гарантувати приватні позики за кордоном.

Міжнародні та регіональні валютно-фінансові організації мають свої цілі, вирішують різні завдання та діють на глобальному та регіональному рівнях. Їх діяльність є важливою складовою світового та регіонального співробітництва й інтеграції. Україна, розвиваючи співробітництво з багатьма з них, намагається інтегруватися у світову економічну систему.

Як правило, під інтеграцією розуміють процеси економічного співробітництва країн, спрямовані на поглиблення поділу праці, досягнення на цій основі економічного зближення країн-учасниць, оптимізацію їх взаємних економічних структур з метою створення єдиного господарського механізму.

Найважливішу роль серед названих міжнародних організацій відіграють Міжнародний валютний фонд (МВФ) і Міжнародний банк реконструкції та розвитку (МБРР), який є головною установою Групи Світового банку. Окрім МБРР, до структури Групи Світового банку належать Міжнародна фінансова корпорація (МФК), Міжнародна асоціація розвитку (МАР), Багатостороння агенція гарантування інвестицій (БАГІ), а також Міжнародний центр урегулювання інвестиційних конфліктів (МЦУІК).

МВФ — міжнародна наднаціональна валютно-кредитна організація, що має статус спеціалізованої представницької установи ООН. Його політика та діяльність регулюються статутом, який має назву «Статті угоди МВФ». МВФ сприяє міжнародному валютному співробітництву та стабілізації валют, підвищенню ступеня їх конвертованості, підтримує рівновагу платіжних балансів країн-членів Фонду, надає короткострокові кредити країнам-членам Фонду для покриття тимчасового дефіциту їхніх платіжних балансів, на лікві-

дацію валютних обмежень, організовує консультативну допомогу з фінансових і валютних питань.

Специфіка фонду порівняно з іншими міжурядовими організаціями полягає в тому, що у своїй діяльності він об'єднує функції регулювання, фінансування, нагляду, консультування держав-членів у сфері валютно-фінансових відносин.

При наданні кредитів МВФ ставить перед країнами-боржниками деякі політичні та економічні умови, які втілюються у програмах перебудови економіки. Цей порядок називається принципом обумовленості. Як правило, такі програми охоплюють заходи, що належать до сфери бюджетно-податкової, кредитно-грошової політики, цінового механізму, зовнішньої торгівлі, міжнародних кредитних та валютно-розрахункових відносин. Вони пов'язані зі зменшенням державних витрат, підвищенням податків і ставки позичкового процента, зміною валютного курсу.

Кожна країна-учасниця, вступаючи до Фонду, робить відповідний внесок, який визначається встановленою квотою, розмір якої переглядається кожні п'ять років. Відносно розміру квот визначається «вага» голосу кожної країни в керівництві Фондом та обсяг її можливих позик. При вступі України до МВФ її квота на кінець 1992 року становила 0,7 %. Відповідно до цієї квоти вступний внесок для України було визначено в розмірі 911 млн дол. США. З цієї суми лише 22,7 % виплачується у вільноконвертованій валюті, решта — у національній грошовій одиниці.

Україна під час вступу до МВФ скористалася так званим Фондом позичання при МВФ для країн-членів, що зазнають фінансових труднощів. Необхідний внесок було оформлено як борг, під який Україні надано безпроцентний і безстроковий кредит, що погашається у міру можливості.

Ставши членом МВФ, Україна водночас увійшла до структури Світового банку.

Світовий банк створено в 1944 році під час Бреттон-Вудської конференції як Міжнародний банк реконструкції та розвитку (МБРР). На початку свого існування Банк надавав допомогу країнам з метою прискорення ліквідації наслідків Другої світової війни. Нині спільною метою всіх його структур є надання допомоги країнам, що розвиваються, у підвищенні життєвого рівня населення.

Капітал МБРР формується за рахунок внесків країн-членів відповідно до встановленої для кожної з них квоти.

МБРР — одна з найбільших і найвпливовіших у світі міжнародних фінансово-кредитних установ, яка надає довгострокові позики під державні програми тільки урядам і центральним банкам країн-

членів. Членами МБРР можуть бути тільки члени МВФ. Основна різниця між МВФ та МБРР полягає в тому, що МВФ більше концентрує свою увагу на питаннях короткострокової фінансової стабільності в країнах, тоді як МБРР зосереджується переважно на середньо- та довгострокових проектах структурних та галузевих перетворень в економіках країн-членів. Якщо з якихось причин МВФ призупиняє свої програми в будь-якій країні, це призводить до припинення програм кредитування з боку МБРР.

Міжнародну фінансову корпорацію було засновано в 1956 році з ініціативи США. Вона сприяє розвитку країн-членів через фінансування інвестицій у приватний сектор. Надає кредити найрентабельнішим підприємствам терміном до 15-ти років без вимоги гарантії уряду. Частина акцій цих підприємств підлягає продажу МФК, але за умови, що МФК не стає найбільшим їх акціонером.

Міжнародна асоціація розвитку створена як філія МБРР у 1960 році. Вона підтримує найбідніші країни, у більшості з яких дохід на душу населення становить 2 дол. США на добу і нижче. МАР надає таким країнам безвідсоткові позики, технічну допомогу та консультації з питань політики, але стягує комісію в розмірі 0,75 %. Кредити надаються під гарантії уряду.

БАПІ (1988) створює сприятливі можливості для інвестицій у країнах, що розвиваються, через надання гарантії іноземним інвесторам на покриття збитків, спричинених некомерційними ризиками, здійснює гарантування інвестицій строком до 20-ти років на суму до 90 % вкладень, надає консультативні послуги з прямих інвестицій.

Міжнародний центр урегулювання інвестиційних конфліктів (1966) забезпечує механізми врегулювання та розв'язання спірних питань через погоджувальні або арбітражні процедури щодо інвестицій між іноземними інвесторами та країнами-одержувачами інвестицій, здійснює дослідницьку роботу та публікацію матеріалів з питань арбітражного права і законодавства з регулювання іноземних інвестицій.

Регіональні міжнародні кредитно-фінансові установи створюються поступово, відповідно до певних етапів розвитку світогосподарських зв'язків та інтенсивності інтеграційних процесів. Вони мають подібні цілі — розвиток економіки, економічного співробітництва та інтеграції у регіоні. У них однотипний порядок формування пасивів, однакова форма правління, ідентичні об'єкти кредитування — переважно інфраструктура, сільське господарство, добувна промисловість. Кредити надаються лише країнам-членам. До найвідоміших регіональних кредитно-фінансових установ на-

лежать Міжамериканський банк розвитку, Африканський банк розвитку, Азіатський банк розвитку.

У межах європейського економічного співробітництва діють кілька регіональних міжнародних валютно-кредитних установ, основними з яких є Європейський інвестиційний банк, Європейський фонд валютного співробітництва та ін. Для сприяння країнам Центральної та Східної Європи у становленні ринкової економіки європейськими країнами було створено в 1991 році Європейський банк реконструкції та розвитку (ЄБРР). Країнами Чорноморського басейну засновано Чорноморський банк торгівлі та розвитку. Україна є однією з країн-засновниць цього банку.

Особливістю ЄБРР є підтримка приватного підприємницького сектору, частка якого в інвестиціях ЄБРР повинна становити не менше як 60 % від загального обсягу. Фінансування ЄБРР залежить від конкретних проектів, кредити надаються як прямо, так і опосередковано на зміцнення фінансових інституцій, структурну реорганізацію великим та дрібним компаніям.

Банк Міжнародних розрахунків є найдавнішою міжнародною організацією, основною функцією якої є регулювання платежів центральних банків та розроблення нормативних документів з банківського нагляду.

ПЛАН СЕМІНАРСЬКОГО ЗАНЯТТЯ № 24

1. Міжнародні фінансово-кредитні установи, причини їх виникнення та призначення.
2. Організація та функціональне призначення Міжнародного валютно-фінансового фонду. Напрями співпраці МВФ з Україною.
3. Основи організації, структура та призначення Світового банку, форми співпраці структур з Україною.
4. Регіональні валютно-фінансові установи, їх створення та призначення.

ПЛАН СЕМІНАРСЬКОГО ЗАНЯТТЯ № 25

1. Створення та призначення Чорноморського банку торгівлі та розвитку.
2. Порядок створення, призначення і функції Європейського банку реконструкції та розвитку. Напрями співробітництва ЄБРР з Україною.
3. Необхідність, порядок створення та функції Банку міжнародних розрахунків. Роль МБР у розвитку міжнародного співробітництва у валютно-кредитній сфері.

ПРАКТИЧНІ ЗАВДАННЯ ДО ТЕМИ 16

1. Тести до теми

1. Міжнародний валютний фонд було створено:
  - 1) на Бретон-Вудській конференції;
  - 2) на Генуезькій конференції;
  - 3) на Паризькій конференції.

2. Світовий банк було створено:
  - 4) на Бретон-Вудській конференції;
  - 5) на Генуезькій конференції;
  - 6) на Паризькій конференції.

3. Міжнародний банк реконструкції і розвитку — це:
  - а) установа, яка створена на базі багатосторонніх угод між державами;
  - б) міжнародна фінансово-кредитна установа, яка надає довгострокові позики під державні програми тільки урядам і центральним банкам країн-членів;
  - в) міжнародна наднаціональна валютно-кредитна організація, що має статус спеціалізованої представницької установи ООН;
  - г) валютно-фінансова організація міжнародного співробітництва.

4. Право стати членом Міжнародного банку реконструкції та розвитку мають:
  - а) держави, які є членами Організації Об'єднаних Націй;
  - б) держави, які є членами Європейського банку реконструкції та розвитку;
  - в) держави, які є членами Міжнародного валютного фонду;
  - г) будь-яка ринково розвинена країна.

5. Яка організація з Групи Світового банку не є кредитною організацією?
  - а) міжнародний центр із врегулювання інвестиційних конфліктів;
  - б) багатостороннє агенство з гарантування інвестицій;
  - в) міжнародний банк реконструкції та розвитку;
  - г) міжнародна асоціація розвитку.

6. До складу Світового банку входять організації:
  - а) Міжнародний банк реконструкції та розвитку;
  - б) Міжнародний центр урегулювання спірних питань щодо інвестицій;
  - в) Азіатський банк розвитку;
  - г) правильні відповіді а і б.

7. Міжнародний банк реконструкції та розвитку:
  - а) надає довгострокові позики країнам-членам;
  - б) надає довгострокові позики та гарантує кредити країнам-членам;
  - в) надає короткострокові позики країнам-членам.

8. Яка із зазначених організацій надає безвідсоткові кредити, але стягує комісію?

- а) МВФ;
- б) МФК;
- в) МАР;
- г) БАГІ.

9. Коли Україна вступила до МВФ?

- а) 1995 рік;
- б) 1998 рік;
- в) 1992 рік.

10. Україна при вступі до МВФ сплатила внесок :

- а) повністю одразу;
- б) частинами;
- в) скористалася фондом запозичення.

11. До найвідоміших регіональних міжнародних фінансово-кредитних установ належать:

- а) МФК;
- б) БАГІ;
- в) АЗБР.

12. Регіональні міжнародні валютно-кредитні установи, що діють у межах а) Європейського співробітництва:

- б) Багатостороннє агенство з гарантування інвестицій;
- в) Азіатський банк розвитку;
- г) Європейський інвестиційний банк;
- д) правильні відповіді а і б.

2. Правильно / неправильно (ТАК/НІ) Відповідь обґрунтувати

1. Нині в літературі існує чітке визначення економічної інтеграції.
2. На Бретон-Вудській міжнародній валютній конференції було створено Європейський банк реконструкції та розвитку.
3. МВФ — це місцевий валютний фонд.
4. Ставши членом МВФ, Україна увійшла до структури Світового банку.
5. Нині п'ять організацій складають Групу Світового банку.
6. Міжнародна асоціація розвитку надає безвідсоткові позики найбільшим країнам.
7. Системні позики — це різновид позик, які надаються Світовим банком.
8. Європейський банк реконструкції та розвитку є регіональним міжнародним банком, який було створено в 1891 році.
9. БМР — це банк міжнародного розвитку.

3. Підберіть кожному терміну його визначення:

Терміни:

- 1) Європейська система центральних банків;
- 2) Європейський банк реконструкції та розвитку (ЄБРР);
- 3) Банк міжнародних розрахунків (БМР);
- 4) Міжнародний валютний фонд;
- 5) Міжнародний банк реконструкції та розвитку;
- 6) Світовий банк;
- 7) Міжнародні валютно-кредитні установи.

Визначення:

- 1) перший міждержавний банк, який було створено в 1930 році як міжнародний банк центральних банків;
- 2) сукупність, яка складається з Європейського центрального банку та центральних банків країн-членів Європейського економічного союзу;
- 3) регіональний міжнародний банк, створений у 1990 році з метою сприяння здійсненню реформ у країнах, які обрали ринковий шлях розвитку економіки;
- 4) міжнародний інвестиційний інститут, створений одночасно з МВФ з метою сприяння країнам-членам в економічному розвитку, надаючи їм середньо- та довгострокові кредити, гарантуючи приватні інвестиції;
- 5) міжнародна валютно-кредитна організація, яка має статус спеціалізованої установи ООН, створено в 1944 році з метою регулювання валютно-кредитних відносин між державами-членами і надання їм фінансової допомоги в разі дефіциту платіжного балансу за допомогою короткострокового кредитування;
- 6) інституції, які створені на основі міждержавних угод з метою регулювання валютно-кредитних та фінансових відносин;
- 7) це група споріднених міжнародних організацій, до якої належать Міжнародний банк реконструкції та розвитку, Міжнародна асоціація розвитку, Міжнародна фінансова корпорація, Багатостороння агенція гарантування інвестицій, Міжнародний центр урегулювання інвестиційних конфліктів.

Питання для самостійного вивчення

1. Міжнародні валютно-фінансові і кредитні організації, їх роль у здійсненні ринкових перетворень в економіці України.
2. Регіональні валютно-фінансові установи, їх створення та призначення.
3. Порядок формування капіталу МБРР.
4. Характеристика регіональних валютно-кредитних організацій.
5. Напрямки співробітництва ЄБРР з Україною.
6. Створення та функціонування ЧБРР.
7. Країни-члени ЧБРР.

Рекомендована література

10, 13, 16, 18, 25, 27, 28, 30, 34, 39.

Термінологічний словник

CAMELS— система рейтингової оцінки діяльності банку за сукупним критерієм достатності капіталу, якості активів, менеджменту, надходжень, ліквідності та чутливості до ризику, назва якої походить від перших букв цих термінів англійською мовою (*Capital adequacy, Asset quality, Management, Earnings, Liquidity, Sensibility*).

Активи банку — розміщені і використані кошти банку, згруповані за їх економічним значенням у процесі відтворення, які відображаються в лівій частині бухгалтерського балансу банку — активи.

Активи банку високоліквідні — кошти та активи, які можуть бути легко трансформовані в готівку.

Активні операції центрального банку — операції з розміщення банківських ресурсів. Включають операції, пов'язані з вкладами в грошові та матеріальні активи, із золотовалютними резервами, з державними цінними паперами та кредитами, наданими комерційним банкам та уряду.

Банк — кредитна установа, яка виконує перелік операцій, віднесених до базових банківських: мобілізує тимчасово вільні кошти, надає їх у позики, здійснює розрахунки між клієнтами.

Банк міжнародних розрахунків (БМР) — перший міждержавний банк, який було створено в 1930 році як міжнародний банк центральних банків.

Банківська ліквідність — здатність банку швидко і без втрат перетворити свої активи в пасиви.

Банківська ліцензія — документ, який видається Національним банком України в порядку і на умовах, визначених Законом України «Про банки і банківську діяльність», на підставі якого банки мають право здійснювати банківську діяльність.

Банківська операція — конкретна дія банку, пов'язана з його основною діяльністю у певний момент, стосовно певного клієнта.

Банківська система — законодавчо визначена, чітко структурована та субординована сукупність банківських установ, що діють на професійній основі і функціонально пов'язані в самостійну економічну структуру.

- Банківський депозит** — грошові кошти економічних суб'єктів або цінні папери, які передані на зберігання банку за відповідну плату.
- Банківський процент** — процент, установлений як плата за здійснювані банком операції.
- Банківські інвестиції** — інвестиції банків у цінні папери чи паї інших юридичних осіб.
- Банківські операції** — операції, які може здійснювати банк відповідно до Закону України «Про банки і банківську діяльність» на основі ліцензії чи письмового дозволу Національного банку України.
- Банківські ресурси** — сукупність коштів, які перебувають у розпорядженні банку і використовуються ним для здійснення кредитних та інших активних операцій.
- Банківські ризики** — загроза втрат, що зумовлена специфікою банківської діяльності. Поділяються на кредитні, процентні, валютні ризики, ризики від операцій з цінними паперами, ризики зловживань тощо.
- Бартер** — обмін одного товару на інший без допомоги грошей.
- Бартерне господарство** — господарство, у якому будь-який товар можна безпосередньо обміняти на будь-який інший товар.
- Білонна монета** — розмінна монета з дрібною вартістю, яка карбується не з дорогоцінного металу.
- Біметалізм** — грошова система, у якій роль загального еквівалента законодавчо закріплюється за двома металами; монети із цих металів карбувалися та оберталися на рівних засадах, банкноти підлягали розміну на обидва ці метали.
- Бланковий кредит** — кредит, який видається без забезпечення, — лише під зобов'язання його повернути. Надається, як правило, надійним позичальникам. Комерційні банки можуть надавати бланкові позики лише в межах наявних власних коштів.
- Валюта** — грошова одиниця, що виконує функцію світових грошей.
- Валютна інтервенція** — втручання центрального банку в операції на валютному ринку з метою впливу на курс національної валюти через операції купівлі-продажу іноземної валюти. З метою підвищення курсу національної валюти центральний банк продає іноземну валюту, а маючи на меті знизити курс національної валюти, навпаки, скуповує іноземну.
- Валютний курс** — ціна грошової одиниці однієї країни, виражена у грошовій одиниці іншої країни.
- Валютний ринок** — сукупність обмінних та депозитно-кредитних операцій в іноземних валютах, які здійснюються між юридичними та фізичними особами за ринковим курсом або процентною ставкою.
- Валютні відносини** — відносини, що виникають під час функціонування грошей у міжнародному обороті.
- Валютні обмеження** — законодавчо визначені обмеження на здійснення валютних операцій у країні (для певних груп економічних суб'єктів, видів операцій, валют тощо).

Виробничий кредит — різновид кредиту, що використовується на формування основного та оборотного капіталу у сфері виробництва чи торгівлі, тобто на виробничі цілі.

Готівкові гроші — знаки вартості, виготовлені з паперу або будь-якого малоцінного металу.

Гривня — грошова одиниця незалежної держави Україна. Гривня як грошова й вагова одиниця Київської Русі походить від найменування обруча — прикраси із золота чи срібла, яку носили на шії («загривка»). Частина цього обруча (рублена гривня), що оберталася в ролі грошей, стала основою найменування грошової одиниці «рубль».

Гроші — специфічний товар, що обмінюється на будь-який інший товар і є загальним еквівалентом.

Грошова система — форма організації грошового обігу, що встановлюється державними законами або рішеннями міжнародних органів.

Грошовий мультиплікатор — коефіцієнт, який відображає співвідношення між первинною емісією грошей і кінцевим збільшенням грошової маси внаслідок цієї емісії.

Грошовий обіг — рух грошей, що обслуговує сферу обміну, для якого є характерними: еквівалентність, безповоротність, прямолінійність.

Грошовий оборот — процес безперервного руху грошей між суб'єктами економічних відносин у суспільному відтворенні.

Грошовий ринок — сукупність грошових інститутів, що спрямовують потоки грошових коштів від власників до позичальників.

Грошові потоки — частини грошового обороту, що відображають платежі формування та використання фінансових ресурсів держави тощо.

Дворівнева банківська система — банківська система, у якій емісійно-організаційні функції відокремлені від інших банківських, і виключне право на їх здійснення надане центральному банку — банку першого рівня. Ключовий принцип побудови банківських систем у ринкових економіках.

Девальвація — офіційне зниження державного металевого вмісту та валютного курсу (чи тільки курсу) національної грошової одиниці щодо іноземних валют.

Депозит — кошти в готівковій або безготівковій формі, у валюті України або в іноземній валюті, які розміщені клієнтами на їх іменних рахунках у банку на договірних засадах на певний строк зберігання або без зазначення такого строку (до запитання) і підлягають виплаті вкладникові відповідно до законодавства України та умов договору.

Депозитний процент — ставка процента, який виплачується за вкладками населення та юридичних осіб.

Депозитні гроші — неправоцінні знаки вартості, які не мають речового вираження й існують лише у вигляді певних сум на рахунках у банках.

Державний банк — банк, 100 % статутного фонду якого належать державі.

Державний кредит — вид кредиту, за якого одним із суб'єктів кредитних відносин (як правило, позичальником) є держава.

Довгостроковий кредит — кредит, що охоплює позики, які надаються на строк понад три роки і призначені для формування основних фондів.

Довірчі операції банків — операції трастових підрозділів комерційних банків з управління коштами чи майном і виконання інших послуг в інтересах, за дорученням та за рахунок їх клієнтів.

Достатність капіталу комерційного банку — характеризує спроможність банку захистити інтереси вкладників, кредиторів та інвесторів від непередбачених збитків, яких може зазнати банк через ризиковість своїх активних операцій. Національний банк України встановив економічні нормативи, що регулюють достатність банківського капіталу.

Економічні межі кредиту — межа відносин з приводу передачі вартості у тимчасове використання.

Електронні гроші — різновид депозитних грошей, що обслуговує нагромадження вартості в її загальній абстрактній формі.

Емісійна функція кредиту — у сучасній економіці гроші виникають унаслідок банківського кредитування. Нестача платіжних засобів у економіці також може покриватись за рахунок розширення комерційного кредиту.

Емісійний банк — банк, якому надано право випуску грошей в обіг. Як правило, це центральний банк країни, якому монопольно належить таке право.

Емісія грошей — випуск в обіг грошей у готівковій (банкотна емісія) та безготівковій (кредитна емісія) формах.

Європейська система центральних банків — сукупність, яка складається з Європейського центрального банку та центральних банків країн-членів Європейського економічного союзу. Керівними органами є Рада Європейського центрального банку та Директорат цього банку.

Європейський банк реконструкції та розвитку (ЄБРР) — регіональний міжнародний банк, створений у 1990 році з метою сприяння здійсненню реформ у країнах, які обрали ринковий шлях розвитку економіки.

Європейський Союз (ЄС) — європейська економічна та політична співдружність.

Європейський центральний банк — абсолютно незалежний кредитний інститут, основним завданням якого є дотримання цін та захист від інфляції. Незалежність і гарантії стабільності відображені в Статуті цього банку. Місцезнаходження — Франкфурт-на-Майні.

Земельний банк — 1) банк, основною операцією якого є надання послуг із земельного кредиту, тобто сільськогосподарського кредиту під заставу землі або іншої нерухомості, першочерговою метою якого є сприяння розвитку сільського господарства. Як правило, ці банки

надають пільгові кредити аграрному сектору економіки за рахунок держави або за її підтримки. У дореволюційній Росії існувала ціла система земельних банків. Перші земельні банки на території Російської імперії виникли саме в Україні. У 1864 році було засновано перший земський банк у Херсоні, а в 1871 році такий самий банк було засновано в Харкові; 2) у деяких виданнях — назва центральних банків федеральних земель у ФРН, які виникли після закінчення Другої світової війни в західних зонах окупації на базі відділень Рейхсбанку, діяльність якого за рішенням союзників антигітлерівської коаліції була припинена. Їхня діяльність координувалася створеним у лютому 1948 році окупаційною владою західних країн Банком німецьких земель. Вищим органом емісійної системи стала Центральна банківська рада, яка складалась із президентів центральних банків земель. Зі свого складу вони обирали президента ради і президента правління Банку німецьких земель. Після прийняття в 1957 році закону про створення Німецького федерального банку (Бундесбанку) центральні банки земель були об'єднані з Банком німецьких земель, і в такий спосіб виникла емісійна система, яка існує до сьогодні.

Зобов'язання НБУ — сукупність коштів, мобілізованих НБУ на відповідні рахунки (кореспондентські, бюджетні, поточні, депозитні) від комерційних банків, урядових структур та кредиторів.

Золотовалютний резерв — офіційний запас золота (у злитках та монетах) і валютний запас, що зберігаються в центральному банку держави з метою проведення валютних інтервенцій на внутрішньому та зовнішньому валютних ринках і отримання іноземних кредитів під забезпечення цим резервом.

Золотодевізійний стандарт — грошова система, за якої в обігу відсутній обіг золотих монет та їх вільне карбування, а обмін банкнот здійснюється на іноземну валюту (девізи), яка обмінюється на золото.

Золотозливковий стандарт — грошова система, за якої в обігу відсутні золоті монети та їх вільне карбування, обмін банкнот здійснюється лише на золоті зливки з певними обмеженнями.

Інвестиційна компанія — фінансовий посередник, що спеціалізується на управлінні вільними грошовими коштами інвестиційного призначення.

Інвестиційний банк — банк, що спеціалізується на здійсненні портфельних і реальних інвестицій на комісійній основі чи за власний кошт, за допомогою проведення операцій із цінними паперами (випуск, розміщення, придбання) та довгострокового кредитування інвестиційних проектів, засновницької діяльності. Особливість інвестиційних банків полягає в тому, що вони не залучають вклади населення.

Індивідуальна пропозиція заощаджень — залежність між процентною ставкою та обсягом заощаджень.

Інноваційний банк — спеціалізований банк, основними операціями якого є фінансування або кредитування інноваційної діяльності за повним

інноваційним циклом «наука — техніка — виробництво» чи окремими його етапами, або стадіями, з метою прискорення темпів науково-технічного прогресу. Ці операції дуже ризиковані через непередбачуваність результатів інноваційного процесу. Кредити, які надають інноваційні банки, переважно є довгостроковими. Основними ресурсами цих банків слугують їхні власні кошти та вклади і депозити їхніх клієнтів.

Інфляція — знецінення нерозмінних на золото паперових грошей унаслідок надмірного їх випуску і переповнення ними каналів обігу.

Іпотечний банк — спеціалізований комерційний банк, що надає іпотечні кредити, продає їх іншим інвесторам, обслуговує платежі з погашення іпотечних кредитів. Іпотечні кредити мають довгостроковий характер. Свої ресурси ці банки зазвичай формують за рахунок власних нагромаджень, продажу іпотечних облигацій і заставних листів, а також вкладів переважно тих клієнтів, які бажають отримати іпотечний кредит. Іпотечний банк отримує прибуток від комісійних за надання іпотечних кредитів та їх обслуговування, доходу від перепродажу іпотечних кредитів і маржі між процентами за наданими іпотечними кредитами і процентами, що сплачує іпотечний банк за запозиченими коштами.

Канал кредитування — це самостійний канал передавального механізму, який діє паралельно з каналом процентної ставки та фінансових активів.

Канал ліквідності — канал передавального механізму, що функціонує на базі фінансових активів і впливає на тривалі споживчі витрати домогосподарств.

Канал процентної ставки — канал передавального механізму сутність якого полягає в тому, що в разі збільшення пропозиції грошей за незмінності (жорсткості) цін відповідно знизиться рівень процентної ставки на ринку грошей (номінальний і реальний).

Канал фінансових активів — це канал передавального механізму, що пов'язує зміну пропозиції грошей зі зміною інвестиційного попиту і відповідних витрат безпосередньо, минаючи процентну ставку.

Касове виконання державного бюджету — включає операції з ведення рахунків урядових установ, акумулювання податків, які надходять на ці рахунки, і здійснення платежів з цих рахунків. Існують різні системи касового виконання державного бюджету: банківська (усі перелічені операції здійснюють банківські установи), казначейська (усі операції здійснюють підрозділи спеціально створеного органу в системі Міністерства фінансів) та змішана (операції розподілені між банківськими установами і органами Мінфіну).

Комерційний банк — банк, основною метою діяльності якого є збільшення ринкової вартості статутного капіталу та отримання прибутку для свого подальшого розвитку й для своїх акціонерів чи пайовиків через залучення депозитів та надання кредитів і різних послуг своїм клієнтам. Банки другого рівня в Україні.

- Комерційний кредит** — це форма руху безпосередньо промислового капіталу і спосіб перетворення товарного капіталу у грошовий шляхом продажу товарів з відстроченням платежу.
- Конвертованість** — здатність вільного обміну національної грошової одиниці та інших валют.
- Конкурентний ринок** — ринок, на якому жоден з учасників не має змоги впливати на ціну.
- Контрольна функція кредиту** — контроль з боку кредитора за використанням коштів позичальником. З іншого боку, необхідність віддати кредит стимулює позичальника ефективніше використовувати кошти.
- Кооперативний банк** — банк, що перебуває у спільній власності своїх членів, може здійснювати розрахунково-касове обслуговування, надавати позички, приймати депозити та забезпечувати своїх клієнтів іншими послугами в межах отриманої ліцензії.
- Кореспондентський рахунок** — рахунок для обліку розрахунків, які виконує одна банківська установа за дорученням і на кошти іншої банківської установи на підставі укладеного кореспондентського договору.
- Котирування** — визначення офіційними державними органами (чи іншою фінансовою установою) курсу (ціни) іноземної валюти.
- Кредит (лат. *credo* — вірити)** — економічні відносини між юридичними та фізичними особами з приводу отримання позики в грошовій або товарній формі на засадах повернення, строковості, платності.
- Кредитна експансія** — комплекс заходів, спрямованих на розширення банківського кредитування (збільшення грошової пропозиції) і прискорення економічного зростання. Застосовується при антициклічному регулюванні економіки.
- Кредитна картка** — іменний грошовий документ, що видається банком власникові поточного рахунку і дає йому можливість сплатити через ЕОМ свої покупки й погасити борги, переказуючи гроші за рахунком без використання готівки.
- Кредитна політика** — інструмент грошово-кредитної політики, який передбачає можливість маніпулювання обсягами кредитів, що надаються центральними банками комерційним банкам і уряду з метою впливу на обсяг грошової маси в обігу.
- Кредитна політика банку** — система заходів з управління кредитним процесом у комерційному банку, який охоплює основні етапи грошово-кредитних відносин на мікрорівні щодо залучення кредитних ресурсів та вибору орієнтовних напрямів їх розміщення відповідно до цілей, які ставить перед собою банк. Вона слугує основою для прийняття відповідних управлінських рішень менеджерами банку в процесі кредитування. Кредитна політика кожного банку має узгоджуватися з основними засадами грошово-кредитної політики центрального банку країни.
- Кредитна рестрикція** — комплекс заходів, направлених на скорочення обсягу банківського кредитування (зниження пропозиції грошей). Використовується для обмеження платоспроможного попиту і скорочення інфляції.

- Кредитна спілка** — громадська організація, метою діяльності якої є фінансовий захист її членів шляхом взаємного кредитування за рахунок залучених їхніх особистих заощаджень.
- Кредитний портфель банку** — сукупність усіх позичок, наданих банком на даний момент. Він не містить нарахованих, але ще не сплачених відсотків за кредитами, зобов'язань надати кредит, кредитних ліній, які ще не списані, гарантії та акредитиви, депозити в інших банках.
- Кредитний ризик** — ризик несплати позичальником кредитору основного боргу і відсотків за користування кредитом.
- Кредитні гроші** — неповноцінні знаки вартості, які виникають і функціонують в обігу на основі кредитних відносин.
- Кредитор** — особа, яка надає тимчасово вільні кошти в користування на умовах повернення, строковості, платності.
- Кредитоспроможність** — наявність у юридичної чи фізичної особи умов для отримання кредиту та здатність його повернути. Визначається особистими якостями позичальника та його фінансовим станом, здатністю в разі потреби мобілізувати кошти для погашення кредиту з різних джерел.
- Купівельна спроможність** — «сила» валюти, що виражається як сума товарів та послуг, які можна придбати за цю грошову одиницю.
- Лізингова компанія** — спеціалізована фінансово-кредитна установа, яка за власні або залучені кошти придбаває предмети тривалого користування (машини, обладнання, устаткування, споруди) з метою передання їх у лізинг (довгострокову оренду або оренду з викупом, як правило, на тривалий час — 5—10 років і більше) іншим економічним суб'єктам для використання ними у виробничій сфері.
- Ліквідність банку** — здатність банку швидко і без втрат перетворювати свої активи в пасиви.
- Ліцензія НБУ** — оформлений у встановленому порядку дозвіл на здійснення банківської діяльності в межах певного переліку операцій.
- Ломбард** — спеціалізована небанківська фінансово-кредитна установа, що надає позики під заставу рухомого майна.
- Ломбардний кредит** — короткостроковий кредит під заставу майна, яке швидко реалізується. Що ж до вітчизняних комерційних банків, то це кредити, що їх надає НБУ під заставу облігацій внутрішньої державної позики.
- Маржа** — різниця між ставками позичкового та депозитного процента, яка є прибутком банку.
- Маржа банківська** — дохід банку, який він одержує в результаті різниці між курсами продажу і купівлі іноземної валюти, цінних паперів, процентними ставками за виданими й отриманими кредитами.
- Маса грошей** — сукупність грошових коштів у будь-якій їх формі, які є в економічних суб'єктів у певний момент.
- Масштаб цін** — вагова кількість грошового металу, що законодавчо закріплена за грошовою одиницею. Так, ваговий вміст одного рубля

Росії, що був установлений грошовою реформою 1895—1897 років. С. В. Вітте, дорівнював 0,774234 г чистого золота, а ваговий вміст рубля СРСР з 1.01.1961 році — 0,987412 г чистого золота. Ваговий вміст одного долара США в 1934 році дорівнював 0,888671 г чистого золота. Валютною реформою 1976—1978 років, проведеною згідно з рішеннями країн Ямайської валютної системи, золотий вміст грошових одиниць країн-учасниць МВФ скасовано.

Міжбанківський процент — процент за кредитами, що видаються одним комерційним банком іншому.

Міжнародний банк реконструкції та розвитку — міжнародний інвестиційний інститут, створений одночасно з МВФ з метою сприяння країнам-членам в економічному розвитку, надаючи їм середньо- та довгострокові кредити, гарантуючи приватні інвестиції.

Міжнародний валютний фонд — міжнародна валютно-кредитна організація, яка має статус спеціалізованої установи ООН; створений у 1944 році з метою регулювання валютно-кредитних відносин між державами-членами і надання їм фінансової допомоги в разі дефіциту платіжного балансу за допомогою короткострокового кредитування.

Міжнародний кредит — вид кредиту, що обслуговує рух позичкового капіталу у сфері міжнародних економічних відносин.

Міжнародні валютно-кредитні установи — інституції, які створені на основі міждержавних угод з метою регулювання валютно-кредитних та фінансових відносин.

Мобільність капіталу — ступінь свободи, з якою капітали переміщуються з країни в країну під впливом зміни процентних ставок.

Монетаризм — школа в економічній науці, яка ставить гроші в центр макроекономічної політики.

Монетарне господарство — це господарство, яке ґрунтується на такому обміні, коли кожен товар обмінюється на будь-який інший товар, а безпосередньо товари обмінюватися не можуть.

Монометалізм — грошова система, за якої роль загального еквівалента виконує один метал: золото (золотий монометалізм) або срібло (срібний монометалізм), при цьому в обігу функціонують монети та знаки вартості, розмінні на грошовий метал.

Небанківська фінансово-кредитна установа — фінансовий посередник, діяльність якого не пов'язана з обов'язковим виконанням базових банківських операцій.

Нейтральність грошей — проявляється, коли кількість грошей в економіці впливає тільки на рівень цін, не зачіпаючи відсоткові ставки, рівень зайнятості та інші реальні показники.

Норма обов'язкових резервів — установлене юридичним актом (законом чи рішенням центрального банку) процентне співвідношення суми обов'язкових резервів, що утворюються за окремими статтями банківських пасивів, до обсягу зобов'язань за відповідними статтями.

Норма обов'язкового резервування — кошти, які комерційні банки зобов'язані зберігати в центральному банку. Підвищення або зниження норми відповідно зменшує чи збільшує суму вільних грошових коштів комерційного банку для активних операцій.

Норма процента — співвідношення доходу на позичковий капітал і суми наданої позики (вимірюється у процентах).

Нуліфікація — оголошення державою знецінених паперових грошей недійсними або обмін знецінених паперових грошей на нові грошові знаки в надзвичайно низькій пропорції, так що плата за такі гроші має суто символічне значення.

Облікова ставка процента — плата, що оголошується й стягується центральним банком за кредитні ресурси, які надаються комерційним банкам.

Обліковий процент — процент, установлений як плата за кредити, що надаються центральним банком комерційним банкам.

Обов'язкові банківські резерви — сума грошових коштів, яку комерційні банки повинні постійно зберігати на своїх рахунках у центральному банку. Визначаються у вигляді норми в процентному відношенні до пасивів банку.

Овердрафт — короткостроковий кредит, що надається банком надійному клієнту понад його залишок на поточному рахунку в цьому банку в межах заздалегідь обумовленої суми шляхом дебетування його рахунку. При цьому утворюється дебетове сальдо.

Операції на відкритому ринку — купівля і продаж центральним банком державних цінних паперів. Купівля цих паперів комерційними банками скорочує їх кредитні ресурси, а викуп цінних паперів центральним банком розширює кредитні ресурси комерційних банків. Це, у свою чергу, впливає на грошову масу в обігу.

Опосередковане фінансування — переміщення грошей між суб'єктами грошового ринку через фінансових посередників.

Паперова грошова система — грошова система, у якій емісія грошових знаків, які мають форму казначейських білетів, здійснюється державним казначейством для покриття бюджетного дефіциту.

Паперові гроші — нерозмінні на метал знаки вартості, що випускаються державою (казначейством) для покриття своїх витрат і наділяються нею примусовим курсом.

Пасиви банку — одна з двох частин бухгалтерського балансу (права сторона), у якій на певну дату в грошовому виразі відображені джерела утворення коштів банку.

Пасивні операції центральних банків — операції із залучення ресурсів. Включають операції з формування банківського капіталу, емісійні операції та зобов'язання центрального банку щодо комерційних банків, уряду, кредиторів і вкладників.

Пенсійний фонд — спеціалізований фінансовий посередник, який здійснює пенсійні виплати громадянам після досягнення ними певного

віку, за рахунок коштів, акумульованих раніше на договірних засадах у цільові фонди.

- Передавальний механізм** (трансмисійний механізм) — це процеси причинно-наслідкових зв'язків між економічними змінними, які забезпечують вплив зміни пропозиції грошей на ділову активність та економічну рівновагу.
- Перерозподільна функція кредиту** — матеріальні та грошові ресурси, які були вже розподілені й передані у власність економічним суб'єктам, через кредит перерозподіляються і спрямовуються в тимчасове користування іншим суб'єктам, не змінюючи їхнього первинного права власності.
- Платіжний баланс** — відображення співвідношення всієї сукупності надходжень із-за кордону та платежів за кордон за певний відрізок часу (рік, квартал, місяць).
- Позичальник** — суб'єкт, який має потребу і може отримати в тимчасове користування кошти на умовах повернення, строковості, платності.
- Позичковий процент** — ставка, яка виплачується позичальником банку за користування позичкою.
- Політика обов'язкових резервів** — інструмент грошово-кредитної політики, який передбачає можливість зміни норми обов'язкового резервування для комерційних банків з метою впливу на обсяг грошової маси в обігу.
- Попит на гроші** — потреба суб'єктів економіки в певній сумі грошових коштів.
- Принципи кредитування** — основні правила, за якими здійснюється кредитування. До них належать: цільовий, строковий і платний характер кредиту, поверненість, забезпеченість.
- Процентна політика** — інструмент грошово-кредитної політики, який передбачає можливість маніпулювання відсотковими ставками, що їх установлює центральний банк за кредитами, з метою впливу на обсяг грошової маси в обігу.
- Пряме фінансування** — переміщення грошей на грошовому ринку безпосередньо від власників-кредиторів до позичальників.
- Ревальвация (реставрація)** — офіційне підвищення державного золотого вмісту та валютного курсу або тільки валютного курсу національної грошової одиниці щодо іноземних валют.
- Регіональні валютно-кредитні установи** — інституції, створені з метою сприяння розвитку економічного співробітництва та інтеграції країн, що розвиваються, певного регіону.
- Рейтинг банку** — показник, за яким проводиться порівняння банків за допомогою обраних критеріїв.
- РЕПО** — операція із цінними паперами, що ґрунтується на угоді між НБУ і комерційним банком про продаж-купівлю державних цінних паперів на певний термін із зобов'язанням зворотного продажу-купівлі у визначений термін або на вимогу однієї зі сторін за заздалегідь обумовленою ціною.

- Світовий банк** — це група споріднених міжнародних організацій, до якої належать Міжнародний банк реконструкції та розвитку, Міжнародна асоціація розвитку, Міжнародна фінансова корпорація, Багатостороння агенція гарантування інвестицій, Міжнародний центр урегулювання інвестиційних конфліктів.
- Система «кульгаючої» валюти** — різновид біметалізму; за цієї грошової системи один з видів монет карбується в закритому порядку.
- Система електронних платежів (СЕП)** — комплекс програмно-технічних засобів, призначений для виконання міжбанківських розрахунків між її учасниками.
- Система паралельної валюти** — різновид біметалізму; за цієї грошової системи співвідношення між металами встановлювалося на ринку стихійно, тобто при здійсненні платежів монети приймалися відповідно до ринкової вартості металу з якого вони були виготовлені.
- Система подвійної валюти** — різновид біметалізму; за цієї грошової системи держава встановлювала в законодавчому порядку обов'язкове вартісне співвідношення між двома металами, що оберталися на рівних засадах за їх відкритого карбування.
- Система паперово-кредитного обігу** — грошові системи, за яких обіг обслуговують грошові знаки (паперові або металеві), що не мають внутрішньої вартості.
- Споживчий кредит** — різновид кредиту, що спрямовується на задоволення особистих потреб людей, тобто обслуговує сферу особистого споживання.
- Страхова компанія** — спеціалізована установа, діяльність якої полягає в реалізації відносин щодо захисту майнових інтересів економічних суб'єктів під час настання певних обставин (страхових випадків). Здійснює діяльність за рахунок страхових фондів, створених шляхом акумуляції спеціальних страхових внесків.
- Теорія грошей** — напрям економічної думки, який охоплює дослідження природи, ролі, механізмів формування та використання грошей у ринковій економіці.
- Товарна теорія** — це ряд пов'язаних між собою теоретичних положень, у яких окремі проблеми сутності грошей пояснюються на підставі ототожнення грошей з товаром. Представники цієї теорії абсолютизували товарну природу грошей, ототожнювали грошовий обіг з товарним, перебільшували роль золота і срібла як форми грошей, недооцінювали суспільну природу грошей та можливість існування їх у нетоварних формах.
- Факторинг** — активно-пасивна операція банку, за якою він викупує у клієнта право на стягнення його дебіторської заборгованості за винагороду, встановлену укладеною між ними угодою.
- Факторингова компанія** — фінансовий посередник, що спеціалізується на купівлі у фірм прав на вимогу боргу.

Фінансова компанія — фінансово-кредитна установа, діяльність якої складається з мобілізації тимчасово вільних коштів з метою подальшого надання їх у позики, як правило, неінвестиційного характеру.

Фінансовий інструмент — фінансовий актив, цінний папір.

Фінансовий посередник — суб'єкт ринку, метою діяльності якого на ринку є торгівля фінансовими інструментами.

Функція банку — постійно властива ознака банку, притаманна йому завжди, незалежно від того, які конкретні операції він виконує в певний момент.

Функція грошей — робота грошей щодо обслуговування руху вартості товарів.

Центральний банк — банк першого рівня у дворівневій банківській системі.

Чорноморський банк торгівлі та розвитку (ЧБТР) — регіональний багатонаціональний банк, створений у 1994 році з метою поглиблення інтеграції та зміцнення зв'язків між країнами Чорноморського басейну.

Контрольні модульні роботи

Модульна контрольна робота виконується студентами письмово в аудиторії. Модульна контрольна робота № 1—3 включає три завдання, а модульна контрольна робота № 4 лише два завдання:

Завдання 1. Дати відповіді на два запитання з наведеного нижче переліку.

Модуль I. Теоретична основа функціонування грошей

1. У чому полягає суть грошей?
2. У чому полягає необхідність грошей?
3. Які основні етапи розвитку форм вартості грошей?
4. Що таке ціна, вартість і купівельна спроможність грошей?
5. Які основні етапи еволюції грошей?
6. Що виражають і як реалізуються функції грошей?
7. Назвіть, якими властивостями повинні бути наділені гроші.
8. Що являють собою функціональні форми грошей та як виражається їхня ліквідність?
9. Поясніть сутність «грошового обороту» та «грошового обігу».
10. Як визначаються грошові агрегати банківською статистикою України?
11. Що таке національний дохід і національний продукт?
12. Як здійснюється балансування національного доходу і національного продукту через внутрішній і зовнішній грошові ринки?
13. Які фактори впливають на швидкість обігу грошей?
14. Яка кількість грошей необхідна для обігу?
15. Грошовий ринок: сутність, суб'єкти, об'єкт, інструменти.
16. У чому полягає спільність і відмінність ринку грошей і ринку капіталів? Які їх функції?
17. У чому полягає зміст попиту на гроші, яка його структура і фактори, що визначають його параметри?
18. Чим є попит на гроші як на форму багатства?

19. У яких випадках попит на гроші можна вважати еластичним?
20. Які особливості формування попиту грошей в умовах перехідної економіки?
21. Якими є загальні принципи формування пропозиції грошей?
22. Які фактори впливають на зростання в обігу грошової маси?
23. Як формується рівновага на грошовому ринку?
24. Чим є механізм саморегулювання грошового ринку?
25. Якими є важелі державного регулювання грошового ринку?
26. Якими є особливості формування ринку грошей в економіці України?
27. Поняття ролі грошей та її відмінність від функцій грошей.
28. Поняття «нейтральності грошей».
29. Еволюція ролі грошей в економіці країни.
30. Абстрактна теорія грошей та її напрями.
31. Монетаристська теорія грошей.
32. Внесок Дж. М. Кейнса в розвиток кількісної теорії грошей.
33. Внесок М. І. Туган-Барановського в розвиток теорії грошей.
34. Грошово-кредитна політика в світлі сучасних монетаристських теорій.

Модуль II. Механізм функціонування грошової системи

35. Що таке грошова система?
36. Які основні елементи грошової системи?
37. Які основні типи грошових систем існують?
38. У чому полягає грошово-кредитна політика центрального банку?
39. Що являє собою і як формується ставка обов'язкового резерву?
40. Як саме здійснюється емісія грошей через кредитний мультиплікатор?
41. Хто є емітентом грошей?
42. Як пов'язані між собою інвестиційний процес і процес збереження?
43. Як впливають інвестиції на динаміку національного доходу й зайнятості?
44. Що таке «сеньйораж»?
45. У чому полягає суть інфляції? Яка різниця між відкритою і прихованою інфляцією?
46. Яким чином класифікуються форми інфляції відповідно до темпів та змісту інфляційного процесу?
47. Яким чином інфляція пов'язана з емісійним процесом?
48. Яким чином впливає інфляція на розвиток макроекономічних процесів?
49. Якою мірою інфляція пов'язана з безробіттям?
50. Які особливості інфляційного процесу в Україні?
51. У чому полягає зміст грошових реформ і реалізація яких функцій покладається на них?
52. За якими принципами здійснюється класифікація грошових реформ?

53. У чому полягає зміст і в яких випадках застосовуються реформи паралельного типу? Які їх недоліки і переваги?
54. Якими є основні напрями та зміст структурної перебудови грошових систем країн з перехідною економікою?
55. Які особливості проведення грошової реформи в Україні?
56. Які складові валютної системи?
57. Що являє собою валюта як економічне поняття?
58. Що являє собою валютний курс як економічна категорія?
59. Які функції виконує валютний курс?
60. Які фактори впливають на визначення валютного курсу?
61. У чому полягає специфіка валютного ринку?
62. Якою є структура валютного ринку та які функції ним виконуються?
63. Якими є основні форми валютних операцій?
64. Якими є механізми запобігання валютному ризику?
65. Яке місце в механізмі валютного регулювання посідає платіжний баланс?
66. Як забезпечується валютна конвертованість, які її механізми?

Модуль III. Теоретична основа функціонування кредиту

67. У чому сутність кредиту? Які існують дискусії щодо сутності кредиту?
68. Які загальні передумови формування кредитних відносин?
69. Які основні принципи організації кредитних відносин?
70. Якими є форми кредиту?
71. Якими є види кредиту і за якими критеріями вони виокремлені?
72. Як класифікується банківський кредит?
73. Які існують теоретичні концепції кредиту?
74. Що таке економічні межі кредиту?
75. Якими є стадії та закономірності руху кредиту?
76. Яка роль кредиту в ринковій економіці?
77. Що представляють і як визначаються позичковий процент та його норма?
78. Чим обумовлена сплата позичкового процента?
79. Як формується норма відсотка і які чинники впливають на її параметри?
80. Які використовуються вимірники процента?
81. Що представляє собою вимірник процентних ставок — дохід — на момент погашення?
82. У чому сутність визначення доходу за купонною облігацією?
83. У чому особливості обчислення процентної ставки як дисконтного доходу?
84. Коли доцільно застосовувати складні проценти? Напишіть формулу для їх визначення.
85. Що таке процентна маржа?

86. Яким є зміст поняття «портфель фінансових активів»?
87. В чому сутність теорії вибору портфеля активів?
88. Від чого залежить поведінка ринкових процентних ставок?
89. Що таке ризикова структура процентних ставок та від яких чинників вона залежить?
90. Що таке строкова структура процентних ставок та від яких чинників вона залежить?
91. Які використовуються теорії для пояснення взаємозв'язку між процентними ставками на цінні папери з різними строками погашення?
92. Які існують види фінансових інструментів залежно від термінів платежів за процентами?
93. Які існують способи нарахування процентів?
94. Як розраховуються прості проценти?
95. Яка особливість актуарного методу нарахування процентів при часткових платежах для погашення позички?
96. Яка особливість «правила торгівця» як методу нарахування процентів при часткових платежах для погашення позички?
97. Яка роль процента для розвитку кредитних відносин?
98. У чому зміст і якою є структура кредитних відносин?
99. Як впливають кредитні відносини на розвиток макроекономічних процесів?
100. Якими є прикладні функції кредиту та на підставі яких форм вони реалізуються?
101. Яким є зміст поняття «кредитні гроші» та на базі яких функціональних форм вони себе реалізують?
102. Проблеми розвитку кредитних відносин в Україні?
103. Перспективи розвитку кредитних відносин в Україні?

Модуль IV. Кредитна система та фінансове посередництво

104. У чому полягає економічне призначення діяльності фінансових посередників?
105. У чому відмінність небанківських фінансово-кредитних установ від банків?
106. У чому полягають функції небанківських фінансово-кредитних установ?
107. У чому полягає функціональна відмінність інвестиційних фондів від фінансових компаній?
108. Що стримує розвиток кредитної кооперації в Україні?
109. Охарактеризуйте діяльність небанківських кредитно-фінансових установ в Україні.
110. Які переваги фінансового посередництва?
111. Що таке банківська система?
112. Функції банківської системи.
113. Які особливості побудови банківської системи України?
114. Як можна відрізнити спеціалізований банк від небанківської кредитно-фінансової установи?

115. За якими принципами будується дворівнева банківська система?
116. Що таке комерційний банк?
117. За якими ознаками класифікуються комерційні банки?
118. У чому полягає суть активних операцій банку?
119. В чому полягає суть пасивних операцій банку?
120. Баланс комерційного банку, його зміст та структура.
121. Статутний фонд комерційного банку та порядок його формування.
122. Що належить до позичених коштів комерційних банків?
123. Як здійснюється міжбанківське кредитування?
124. Що таке кредитний ризик?
125. Як здійснюється мінімізація кредитних ризиків?
126. Яким вимогам повинно відповідати забезпечення кредиту?
127. Процентна ставка за банківськими кредитами.
128. Назвіть основні види доходів та витрат комерційного банку.
129. Що таке банківська послуга?
130. Регламентація капіталу комерційних банків.
131. Прибутковість банку та показники її вимірювання.
132. Становлення комерційних банків в Україні.
133. Походження центральних банків.
134. Яку роль відіграє центральний банк у формуванні пропозиції грошей?
135. У чому полягає незалежність центрального банку і яке значення вона має?
136. Якими є основні функції центрального банку?
137. Як здійснюється банківський нагляд?
138. Якими є структура і зміст механізмів регулювання грошового обігу?
139. Особливості створення та діяльності Національного банку України.
140. Особливості функціонування центрального банку Японії.
141. Охарактеризуйте організаційну структуру ФРС США.
142. Охарактеризуйте Європейську систему центральних банків.
143. Що таке міжнародні валютно-кредитні установи та яке їх призначення?
144. Дайте характеристику міжнародним регіональним валютно-кредитним організаціям.
145. Охарактеризуйте основні інструменти фінансування, що застосовує у своїй діяльності ЄБРР.
146. Яке місце в системі міжнародного валютного регулювання посідає МВФ?

Завдання 2. Визначення термінів: три поняття з наведених у термінологічних словниках за кожною темою, які належать до відповідного модуля.

Завдання 3. Задача: типова задача в розрізі тем, які належать до відповідного модуля.

ТИПОВИЙ ВАРІАНТ МОДУЛЬНОЇ КОНТРОЛЬНОЇ РОБОТИ

Модульна контрольна робота № 1

Завдання 1. ДАЙТЕ ВІДПОВІДІ НА ПОСТАВЛЕНІ ПИТАННЯ:

1. Які основні етапи еволюції грошей?
2. Як формується рівновага на грошовому ринку?

Завдання 2. ДАЙТЕ ВИЗНАЧЕННЯ ТЕРМІНІВ: ГРОШІ, ГРОШОВИЙ ОБОРОТ, ГРОШОВИЙ РИНОК.

Завдання 3. Задача.

Користуючись наведеними умовними даними, розрахувати загальний обсяг грошової маси та динаміку окремих її складових за практикою оцінки грошової маси в Україні. Відповідь обґрунтувати.

Дані для розрахунку	Сума на початок року, тис. у. о.	Сума на кінець року, тис. у. о.
Кількість готівки на руках у населення	900	1000
Кількість готівки в касах підприємств та організацій	1200	1400
Кількість готівки в касах комерційних банків.	3500	3400
Залишок коштів на кореспондентських рахунках комерційних банків	4200	4550
— у тому числі обов'язкові резерви	2100	2220
Залишок коштів на депозитних рахунках до запитання в комерційних банках	2100	3370
Залишок коштів на строкових депозитних рахунках	4480	5400
Цінні папери власного боргу банків	1500	1650

ІНДИВІДУАЛЬНІ ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ ТА МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО ЇХ ВИКОНАННЯ

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ТА ВИМОГИ ДО ВИКОНАННЯ ІНДИВІДУАЛЬНИХ ЗАВДАНЬ

Під час вивчення дисципліни «Гроші та кредит», кожен студент виконує індивідуальні завдання, які складаються з реферату, написаного за кожним змістовим модулем та курсової роботи. Мета цих завдань — поглиблення теоретичних знань та набуття практичних навичок, самостійне опрацювання нормативних матеріалів, а також обґрунтоване формулювання висновків стосовно засвоєння матеріалу, щодо грошової і банківської системи як центральних ланок інфраструктури грошового ринку.

Написання реферату передбачається за темою на вибір із запропонованого переліку в розрізі тем, що належать до відповідного змістового модулю (див. Розділ II. Кількість і зміст навчальних модулів з дисципліни «Гроші та кредит»). Ви можете заздалегідь ознайомитися, вибрати тему, яка Вас зацікавить, і написати реферат напередодні семінарського заняття. Керувати написанням реферату, перевіряти й оцінювати їх буде керівник семінарських занять. Кращі реферати можуть обговорюватися на семінарських заняттях. Переробляти незадовільні реферати не дозволяється.

Реферат є доповіддю на визначену тему, що включає огляд та аналіз відповідних наукових і нормативних джерел. Його підготовка є самостійною творчою роботою, що має науково-дослідницький характер і складається з таких етапів:

1. Вибір теми і складання плану.
2. Підбір літературних джерел і статистичного матеріалу.
3. Написання реферату.

4. Оформлення списку використаних літературних джерел.

5. Захист реферату.

Тему реферату студент обирає самостійно із зазначеного переліку або може запропонувати власну тему, попередньо узгодивши її з викладачем. Неузгоджена тема реферату не зараховується у виконання індивідуального завдання. За структурою реферат включає питання, що дозволяють логічно викласти матеріал за визначеною темою та список використаних літературних джерел. Обсяг реферату залежить від повноти розкриття його проблематики, але не може бути меншим за 10 сторінок друкованого тексту на форматі А4 14 шрифтом через полуторний інтервал з полями: верхнє, нижнє, ліве — 2 см, праве — 1 см.

Робота студента над виконанням індивідуального завдання супроводжується консультаціями з викладачем. Кінцевий термін подання індивідуальної роботи викладачу — день написання модульної контрольної роботи.

Студенти за напрямом підготовки «Фінанси і кредит» за програмою професійного спрямування виконують з дисципліни «Гроші та кредит» курсову роботу, яка має бути самостійною науковою роботою студента.

Метою курсової роботи є перевірка і закріплення засвоєних студентами теоретичних знань, необхідних їм як майбутнім фахівцям банківської справи, набуття студентами навичок щодо систематизації цих знань і застосування при дослідженні конкретної теоретичної теми з використанням матеріалів з практичної діяльності банківських установ.

Вказівки з написання курсової роботи з дисципліни «Гроші та кредит» та критерії оцінювання містяться в методичних рекомендаціях, які студент може отримати в бібліотеці або на кафедрі «Грошового обігу і кредиту».

ТЕМАТИКА РЕФЕРАТІВ ЗА МОДУЛЕМ І

ТЕМА І. СУТНІСТЬ І ФУНКЦІЇ ГРОШЕЙ

1. Історія походження грошей.
2. Історичний огляд походження грошової одиниці — гривні.
3. Еволюція форм вартості грошей.
4. Функція грошей як певна дія грошей щодо обслуговування руху вартості в процесі суспільного відтворення.
5. Форми грошей та їх еволюційне походження.

6. Сучасні форми грошей: депозитні, електронні гроші.
7. Два аспекти вартості грошей: вартість грошей як грошей і вартість грошей як капіталу.

Рекомендована література

5, 16, 17, 18, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 30, 35, 40.

ТЕМА 2. ГРОШОВИЙ ОБІГ І ГРОШОВІ ПОТОКИ

8. Сутність та характер обігу товарних грошей.
9. Модель грошового обороту.
10. Грошові агрегати як характеристика грошової маси.
11. Методи регулювання грошової маси.
12. Збалансування грошових потоків.
13. Необхідність визначення швидкості обігу грошей.
14. Сутність закону грошового обігу та його використання в Україні.
15. Проблеми зміцнення грошового обороту в Україні.

Рекомендована література

8, 9, 11, 16, 17, 18, 20, 21, 23, 24, 25, 26, 27, 30, 40.

ТЕМА 3. ГРОШОВИЙ РИНОК

16. Рівновага на грошовому ринку та норма процента.
17. Фактори, які визначають рівновагу на грошовому ринку.
18. Проблеми та перспективи ринку цінних паперів в Україні.
19. Фінансове посередництво на вітчизняному грошовому ринку.
20. Канали прямого та опосередкованого фінансування на грошовому ринку в Україні.

Рекомендована література

4, 14, 16, 17, 18, 24, 25, 26, 30, 35.

ТЕМА 4. РОЛЬ ГРОШЕЙ У РИНКОВІЙ ЕКОНОМІЦІ

21. Історія походження грошей.
22. Бартерна економіка, її переваги та недоліки порівняно з монетарною економікою.

23. Теорія нейтральності: сутність, основні положення, критика.
24. Дискусії між кейнсіанцями та монетаристами щодо регулювання пропозиції грошей для впливу на циклічність ділової активності.
25. Роль грошей у період переходу економіки України до ринкових відносин.

Рекомендована література

16, 17, 18, 35.

ТЕМА 5. ТЕОРІЯ ГРОШЕЙ

26. Теорія грошей як складова економічної теорії.
27. Номіналістична теорія грошей.
28. Кількісна теорія грошей, причини виникнення та основні постулати.
29. Кембриджська версія кількісної теорії грошей.
30. «Кон'юнктурний» варіант кількісної теорії М. І. Туган-Барановського.
31. Внесок Дж. М. Кейнса в розвиток кількісної теорії грошей.
32. Сучасний монетаризм та грошово-кредитна політика України у світлі монетаристської теорії.

Рекомендована література

16, 17, 18, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 30, 35, 37.

ТЕМАТИКА РЕФЕРАТІВ ЗА МОДУЛЕМ II

ТЕМА 6. ГРОШОВІ СИСТЕМИ

33. Грошова система економіки ринкового типу.
34. Становлення грошової системи України.
35. Особливості становлення та розвитку грошової системи США.
36. Особливості становлення та розвитку грошової системи Німеччини.
37. Особливості становлення та розвитку грошової системи Великої Британії.
38. Особливості становлення та розвитку грошової системи Франції.
39. Особливості становлення та розвитку грошової системи Японії.

Рекомендована література

3, 4, 14, 16, 17, 18, 21, 24, 25, 26, 30, 39.

ТЕМА 7. ІНФЛЯЦІЯ ТА ГРОШОВІ РЕФОРМИ

40. Визначення причин інфляції як необхідний елемент для розробки антиінфляційної політики.

41. Наслідки інфляції для суспільства.

42. Поняття, цілі та види грошових реформ.

43. Особливості проведення грошової реформи в Україні на початку 1990-х років.

44. Особливості проведення грошових реформ у зарубіжних країнах.

Рекомендована література

7, 16, 17, 18, 21, 24, 25, 27, 29, 30.

ТЕМА 8. ВАЛЮТНИЙ РИНОК І ВАЛЮТНІ СИСТЕМИ

45. Сутність, призначення та специфічні ознаки валюти.

46. Механізм регулювання валютного курсу.

47. Проблеми та перспективи при визначенні валютного курсу в Україні.

48. Особливості розвитку валютної системи України.

49. Характеристика сучасної світової системи та роль МВФ у її функціонуванні.

50. Платіжний баланс та оптимізація золотовалютних резервів у механізмі валютного регулювання.

Рекомендована література

10, 13, 16, 17, 18, 24, 25, 27, 30, 34.

ТЕМА 9. МЕХАНІЗМ ФОРМУВАННЯ ПРОПОЗИЦІЇ ГРОШЕЙ ТА ГРОШОВО-КРЕДИТНА ПОЛІТИКА

51. Характеристика діяльності установ, які беруть участь у збільшенні пропозиції грошей.

52. Баланс центрального банку і його місце у формуванні пропозиції грошей.

53. Чинники впливу на пропозицію грошей.
54. Кейнсіанський та монетаристський підходи до грошово-кредитної політики.
55. Особливості визначення та реалізації грошово-кредитної політики в Україні на різних етапах перехідного періоду.
56. Вплив грошово-кредитної політики на економічне життя.
57. Особливості грошово-кредитної політики в Україні на різних етапах розвитку.
58. Характеристика інструментів грошово-кредитної політики в Україні.
59. Порівняльна характеристика політики операцій на відкритому ринку, процентної політики та політики обов'язкового резервування як методів контролю над пропозицією грошей за критеріями: гнучкості, ефективності, швидкості здійснення.

Рекомендована література

1, 2, 16, 17, 19, 24, 28, 33, 38.

ТЕМАТИКА РЕФЕРАТІВ ЗА МОДУЛЕМ III

ТЕМА 10. СУТНІСТЬ І ФУНКЦІЇ КРЕДИТУ

60. Порівняльний аналіз поглядів українських та зарубіжних економістів на сутність кредиту.
61. Аналіз існуючих поглядів щодо функцій кредиту.
62. Характеристика принципів кредитування.
63. Відмінне та спільне між кредитом та грошима, фінансами, торгівлею.

Рекомендована література

6, 16, 17, 18, 20, 21, 23, 24, 25, 26, 27, 30, 32.

ТЕМА 11. ФОРМИ, ВИДИ І РОЛЬ КРЕДИТУ

64. Форми кредиту: переваги і недоліки окремих форм.
65. Кредитні відносини та інфляція.
66. Розвиток кредитних відносин у перехідній економіці України.

67. Іпотечний кредит: його становлення та розвиток в Україні.
68. Роль банківського кредиту в розвитку економіки України.
69. Кредитування студентів в Україні: проблеми та перспективи.

Рекомендована література

16, 17, 18, 20, 21, 23, 24, 25, 26, 27, 30, 32.

ТЕМА 12. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПРОЦЕНТА

70. Роль позичкового процента у підвищенні ефективності різних галузей економіки.
71. Роль позичкового процента у формуванні ресурсної бази комерційних банків.
72. Процентна політика комерційних банків.
73. Ринкова процентна ставка та методи її визначення.
74. Способи нарахування процентів.

Рекомендована література

16, 17, 18, 25, 26.

ТЕМАТИКА РЕФЕРАТІВ ЗА МОДУЛЕМ IV

ТЕМА 13. ФІНАНСОВЕ ПОСЕРЕДНИЦТВО ГРОШОВОГО РИНКУ

75. Роль фінансового посередництва на грошовому ринку.
76. Комерційні банки — провідні фінансові посередники на грошовому ринку України.
77. Взаємодія банків та небанківських фінансових посередників на грошовому ринку України.
78. Банківська система України: особливості становлення та розвитку.
79. Діяльність небанківських фінансово-кредитних установ в Україні.
80. Стан та перспективи розвитку кредитних спілок в Україні.
81. Діяльність страхових компаній в Україні як фінансових посередників.

Рекомендована література

2, 12, 16, 17, 18, 20, 21, 23, 25, 26, 27, 30, 36, 39.

ТЕМА 14. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДІЯЛЬНОСТІ КОМЕРЦІЙНИХ БАНКІВ

82. Походження та розвиток банків.
83. Характерні ознаки та види комерційних банків України.
84. Формування ресурсної бази комерційного банку.
85. Активні операції комерційних банків.
86. Організація банками безготівкових розрахунків між суб'єктами господарювання.
87. Банківські послуги як джерело доходів комерційних банків.
88. Проблеми стабільності комерційних банків в Україні.
89. Банківський ризик як невід'ємний елемент діяльності комерційного банку.
90. Сучасний стан комерційних банків в Україні та шляхи його зміцнення.

Рекомендована література

- 1, 2, 4, 6, 8, 11, 15, 16, 17, 18, 20, 21, 23, 25, 26, 27, 28, 30, 31, 32, 35, 36, 39.

ТЕМА 15. ЦЕНТРАЛЬНІ БАНКИ В СИСТЕМІ МОНЕТАРНОГО ТА БАНКІВСЬКОГО УПРАВЛІННЯ

91. Походження центральних банків та їх розвиток.
92. Основи функціонування Національного банку України.
93. Функції центрального банку та їх зміст.
94. Незалежність центрального банку та чинники, що її визначають.
95. Ефективність монетарної політики НБУ.
96. Діяльність НБУ як фінансового агента уряду.
97. Пропозиція грошей та роль центрального банку в її формуванні.

Рекомендована література

- 1, 2, 14, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 23, 25, 26, 27, 28, 30, 31, 32, 33, 35, 36, 38, 39.

ТЕМА 16. МІЖНАРОДНІ ФІНАНСОВО-КРЕДИТНІ УСТАНОВИ ТА ЇХ СПІВРОБІТНИЦТВО З УКРАЇНОЮ

98. Міжнародний валютний фонд та його відносини з Україною.
99. Світовий банк. Напрями його співробітництва з Україною.

100. Регіональні міжнародні валютно-кредитні організації.
101. Європейський банк реконструкції та розвитку. Форми співробітництва з Україною.
102. Банк міжнародних розрахунків.
103. Проблеми інтеграції України до світового економічного простору.
104. Переваги та недоліки України як члена СОТ.

Рекомендована література

10, 13, 16, 18, 25, 27, 28, 30, 34, 39.

ТЕМА 2. ГРОШОВИЙ ОБІГ І ГРОШОВІ ПОТОКИ

Процес безперервного руху грошей між суб'єктами економічних відносин у суспільному відтворенні являє собою ... Він — явище макро-економічного порядку, обслуговує кругообіг усього ... капіталу суспільства на всіх стадіях суспільного відтворення: у виробництві, ..., обміні і ... Тому його нерідко називають ... грошовим ...

Одним із секторів грошового ... є сектор, що обслуговує сферу перерозподільних відносин, у яких власність суб'єктів не ..., а лише передається у тимчасове користування. Тому для цих відносин характерні нееквівалентність, поворотність, ..., завдяки чому рух грошей, що обслуговує реалізацію цих відносин, має ... характер. Отже, цей сектор грошового ... суттєво відрізняється не тільки від грошового ..., але й від фіскально-бюджетного сектору, і називається він ...

Грошовий ... — це специфічний показник грошової маси, що характеризує певний набір її елементів залежно від їх ліквідності.

У статистичній практиці України визначаються і використовуються для цілей аналізу і регулювання ... грошові ... : (назвати які).

Виходячи з відомого рівняння обміну І. ..., величину швидкості обігу грошей можна визначити за формулою:

$$V = \frac{PQ}{?},$$

де V — швидкість обігу грошей;

P — середній рівень цін на товари та послуги;

Q — фізичний обсяг товарів та послуг, що реалізовані в даному періоді;

? — ...

Показник ... стану монетизації ВВП звичайно розраховують як частку від ділення ... грошової ..., що є в обороті на кінець року, до ... річного обсягу V

ТЕМА 3. ГРОШОВИЙ РИНОК

Передавання грошей від одного суб'єкта грошового ринку до іншого набуває сенсу лише тоді, коли в одного з них вони є ..., а в іншого ...

Купівля грошей є формою одержання суб'єктами ринку у своє розпорядження деякої суми грошей і обмін на певні інструменти, які заведено називати ...

За характером усі інструменти грошового ринку є певними зобов'язаннями ... перед ... грошей. Залежно від виду зобов'язання їх можна поділити на ...

У посередницьких операціях ключовими суб'єктами є так звані фінансові посередники — ... (назвати які), а також технічні посередники — ... (назвати які).

Кредиторами можуть бути ... економічні суб'єкти, що ... грошові кошти. Це насамперед ... (назвати які). Позичальниками можуть бути ... економічні суб'єкти.

За інституційним критерієм грошовий ринок можна поділити на два сектори:

- ...;
- ...

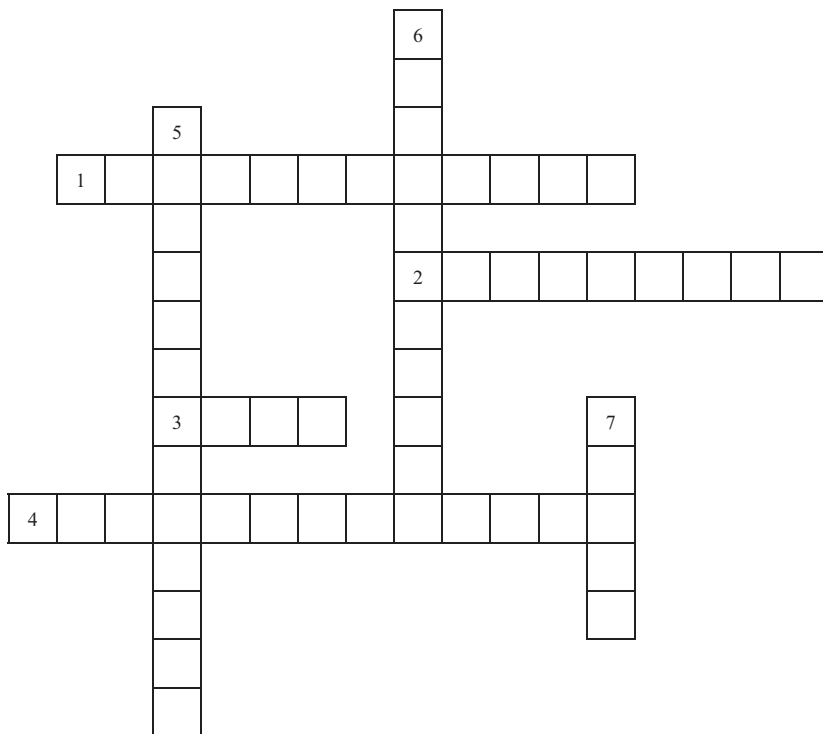
Портфельний підхід до вивчення попиту на гроші був застосований ..., який назвав своє трактування попиту на гроші теорією ...

Попит на гроші тісно пов'язаний зі швидкістю обігу грошей ... залежністю: у міру зростання попиту на гроші кожна грошова одиниця, що є в обороті, ... перебуватиме в розпорядженні окремого економічного суб'єкта, ... буде її обіг, і навпаки.

Якщо дві криві — попиту і пропозиції — накласти одна на одну в одній системі координат, то одержимо ... ринку грошей, де попит і пропозиція подаються у ...

На ринку грошей торгують грошовими коштами, які є вільними у продавця і потрібні в обороті покупця на строк ...

ТЕМА 4. РОЛЬ ГРОШЕЙ У РИНКОВІЙ ЕКОНОМЦІ

По горизонталі:

1 — самостійний канал передавального механізму, який діє паралельно з каналом процентної ставки та фінансових активів;

2 — канал передавального механізму, що діє в складі фінансових активів, стосується лише поточного попиту домогосподарств;

3 — явище, без урахування якого нині не обходиться дослідження монетарних процесів;

4 — інша назва передавального механізму.

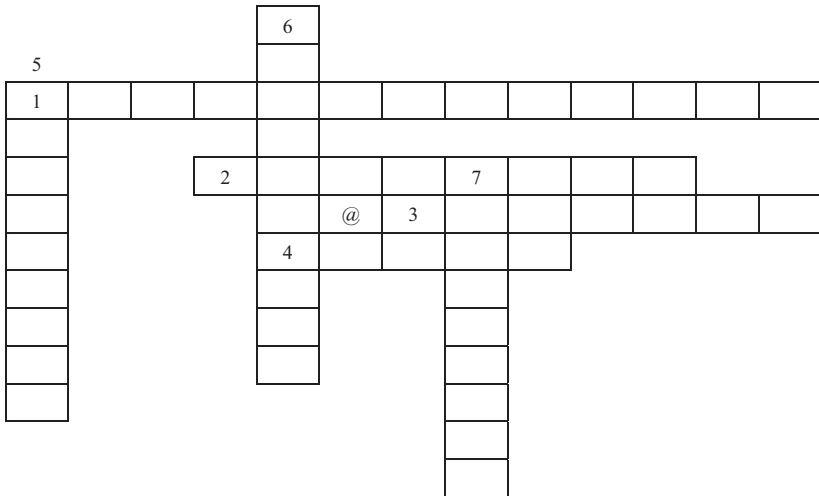
По вертикалі:

5 — концепція ... грошей;

6 — канал передавального механізму, функціонує на базі фінансових активів і впливає на тривалі споживчі витрати домогосподарств;

7 — він першим розпочав дослідження ролі грошей за схемою: гроші — процент — інвестиції — виробництво.

ТЕМА 5. ТЕОРІЯ ГРОШЕЙ

По горизонталі:

1 — напрям кількісної теорії;

2 — приріст маси грошей в обороті визначається за формулою, яка отримала назву «рівняння ...»;

3 — теорія грошей, представники якої абсолютизували товарну природу грошей, ототожнювали грошовий обіг з товарним;

4 — він стверджував, що гроші мають суттєве значення і виконують самостійну роль у розвитку економіки.

По вертикалі:

5 — ключовий напрям прикладної теорії;

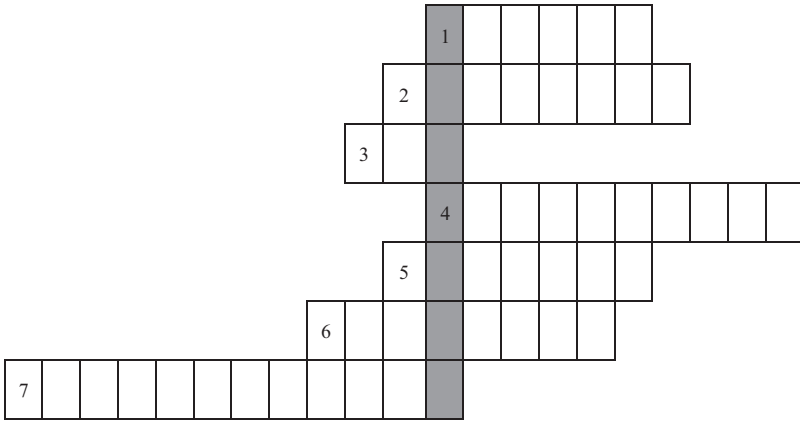
6 — напрям у теорії грошей для якого характерними є концентрація уваги на внутрішніх аспектах явища грошей і недооцінка їх зовнішніх аспектів, що стосуються впливу грошей на економічні процеси;

7 — напрям економічної думки, який охоплює дослідження природи, ролі, механізмів формування та використання грошей у ринковій економіці.

ТЕМА 6. ГРОШОВІ СИСТЕМИ

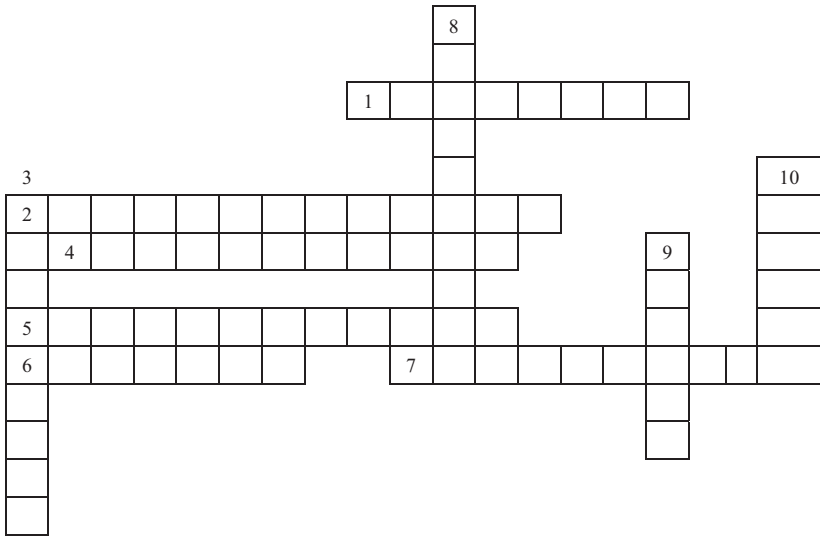
Розв'язання кросворду полягає в тому, що правильно відгадавши слово по горизонталі, ви прочитаєте по вертикалі зашифроване слово, виділене кольором.

Зашифроване слово: вид комерційного цінного папера.

1. Грошова одиниця будь-якої країни.
2. Збільшення вартості грошей.
3. Грошовий документ установленної форми, що містить беззаперечну вказівку власника поточного рахунку банкові сплатити зазначену суму конкретній особі чи пред'явникові.
4. Стан економіки, пов'язаний з одночасною стагнацією та інфляцією.
5. Вид банківського вкладу.
6. Знецінення паперових грошей.
7. Грошове вираження загальної суми витрат підприємства на виробництво та реалізацію продукції (робіт і послуг).

ТЕМА 7. ІНФЛЯЦІЯ ТА ГРОШОВІ РЕФОРМИ

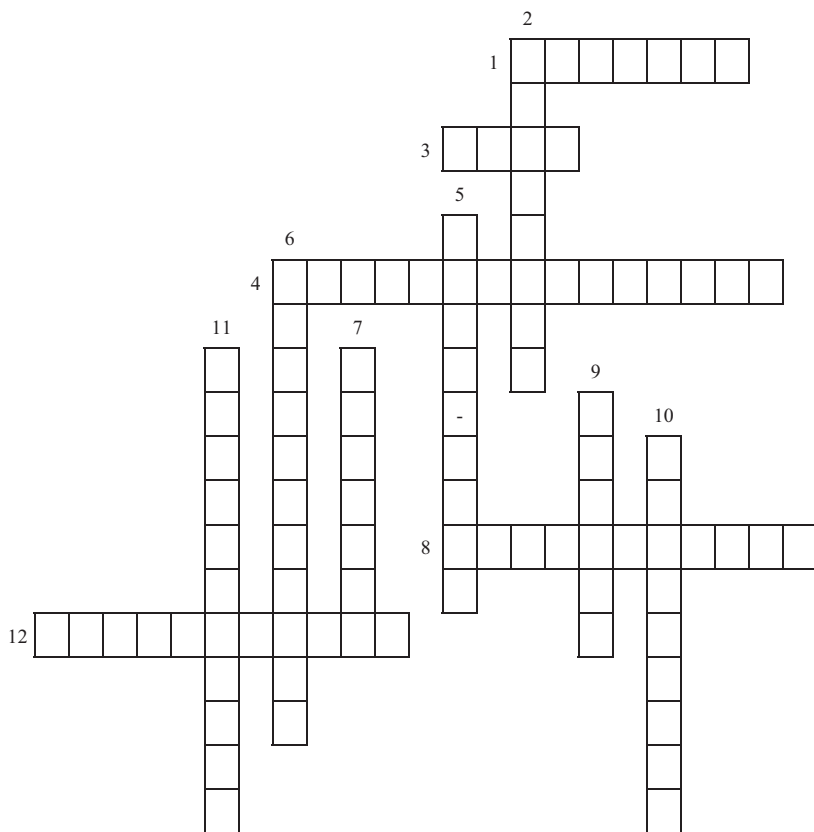
По горизонталі:

- 1 — характеризує зміну в часі загального рівня цін на всі товари і послуги, що реалізовані кінцевим споживачам;
- 2 — різновид інфляції за темпами знецінення грошей;
- 4 — різновид інфляції, за якої знецінення грошей проявляється в падінні їх курсу до іноземних валют;
- 5 — грошова реформа, за якої введення нових грошей в обіг здійснюється за короткий строк;
- 6 — різновид інфляції, який характеризується прискореним зростанням маси грошей в обороті без помітного підвищення чи з незначним зростанням цін;
- 7 — агрегатний індекс цін ...

По вертикалі:

- 3 — різновид інфляції за темпами знецінення грошей;
- 8 — антиінфляційна політика, що включає ряд методів обмеження платоспроможного попиту через фіскально-бюджетний і кредитно-грошовий механізм;
- 9 — різновид інфляції, що спричинений тиском ціни з боку зростання виробничих витрат;
- 10 — формула, з якої можна в найзагальнішому вигляді вивести причини інфляції.

ТЕМА 8. ВАЛЮТНИЙ РИНОК І ВАЛЮТНІ СИСТЕМИ

По горизонталі:

1 — форма організації валютних відносин, закріплена в державно-правових нормах та в міжнародних угодах;

3 — резервна валюта;

4 — здатність національної валюти вільно обмінюватися на валюти інших країн та платіжні засоби за поточним курсом;

8 — різновид валютної системи;

12 — різновид валютної політики.

По вертикалі:

2 — операції, що полягають у купівлі-продажу валютних цінностей з відстрочкою поставки їх на термін, що перевищує два робочі дні;

5 — співвідношення між двома валютами, яке визначається за їх курсом по відношенню до третьої валюти;

6 — визначення курсу валюти;

7 — відносини, які виникають у процесі взаємного обміну результатами діяльності національних господарств різних країн і обслуговуються валютою;

9 — операції, що полягають у купівлі-продажу валюти на умовах поставки її не пізніше другого робочого дня з дня укладання угоди за курсом, узгодженим у момент її підписання;

10 — валютний курс, який формується на валютному ринку під впливом попиту і пропозиції;

11 — діяльність держави щодо регламентації валютних відносин економічних суб'єктів і їх діяльності на валютному ринку.

ТЕМА 9. МЕХАНІЗМ ФОРМУВАННЯ ПРОПОЗИЦІЇ ГРОШЕЙ ТА ГРОШОВО-КРЕДИТНА ПОЛІТИКА

Формування пропозиції грошей — досить складний процес. Починається він зі збільшення грошової ... центрального банку, що й визначає особливу місію останнього в усьому процесі. Продовжується він у процесі кредитно-розрахункової діяльності ... банків, під час якої виникає ..., завдяки якому зростають банківські депозити.

У грошово-кредитній мультиплікації беруть участь ... та ... Від їх ... в цьому процесі залежить рівень мультиплікатора, а отже, і темпи зростання ... та загальний обсяг ... грошей.

Висхідним моментом у формуванні пропозиції грошей є формування (зміна) ... Вона включає ... та банківські ...

Основним у грошовій базі за обсягом та часткою є елемент ...

За своїм призначенням банківські резерви поділяються на ... резерви та ... резерви.

... резерви — це та частина загальних резервів, яка бронюється на вимогу і за нормативами ... банку і яка не може бути використана для ... операцій ... банку та призначена для задоволення потреб, що контролюються ... банком.

... резерви — це сукупність грошових коштів, які є в розпорядженні банків і які можуть вільно використовуватись для ... операцій.

Показник грошового мультиплікатора піддається впливу трьох суб'єктів грошового ринку:

- ...;
- ...;
- ...

Розрахунок пропозиції грошей на підставі простого мультиплікатора депозитів є ...

ТЕМА 10. СУТНІСТЬ І ФУНКЦІЇ КРЕДИТУ

За своєю сутністю кредит — це суспільні відносини, що виникають між економічними суб'єктами у зв'язку з передаванням один одному в тимчасове користування вільних коштів на засадах ...

Основними ознаками відносин, що становлять сутність кредиту, є такі:

— учасники кредитних відносин мають бути ...;

— кредитні відносини є ...;

— кредитні відносини не змінюють ..., з приводу яких вони виникають;

— кредитні відносини є ..., оскільки вони виникають у зв'язку з рухом цінності (грошей чи матеріальних цінностей);

— кредитні відносини є не...

Кредитні відносини на мікроекономічному рівні є ...

Кредитні відносини на макроекономічному рівні є ...

Безперервність та ... кредитних відносин визначають ще одну їхню рису — здатність забезпечувати ... вільної цінності, тобто її капіталізацію. Таким чином, формується особлива самостійна форма капіталу — ...

Елементами кредитних відносин є:

— ...;

— ...

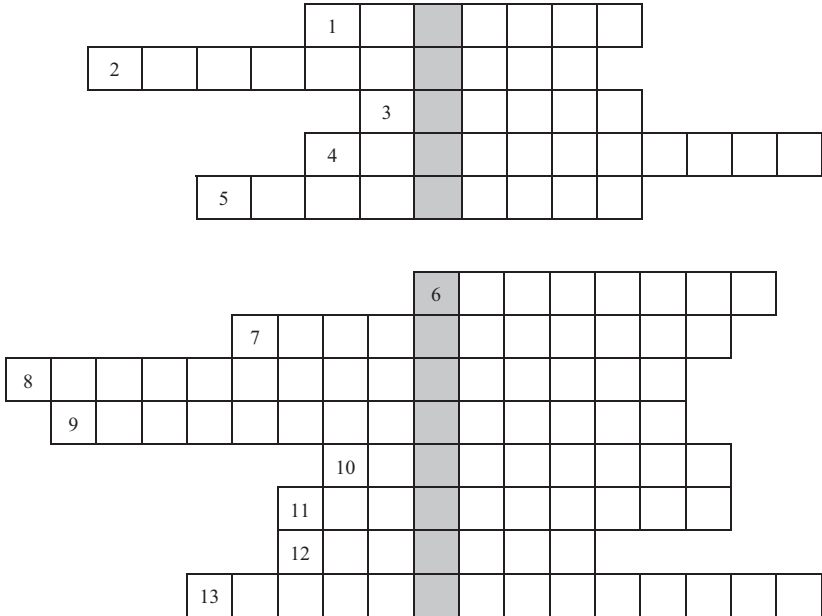
Першою формою кредиту, що мала найпростішу сутність, був ... Характерними ознаками цього кредиту було те, що він мав випадковий характер. Такі позички часто ..., внаслідок чого позичальник потрапляв в особисту залежність від кредитора.

Функції кредиту є явищем ... Серед дослідників кредиту найменше розходжень простежується щодо ... функції. Дослідники визнають також і інші функції кредиту, а саме: ...

Кредит як форма суспільних відносин має багато спільного з іншими економічними категоріями — ...

ТЕМА 11. ФОРМИ, ВИДИ І РОЛЬ КРЕДИТУ

Розв'язання кросворду полягає в тому, що правильно відгадавши слово по горизонталі, ви прочитаєте по вертикалі зашифровані слова, виділені кольором.

1. Норма відсотка, що складається на ринку позичкових капіталів на конкретний період часу.
2. Грошовий капітал, що приносить прибуток у вигляді відсотків.
3. Сукупність економічних відносин, що виникають з приводу передачі вартості (майна або грошей) на умовах повернення, терміновості й платності.
4. Форма руху безпосередньо промислового капіталу і спосіб перетворення товарного капіталу у грошовий шляхом продажу товарів з відстроченням платежу.
5. Різновид кредиту, за якого держава є переважно позичальником.
6. Синонім «процент».
7. Різновид кредиту залежно від суб'єктів кредитних відносин.
8. Функція кредиту.

9. Теорія, сутність якої полягає в тому, що в позику надається не позичковий капітал, а продуктивний капітал, тобто капітал у його речовій формі.

10. Кредит, який надається юридичним чи фізичним особам.

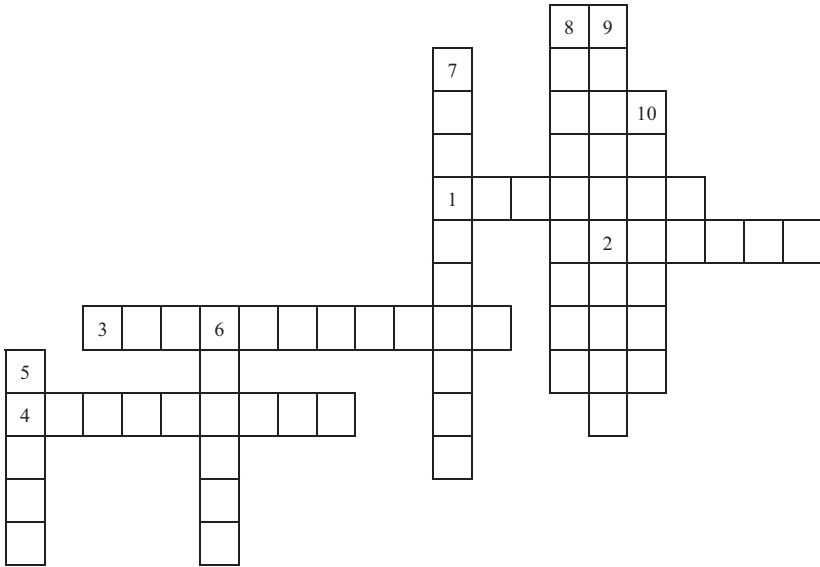
11. Функція кредиту.

12. Специфічний прояв суті кредиту, що відображає лише окремі її ознаки, які відрізняють кредит від інших економічних категорій.

13. Теорія, сутність якої полягає в тому, що банки — не посередники в кредиті, а установи, які виступають «фабриками капіталу», бо здатні самостійно створювати капітал.

Зашифровані слова: відношення річного доходу, отриманого на позичковий капітал, до суми наданого кредиту, помноженого на 100.

ТЕМА 12. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПРОЦЕНТА

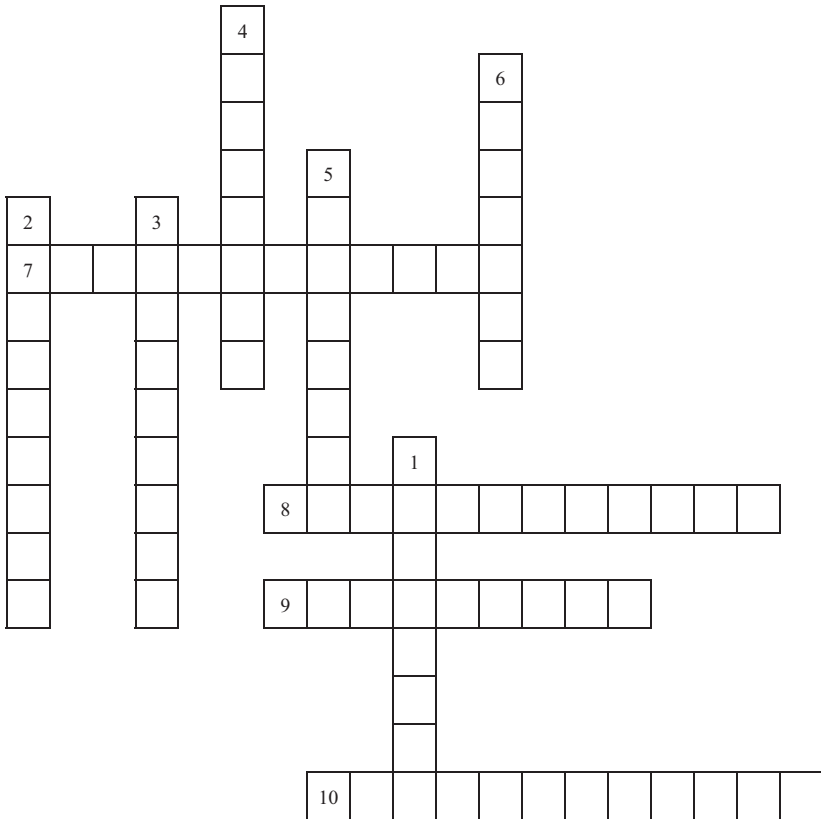
По горизонталі:

- 1 — облігація, за якою дохід виплачується після подання інвестором емітенту купона, в якому визначена сума доходу за певний період;
- 2 — певний набір майна, нагромадженого в розпорядженні власника;
- 3 — атрибут ризиковості цінного папера;
- 4 — метод нарахування процентів.

По вертикалі:

- 5 — різниця між процентними ставками за наданий кредит і залучені ресурси;
- 6 — межа процентної ставки, що теоретично дорівнює середній нормі прибутку;
- 7 — різновид доходу;
- 8 — процентна ставка, величина якої встановлюється незмінною на весь період користування позичкою;
- 9 — процентні ставки, які не скориговані на зміну рівня цін;
- 10 — норма позичкового процента, яка існує на грошовому ринку в будь-який момент.

**ТЕМА 13. ФІНАНСОВЕ ПОСЕРЕДНИЦТВО
ГРОШОВОГО РИНКУ**

По вертикалі:

1 — різновид фінансового посередника;

2 — фінансовий посередник, який спеціалізується на здаванні в оренду фірмам для використання у виробничій діяльності предметів тривалого користування;

3 — спеціалізований фінансовий посередник, який на договірній основі акумулює кошти юридичних і фізичних осіб у цільові фонди;

4 — фінансовий посередник, який формує свої ресурси шляхом продажу паїв своїм членам, стягування з них спеціальних внесків, одержання позичок у банках, одержання доходів від поточної діяльності;

5 — конкуренція, здійснювана через підвищення якості товарів, їх надійності, збільшення термінів служби, підвищення продуктивності, поліпшення умов реалізації за незмінних цін;

6 — фінансовий посередник, який спеціалізується на видачі позичок під заставу рухомого майна.

По горизонталі:

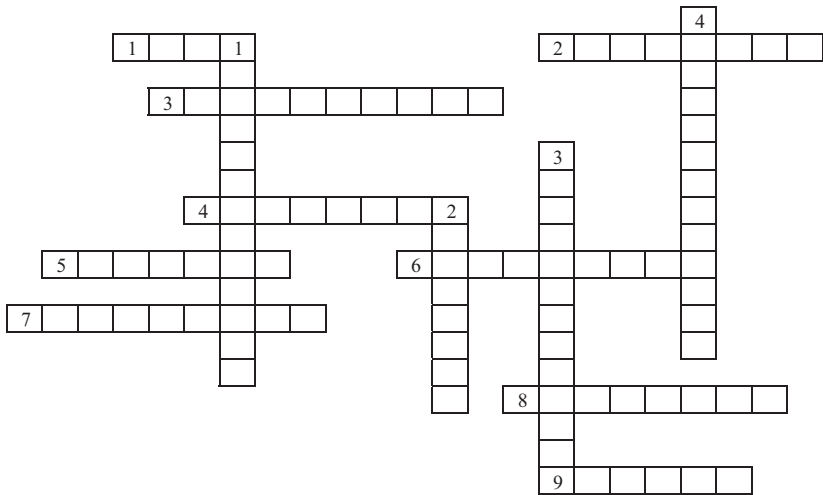
7 — фінансовий посередник, який спеціалізується на управлінні довгостроковими коштами;

8 — фінансовий посередник, який спеціалізується на купівлі у фірм права на вимогу боргу;

9 — фінансовий посередник, який мобілізовані звичайним для інвестиційних посередників шляхом кошти направляє у позички фізичним та юридичним особам для придбання товарів;

10 — витрати, що пов'язані з купівлею-продажем фінансових інструментів — акцій, облігацій, сертифікатів, векселів та ін.

ТЕМА 14. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДІЯЛЬНОСТІ КОМЕРЦІЙНИХ БАНКІВ

По горизонталі:

1 — фінансова організація, яка зосереджує тимчасово вільні грошові засоби, надає їх у тимчасове користування у вигляді кредитів та є посередником у взаємних платежах і розрахунках між підприємствами, установами та окремими особами;

2 — офіційний документ, який повинен мати банк для здійснення певних операцій;

3 — різновид банківської системи;

4 — спеціалізована фінансова інституція, діяльність якої не торкається процесу створення депозитів;

5 — сума всіх фондів банку та нерозподіленого прибутку за балансом;

6 — різновид комерційного банку залежно від форми власності;

7 — спеціалізований банк;

8 — різновид капіталу комерційного банку;

9 — визначальний вид діяльності центрального банку.

По вертикалі:

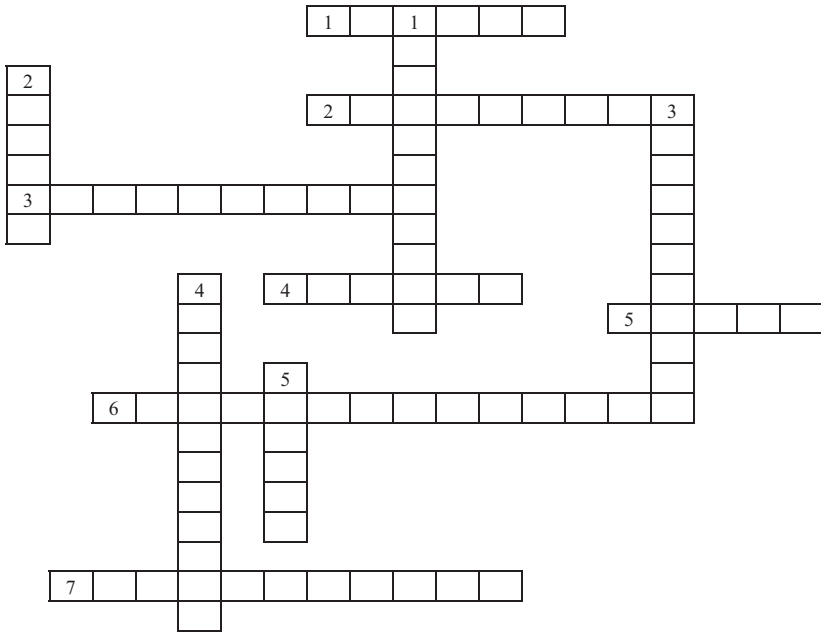
1 — кредитно-фінансова установа, контроль за діяльністю якої не може здійснювати одна особа, а тільки група осіб;

2 — назва громадської організації, яка створена з метою фінансового захисту її членів за допомогою взаємного кредитування;

3 — вид об'єднання, що створюється установами з метою координації та узгодження дій;

4 — посередник між інвестором і позичальником, гарант емісії та організатор ринку.

**ТЕМА 15. ЦЕНТРАЛЬНІ БАНКИ В СИСТЕМІ МОНЕТАРНОГО
ТА БАНКІВСЬКОГО УПРАВЛІННЯ**

По горизонталі:

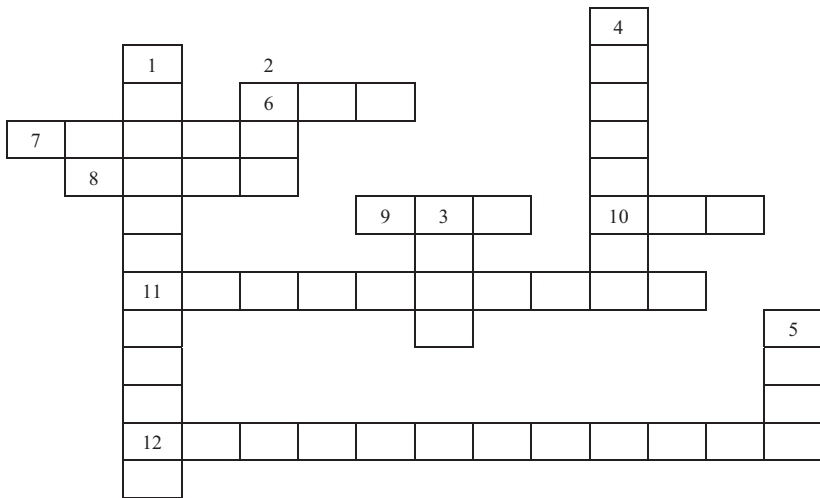
- 1 — країна, у якій було створено перший центральний банк;
- 2 — форма незалежності центрального банку, що полягає в самостійності центрального банку при встановленні цільових орієнтирів грошової маси;
- 3 — функції центрального банку, що опосередковуються здійсненням системного контролю за функціонуванням грошово-кредитної сфери;
- 4 —
- 5 — функція центрального банку «фінансовий агент ...»;
- 6 — ... резерв країни;
- 7 — ланка банківської системи.

По вертикалі:

- 1 — шлях створення центрального банку;
- 2 — встановлює центральний банк;
- 3 — за формою власності центральний банк може бути ... ;
- 4 — обов'язкова умова функціонування центрального банку — ... від уряду;
- 5 — найважливіший елемент становлення центрального банку в економіці, фактор, що має неабияке, політичне та економічне значення для розвитку ринкової інфраструктури.

**ТЕМА 16. МІЖНАРОДНІ ФІНАНСОВО-КРЕДИТНІ УСТАНОВИ
ТА ЇХ СПІВРОБІТНИЦТВО З УКРАЇНОЮ**

По вертикалі:

- 1 — сучасна тенденція розвитку світової економіки;
- 2 — філія Міжнародного банку реконструкції та розвитку, яка підтримує найбідніші країни;
- 3 — організація, яка входить до групи світового банку;
- 4 — різновид позик Світового банку, що призначений для підтримання політики та інституційних реформ;
- 5 — організація, яка створює сприятливі можливості для інвестицій у країнах, що розвиваються, через надання гарантій іноземним інвесторам на покриття збитків, спричинених некомерційними ризиками.

По горизонталі:

- 6 — організація, яка сприяє розвитку країн-членів через фінансування інвестицій у приватний сектор;
- 7 — різновид внеску;
- 8 — регіональний міжнародний банк;
- 9 — найдавніша кредитна інституція регіонального типу;
- 10 — валютно-фінансова організація міжурядового співробітництва;
- 11 — процеси економічного співробітництва країн;
- 12 — різновид позик світового банку, які існують у формі цільового кредитування інвестиційних проектів у широкому діапазоні секторів.

Розділ VI

КАРТА САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТА з дисципліни «Гроші та кредит» для студентів за напрямом підготовки «Фінанси і кредит» за програмою професійного спрямування

Таблиця 2

Види самостійної роботи	Планові терміни виконання	Форми контролю та звітності	Максимальна кількість балів
1	2	3	4
1. Обов'язкові види самостійної роботи студента:			
1.1. Підготовка до семінарських занять	Систематично, відповідно до розкладу аудиторних занять	Активна робота на семінарських заняттях, перевірка правильності виконання тестових завдань	25 (1*25)
1.2. Підготовка до модульних контрольних робіт (4 модулі)	Під час індивідуально-консультаційної роботи (ІКР)	Перевірка правильності виконання модульних робіт	29,1 (3*7,2+ +7,5)
1.3. Виконання домашніх завдань	Систематично, відповідно до розкладу аудиторних занять	Перевірка правильності виконання завдань	20 (0,8*25)
1.4. Підготовка курсової роботи	Протягом 15-го тижня 6-го семестру	Захист курсової роботи	100*
1.5. Виконання індивідуальних завдань за поточною тематикою	Протягом семестру	Захист матеріалів реферату під час індивідуально-консультаційної роботи (ІКР)	29 (3*6,7+ +1*6,8)

Види самостійної роботи	Планові терміни виконання	Форми контролю та звітності	Максимальна кількість балів
1	2	3	4
1.6. Проблемні повідомлення	Протягом 6-го семестру	Під час семінарського заняття	6,5
2. Вибіркові види самостійної роботи студента:			
2.1. Рецензування	Протягом семестру	Критична оцінка роботи одногрупника під час індивідуально-консультативної роботи (ІКР)	4
2.2. Аналіз існуючих рефератів у мережі на поточну тему, їхнє оцінювання	Протягом семестру	Під час індивідуального заняття	4
2.3. Підготовка фрагмента семінарського заняття	Протягом семестру	Під час семінарського заняття	4
2.4. Написання свого варіанта плану лекції	Протягом семестру	Під час індивідуального заняття	4
2.5. Написання фрагмента лекції	Протягом семестру	Під час індивідуального заняття	4
2.6. Підготовка дискусії по темі	Протягом семестру	Під час семінарського заняття	4
2.7. Підготовка доповіді по темі	Протягом семестру	Під час семінарського заняття	4
2.8. Опонування доповідачу	Протягом семестру	Під час семінарського заняття	4
2.9. Участь у наукових студентських конференціях	Квітень	Доповідь на конференції	7
2.10. Аналітичний огляд нової літератури з дисципліни «Гроші та кредит»	Протягом семестру	Під час семінарського заняття	3
2.11. Пошук віртуальної інформації з дисципліни «Гроші та кредит»	Протягом семестру	Під час семінарського заняття	4

100* — курсова робота оцінюється окремо

Розділ VII

КАРТА ПОРЯДОК І КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ ЗНАТЬ СТУДЕНТІВ

Оцінювання знань студентів з дисципліни «Гроші та кредит» здійснюється за результатами поточного та підсумкового контролю.

Об'єктом поточного контролю є робота студентів на семінарських заняттях, виконання домашніх та індивідуальних завдань. Поточний контроль здійснюється з метою перевірки розуміння та засвоєння програмного матеріалу з дисципліни, вироблення практичних навичок. Методами поточного контролю є усне та письмове опитування студентів з питань, визначених планом практичного заняття, вирішення практичних завдань, тестування, за виконання домашніх завдань за визначеними питаннями на самостійне вивчення. Поточний контроль, який застосовується по відношенню до студентів з поточною заборгованістю, що виникла через поважні причини, здійснюється за допомогою тестування. Оцінювання поточної роботи студента відбувається за шкалою в діапазоні від 0 до 100 балів у першому семестрі, у діапазоні від 0 до 60 балів — у другому семестрі. Шкалу поточної успішності студента наведено нижче.

У першому семестрі:

— від 100 балів (100 %) до 86 балів (86 %) — поточна підсумкова оцінка «відмінно»;

— від 66 балів (66 %) до 85 балів (85 %) — поточна підсумкова оцінка «добре»;

— від 40 балів (40 %) до 65 балів (65 %) — поточна підсумкова оцінка «задовільно»;

— не вище 39 балів — поточна підсумкова оцінка «незадовільно».

У другому семестрі:

— від 60 балів (100 %) до 52 балів (86 %) — поточна підсумкова оцінка «відмінно»;

— від 40 балів (66 %) до 51 бала (85 %) — поточна підсумкова оцінка «добре»;

— від 24 балів (40 %) до 39 балів (65 %) — поточна підсумкова оцінка «задовільно»;

— не вище 23 балів — поточна підсумкова оцінка «незадовільно».

Підсумковий контроль знань з дисципліни здійснюється у формі іспиту. Завданням іспиту є перевірка розуміння студентом програмного матеріалу в цілому, логіки та взаємозв'язків між окремими розділами, здатності творчого використання накопичених знань, уміння сформулювати своє

ставлення до певної проблеми у сфері функціонування в ринковій економіці грошей, кредиту, банків, грошового ринку як теоретичної основи державної монетарної політики й розвитку банківської справи.

Іспит проходить у письмовій формі. Максимальна кількість балів, яку може отримати студент на іспиті, складає 40 балів (кожне завдання оцінюється в 10 балів).

Система нарахування балів за видами навчальної роботи з дисципліни «Гроші та кредит» для студентів за напрямом підготовки «Фінанси і кредит» за програмою професійного спрямування

Таблиця 3

№ п/п	Вид роботи	Оцінка в балах
1	2	3
1	Відвідування лекцій	0,2
2	Активна робота на семінарських заняттях	1
3	Опрацювання матеріалу, винесеного на самостійне вивчення (виконання домашніх завдань)	0,8
4	Тестування за кожною темою (за 1 тест)	0,2
5.	Виконання та захист індивідуальних завдань:	
5.1	за модулем 1, 2, 3	6,7
5.2	за модулем 4	10
6	Виконання модульної контрольної роботи 1:	7,2
6.1	перше завдання (два питання)	3
6.2	друге завдання (визначення термінів)	1,2
6.3	третє завдання (задача)	3
7	Виконання модульної контрольної роботи 2:	7,2
7.1	перше завдання (два питання)	3
7.2	друге завдання (визначення термінів)	1,2
7.3	третє завдання (задача)	3
8	Виконання модульної контрольної роботи 3:	7,2
8.1	перше завдання (два питання)	3
8.2	друге завдання (визначення термінів)	1,2
8.3	третє завдання (задача)	3
9	Виконання модульної контрольної роботи 4:	11,5
9.1	перше завдання (два питання)	10
9.2	друге завдання (визначення термінів)	1,5
10	Проблемне повідомлення	6,5
11	Складання іспиту	40

Система нарахування балів за виконання навчальних завдань
з дисципліни «Гроші та кредит»
для студентів за напрямом підготовки «Фінанси і кредит»
за програмою професійного спрямування (в розрізі тем)

Таблиця 4

Назва змістового модуля, теми	Вид навчальної роботи	Бали
1	2	3
5 семестр		
Змістовий модуль 1. Теоретична основа функціонування грошей		
Тема 1. Сутність і функції грошей	1. Відвідування лекцій	0,2
	2. Активна робота на семінарських заняттях	1
	3. Виконання домашніх завдань	0,8
	4. Тестування в позаурочний час	2
Разом		4

Тема 2. Грошовий обіг і грошові потоки	1. Відвідування лекцій	0,4
	2. Активна робота на семінарських заняттях	2
	3. Виконання домашніх завдань	1,6
	4. Тестування в позаурочний час	2
	Разом	6
Тема 3. Грошовий ринок	1. Відвідування лекцій	0,4
	2. Активна робота на семінарських заняттях	2
	3. Виконання домашніх завдань	1,6
	4. Тестування в позаурочний час	2
	Разом	6
Тема 4. Роль грошей в ринковій економіці	1. Відвідування лекцій	0,2
	2. Активна робота на семінарських заняттях	1
	3. Виконання домашніх завдань	0,8

Продовження табл. 4

Назва змістового модуля, теми	Вид навчальної роботи	Бали
1	2	3
Тема 4. Роль грошей в ринковій економіці	4. Тестування в позаурочний час	2
	Разом	4
Тема 5. Теорія грошей	1. Відвідування лекцій	0,4
	2. Активна робота на семінарських заняттях	1
	3. Виконання домашніх завдань	0,8
	4. Тестування в позаурочний час	2
	Разом	4,2
Індивідуальне завдання за модулем 1		6,7
Модульна контрольна робота 1		7,2
Усього за змістовий модуль 1		38,1

Змістовий модуль 2. Механізм функціонування грошової системи		
Тема 6. Грошові системи	1. Відвідування лекцій	0,4
	2. Активна робота на семінарських заняттях	1
	3. Виконання домашніх завдань	0,8
	4. Тестування в позаурочний час	2
	Разом	4,2
Тема 7. Інфляція та грошові реформи	1. Відвідування лекцій	0,4
	2. Активна робота на семінарських заняттях	2
	3. Виконання домашніх завдань	1,6
	4. Тестування в позаурочний час	2
	Разом	6
Тема 8. Валютний ринок і валютні системи	1. Відвідування лекцій	0,4
	2. Активна робота на семінарських заняттях	2

Продовження табл. 4

Назва змістового модуля, теми	Вид навчальної роботи	Бали
1	2	3
Тема 8. Валютний ринок і валютні системи	3. Виконання домашніх завдань	1,6
	4. Тестування в позаурочний час	2
	Разом	6
	Тема 9. Механізм формування пропозиції грошей та грошово-кредитна політика	1. Відвідування лекцій
Індивідуальне завдання за модулем 2	2. Активна робота на семінарських заняттях	2
	3. Виконання домашніх завдань	1,6
	4. Тестування в позаурочний час	2
	Разом	6
Модульна контрольна робота 2		6,7
Всього за змістовий модуль 2		36,1

Змістовий модуль 3. Теоретична основа функціонування кредиту		
Тема 10. Сутність та функції кредиту	1. Відвідування лекцій	0,2
	2. Активна робота на семінарських заняттях	1
	3. Виконання домашніх завдань	0,8
	4. Тестування в позаурочний час	2
	Разом	4
Тема 11. Форми, види і роль кредиту	1. Відвідування лекцій	0,2
	2. Активна робота на семінарських заняттях	1
	3. Виконання домашніх завдань	0,8
	4. Тестування в позаурочний час	2
	Разом	4

Продовження табл. 4

Назва змістового модуля, теми	Вид навчальної роботи	Бали
1	2	3
Тема 12. Теоретичні засади процента	1. Відвідування лекцій	0,2
	2. Активна робота на семінарських заняттях	1
	3. Виконання домашніх завдань	0,8
	4. Тестування в позаурочний час	2
Разом		4
Індивідуальне завдання за модулем 3		6,7
Модульна контрольна робота 3		7,2
Усього за змістовий модуль 3		25,9
Разом за семестр		100

Змістовий модуль 4. Кредитна система та фінансове посередництво		
Тема 13. Фінансове посередництво грошового ринку	1. Відвідування лекцій	0,4
	2. Активна робота на семінарських заняттях	2
	3. Виконання домашніх завдань	1,6
	4. Тестування в позаурочний час	4
	Разом	8
Тема 14. Теоретичні засади діяльності комерційних банків	1. Відвідування лекцій	0,4
	2. Активна робота на семінарських заняттях	2
	3. Виконання домашніх завдань	1,6
	4. Тестування в позаурочний час	4
	Разом	8
Тема 15. Центральні банки в системі монетарного та банківського управління	1. Відвідування лекцій	0,4
	2. Активна робота на семінарських заняттях	2

Продовження табл. 4

Назва змістового модуля, теми	Вид навчальної роботи	Бали
1	2	3
Тема 16. Міжнародні фінансово-кредитні установи та їх співробітництво з Україною	3. Виконання домашніх завдань	1,6
	4. Тестування в позаурочний час	4
	Разом	8
	1. Відвідування лекцій	0,4
	2. Активна робота на семінарських заняттях	2
Проблемне повідомлення	3. Виконання домашніх завдань	1,6
	4. Тестування в позаурочний час	4
	Разом	8
	Індивідуальне завдання за модулем 4	6,5
	Модульна контрольна робота 4	10
Усього за змістовий модуль 4		11,5
	Іспит	60
Разом за семестр		40
		100

Система нарахування додаткових балів за видами робіт
з вивчення з дисципліни «Гроші та кредит»
для студентів за напрямом підготовки «Фінанси і кредит»
за програмою професійного спрямування

Таблиця 5

	Вид роботи	Кількість балів
2.1. Рецензування		4
2.2. Аналіз ілюстративних рефератів у мережі на дану тему, їхнє оцінювання		4
2.3. Підготовка фрагмента семінарського заняття		4
2.4. Написання свого варіанта плану лекції		4
2.5. Написання фрагмента лекції		4
2.6. Підготовка дискусії по темі		4
2.7. Підготовка доповіді по темі		4
2.8. Опонування доповідачу		4
2.9. Участь у наукових студентських конференціях		7
2.10. Аналітичний огляд нової літератури з дисципліни «Гроші та кредит»		3
2.11. Пошук віртуальної інформації з дисципліни «Гроші та кредит»		4

Критерії підсумкового контролю результатів навчання студента шляхом складання іспиту з дисципліни «Гроші та кредит

Таблиця 6

Оцінка за шкалою ECTS	Оцінка за бальною шкалою, що використовується в ПУСКУ (бали)	Оцінка за національною шкалою
<i>F</i>	1—34	Незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни
<i>FX</i>	35—59	Незадовільно з можливістю повторного складання іспиту
<i>DE</i>	60—70	Задовільно
<i>BC</i>	71—85	Добре
<i>A</i>	86—100	Відмінно

ПИТАННЯ, ЯКІ ВИНЕСЕНО НА ІСПИТ

1. Концепції походження грошей.
2. Розвиток форм вартості та виникнення грошей.
3. Необхідність та сутність грошей.
4. Історичний процес еволюції грошей.
5. Функції грошей.
6. Властивості грошей.
7. Грошовий оборот як процес руху грошей.
8. Структура грошового обороту.
9. Основні принципи та форми безготівкових розрахунків.
10. Організація готівкового обігу.
11. Грошові потоки. Характеристика їх основних видів та механізм балансування.
12. Поняття грошової маси. Грошова база.
13. Показники обсягу та структури грошової маси в Україні.
14. Швидкість обігу грошей та її вплив на грошову масу.
15. Закон грошового обігу.
16. Сучасні засоби платежу, їх характеристика.
17. Сутність, суб'єкти та об'єкт, інструменти грошового ринку.
18. Структура грошового ринку.
19. Попит на гроші та фактори, що впливають на нього.
20. Рівновага на грошовому ринку.
21. Поняття грошової системи та її елементи.
22. Типи грошових систем.
23. Саморегульовані грошові системи та їх історичні форми.
24. Характеристика регульованих грошових систем.
25. Становлення та розвиток грошової системи України.
26. Суть та причини інфляції.
27. Види інфляції.
28. Соціально-економічні наслідки інфляції.
29. Грошові реформи як метод регулювання грошового обігу в державі.
30. Соціально-економічні наслідки інфляції.
31. Сутність поняття «грошова реформа», різновиди.
32. Особливості проведення грошової реформи в Україні в 1990-х роках.
33. Сутність валюти, призначення, різновиди, сфера використання.
34. Загальна характеристика та структура валютного ринку.
35. Валютна система: сутність, різновиди, елементи.
36. Види валютних операцій.
37. Суть і структура платіжного балансу.
38. Світовий ринок позичкових капіталів та його структура.
39. Валютний курс, порядок його формування та види
40. Сутність і механізм формування пропозиції грошей.
41. Грошово-кредитний мультиплікатор.
42. Грошово-кредитна політика: сутність, завдання, цілі.

43. Типи грошово-кредитної політики.
44. Роль грошей у розвитку економіки.
45. Передавальний механізм впливу грошей на реальну економіку.
46. Еволюція ролі грошей в економіці України.
47. Основні теорії грошей.
48. Класична кількісна теорія.
49. Неокласичні варіанти кількісної теорії.
50. Розвиток теорії грошей Дж. М. Кейнсом.
51. Сучасні монетаристські теорії грошей.
52. Грошово-кредитна політика України у світлі сучасних монетаристських теорій.
53. Необхідність та сутність кредиту.
54. Функції кредиту.
55. Принципи кредитування.
56. Загальна характеристика функціональних форм кредиту.
57. Види кредиту.
58. Економічні межі кредиту.
59. Роль кредиту в розвитку економіки.
60. Перспективи розвитку кредиту в Україні.
61. Сутність процента, види, функції.
62. Ринок і процентні ставки.
63. Ризикова та строкова структура процентних ставок.
64. Способи нарахування процентів.
65. Норма процента та чинники впливу на розмір процентної ставки по кредитам.
66. Поняття та структура кредитної системи.
67. Банківська система України, особливості її структури.
68. Суть та основні операції страхових компаній.
69. Особливості функціонування пенсійних фондів.
70. Інвестиційні компанії та їх основні операції.
71. Інші види фінансово-кредитних установ; міжбанківські об'єднання.
72. Основні функції та роль небанківських фінансово-кредитних установ.
73. Особливості створення та функціонування Національного банку.
74. Призначення, статус та основи організації центрального банку.
75. Функції центрального банку.
76. Операції центрального банку.
77. Комерційний банк та його функції.
78. Власний капітал банку, його основні функції.
79. Активні операції комерційного банку.
80. Пасивні операції комерційного банку.
81. Сутність і види кредитних операцій.
82. Етапи процесу кредитування.
83. Інвестиційні операції комерційного банку.
84. Розрахунково-касові операції комерційних банків.
85. Операції з іноземною валютою комерційних банків.
86. Нетрадиційні послуги комерційних банків.

87. Створення міжнародних фінансових інституцій.
88. МВФ і його діяльність в Україні.
89. Група Світового банку.
90. Регіональні міжнародні кредитно-фінансові інституції.
91. Напрями співробітництва Європейського банку реконструкції та розвитку з Україною.
92. Роль БМР у розвитку міжнародного співробітництва у валютно-кредитній сфері.

Типовими завданнями, які винесено на іспит, є практичні завдання, наведені в розрізі кожної теми.

ПРИКЛАД ПОБУДОВИ ЕКЗАМЕНАЦІЙНОГО БІЛЕТА

ЕКЗАМЕНАЦІЙНИЙ БІЛЕТ

Теоретична частина. Дайте ґрунтовну відповідь на питання:

1. Концепції походження грошей.
2. Сутність поняття «грошова реформа», різновиди.
3. Ризикова та строкова структура процентних ставок.
4. Задача.

Кількість проданих товарів протягом року становить 320 тис. т, ціна одиниці товару — 8 грн. Визначити середньо оборотність грошової одиниці та розмір грошової маси, якщо відомо, що за підвищення швидкості обігу грошової одиниці на 1 оборот в середньому грошова маса зменшується на 20 %, а за збільшення на 2 обороти — зменшується на 30 %.

Список рекомендованої літератури

Нормативна література

1. Закон України «Про Національний банк України» № 679-XIV від 20.05.1999 р. // База даних інф.-довід. системи «Ліга-закон».
2. Закон України «Про банки і банківську діяльність» № 2121-III від 07.12.2000 р. // База даних інф.-довід. системи «Ліга-закон».
3. Закон України «Про цінні папери та фондову біржу»: № 1201-XII від 18.06.1991 р. // База даних інф.-довід. системи «Ліга-закон».
4. Закон України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» № 2664-III від 12.07.2001 р. // База даних інф.-довід. системи «Ліга-закон».
5. Закон України «Про обіг векселів в Україні» № 2374-III від 5.04.2001 р. // База даних інф.-довід. системи «Ліга-закон».
6. Цивільний кодекс України: Офіційний текст. — К.: Юрінком Інтер, 2003. — 464 с.
7. Указ Президента України «Про грошову реформу в Україні» № 762/96 від 25.08.1996 // Вісник НБУ. — 1996. — № 5. — С. 5—8.
8. Інструкція про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті: Постанова Правління НБУ, від 21 січня 2004 р. № 22 // База даних інф.-довід. системи «Ліга-закон».
9. Інструкція про касові операції в банках України: Постанова Правління НБУ від 14.08.2003 р. № 337 // База даних інф.-довід. системи «Ліга-закон».
10. Положення про встановлення офіційного курсу гривні до іноземних валют та курсу банківських металів: Постанова Правління НБУ від 12.11.2003 № 496 // База даних інф.-довід. системи «Ліга-закон».
11. Положення про ведення касових операцій у національній валюті в Україні: Постанова Правління НБУ від 15.12.2004 р. № 637 // База даних інф.-довід. системи «Ліга-закон».
12. Положення про порядок видачі ліцензії на здійснення окремих банківських операцій небанківським установам: Постанова Правління НБУ від 16.08.2001 № 344 // База даних інф.-довід. системи «Ліга-закон».

13. Правила торгівлі іноземною валютою: Постанова Правління НБУ від 10.08.2005 р. № 281 // База даних інф.-довід. системи «Ліга-закон».

14. Положення про регулювання грошово-кредитного ринку України: Постанова Правління НБУ від 07.04.2005 р. № 1148 // База даних інф.-довід. системи «Ліга-закон».

15. Положення про порядок здійснення банками України вкладних (депозитних) операцій з юридичними і фізичними особами: Постанова Правління НБУ від 03.12.2003 р. № 516 // База даних інф.-довід. системи «Ліга-закон».

Основна література

16. Гроші та кредит: Підручник / М. І. Савлук, А. М. Мороз, І. М. Лазепенко та ін.; За заг. ред. М. І. Савлука. — К.: КНЕУ, 2006. — 744 с.

17. Гроші та кредит: Навч. посібник / Ільїна С. Б., Шило В. П., Кисла В. І., Шрамкова Н. І. — К.: «ВД «Професіонал», 2007. — 368 с.

18. Гроші та кредит: Підручник / А.І. Щетинін. — К.: ЦНЛ, 2006. — 432 с.

Додаткова література

19. *Адамик Б. П.* Центральний банк і грошово-кредитна політика: Підручник. — Тернопіль: Карт-бланш, 2007. — 393 с.

20. Александрова М. М. Гроші. Фінанси. Кредит: Навч. посібник. — К.: ЦУЛ, 2002. — 336 с.

21. *Артус М. М.* Гроші та кредит: Навч. посібник. — К.: Вид-во Європ. Ун-ту, 2004. — 162 с.

22. *Гальчинський А. С.* Теорія грошей: Навч. посібник. — К.: Основи, 2003. — 413 с.

23. *Гриньова В. М.* Гроші і кредит: Навч. посібник. — Х.: ВД «ІН-ЖЕК», 2003. — 208 с.

24. Гроші та кредит: Навч. посібник / Ільїна С. Б., Шило В. П., Кисла В. І., Шрамкова Н. І. — К.: «ВД «Професіонал», 2007. — 368 с.

25. Гроші та кредит: Підручник / За ред. проф. Б. С. Івасіва. — Тернопіль: Карт-бланш, 2005. — 528 с.

26. Гроші, банки та кредит: у схемах і коментарях: Навч. посібник / За ред. Б. Л. Луціва. — Тернопіль: Карт-бланш, 2004. — 219 с.

27. *Денисенко М. П.* Гроші та кредит у банківській справі: Навч. посібник. — К.: Алерта, 2004. — 478 с.

28. *Долан Э. Д., Кэмпбелл К. Д., Кэмпбелл Р. Д.* Деньги, банковское дело и денежно-кредитная политика. — СПб.: 1994. — 496 с.

29. *Кейнс Дж. М.* Трактат про грошову реформу. Загальна теорія зайнятості, процента та грошей. — К., 1999. — 521 с.

30. Коваленко Д. І. Гроші та кредит: Навч. посібник. — К.: Центр учбової літератури, 2009. — 320 с.
31. Лаврушин О. И. Банковское дело: современная система кредитования: Учеб. пособие. — М: КНОРУС, 2007. — 264с.
32. Лаптев С. М., Денисенко М. П., Кабанов В. Г., Любунь О. С. Банківська діяльність (вітчизняний та зарубіжний досвід): Навч. посібник. — К.: ВД «Професіонал», 2004. — 320 с.
33. Любунь О. С. Національний банк України: основні функції, грошово-кредитна політика, регулювання банківської діяльності. — К.: Центр навчальної літератури, 2004. — 351 с.
34. Михайлів З. В., Гаталяк З. П., Горбаль Н. І. Міжнародні кредитно-розрахункові відносини та валютні операції. — Л.: 2004. — 244 с.
35. Мишкін Фредерік С. Економіка грошей, банківської справи і фінансових ринків / Пер. з англ. С. Панчишин та ін. — К.: Основи, 1998. — 963 с.
36. Момот О. М., Брітченко І. Г. Інтегровані банківські послуги та конкурентоспроможність банківської системи / Під ред. проф. Брітченко І. Г. — Полтава: РВВ ПУСКУ, 2008. — 305 с.
37. Фридман М. Количественная теория денег. — М., 1996. — 325 с.
38. Центральний банк і грошово-кредитна політика: Навч. посібник / В. О. Романишин, Ю. М. Уманцев. — К.: Атака, 2005. — 480 с.
39. Шамова І. В. Грошово-кредитні системи зарубіжних країн: Навч. посібник. — К.: КНЕУ, 2001. — 195 с.
40. Ющенко В., Лисицький В. Гроші: розвиток попиту і пропозиції в Україні. — К.: Скарби, 1998. — 288 с.

НАВЧАЛЬНЕ ВИДАННЯ

ЛЕВЧЕНКО Людмила Василівна

ГРОШІ ТА КРЕДИТ

НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК

Керівник видавничих проєктів – Сладкевич Б. А.

Оригінал-макет підготовлено
ТОВ «Центр учбової літератури»

Підписано до друку 14.12.2010. Формат 60x84^{1/16}
Друк офсетний. Папір офсетний. Гарнітура PetersburgC.
Умовн. друк. арк. 12,6. Наклад – 700 прим.

Видавництво «Центр учбової літератури»
вул. Електриків, 23 м. Київ 04176
тел./факс 044-425-01-34
тел.: 044-425-20-63; 425-04-47; 451-65-95
800-501-68-00 (безкоштовно в межах України)
e-mail: office@uabook.com
сайт: www.cul.com.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 2458 від 30.03.2006